

کورد و کوردستان

سپيريز

خودانى ئىمتيازى حافظ قاضى

سەرنەقىسەر
مۆيد طيب

ماڤىن چاپكرنىڭ د پارسىتى تە

ئەدرىس

كوردستانا عىراقى - دھوك
ئاقلىقنى ئىكەتيا سەندىكايىن
كردىكارىن كوردستانى
قانى سىيەم
تەلەفون: ۷۲۲۵۳۷۶ - ۷۲۲۲۱۲۵

www.spirez.org
www.spirezpage.net

دار سپيريز للطباعة والنشر
دھوك

SPIREZ PRESS & PUBLISHER
DUHOK

- ژمارا وەشانى: (۲۵۶)
- نافی پەرتووکی: کورد و کوردستان
- دانان: دیرک کینان
- وەرگیران ژ ئنگلیزی: د. لەزگینی نافدرەهمانی
- دەرھینانا نافەرۆکی: نازدار جزیری
- بەرگ: بەیار جەمیل
- سەرپەرشتی چاپی: شیروان ئەحمەد تەیب
- چاپا: ئیکی
- تیراژ: (۱۰۰۰) دانە
- ژمارا سەپاردنی ل رێفەبەر یا گشتی یا کتێبخانەیان
- ل هەولێری (۷۶) سالا ۲۰۰۸
- چاپخانا خانى - دھوك

ڪورد و ڪوردستان

نقيشين
ديركه ڪينان

پاڇه يا ژنگليزي
د. لهزگيني ناقد رهه ماني

2008

پڙهيو

The Kurd and Kurdistan,
by Derk Kinnane, First Published 1964, reprinted
1970, by Oxford University Press for Institute of Race
Relations. London

ناقصه رو ك

- ۷ ديباچه
- ۹ پيشگوئنا نفيسفانى
- ۱۳ ۱- گهلى كورد و وهلاتى وان
- ۲۳ ۲- جفاكا كوردى
- ۳۹ ۳- دىروكا كوردى
- ۵۱ ۴- كو مارا كوردى
- ۵۹ ۵- ئىراق دناقبه را ههردو شهران دا
- ۷۱ ۶- سووريا
- ۷۵ ۷- يه كيتى يا سوفيه تى
- ۷۷ ۸- ئىران ل سه دسالا بيستى
- ۹۵ ۹- شهرى نها ل ئىراقى
- ۱۲۵ پاشگوئن (ژ نفيسفانى)
- ۱۳۱ هلبزارتیهك ژ كتيبان

كتيپخانه يا كوردى ههژاره. ئەف ههژارى ههميئالى يه. ههر كهسهك د ههر واردهكى دا تشتهكى لى زېده بكت، كاردهكى پيرۆزكري يه. لى من ژ بهر چهند سهدهمان ئەف كار هلبژارت.

سهدهما پيشين زهنگينكرنا زمانى كوردى ب بهرههمين وهسا يه كۆ كورد ژبو ژيان و خهبات و لهباتا رۆژانه مفايى ژى ببينن. خهبتاندنا زمانى د كارووبارين رۆژانه دا دى ببت سهدهما مانا نهتهوهيپن كۆ وان زمانان دخهبتينن. زمانى كوردى ئەگهر تهنى زمانى هۆزان و ستران و چيرۆكان بمينت، كورد ژبو خهبات و كارين رۆژانه يپن خوه دى ب لهز زمانهكى دى ل شوونا زمانى كوردى بكاربئينن. ئەف زمان ل ئيراقى و سوورىي تهنى دى ئهرهبي بت، ل تركيى تركى، ل ئيرانى فارسى، و ل ئهورووپايى ژى زمانى وهلاتين ئيكهتى يا ئهورووپايى. بهرفرههتركرنا وار و بيافين خهبتاندنا زمانى ئهركهكى نشتيمانى، مرۆفانى، زانستى و خوديپى يه.

سهدهما دويى، زېدهتر گريدايى نافهروكا كتيپى يه. ئەف كتيپ، ب سهر هندى را كۆ كتيپۆكهكا بچووكه، ئيك ژ كتيپين بنگههين يپن ديرۆكا نوودهما كوردان دهيت ههساندن. سهدهما وى ژى ئهوه كۆ ههما ل دهما قهوميئا بوويهران هاتى يه نفيسين، وهكى ببيژى ئەف كتيپ فلمهكا بهلگهنامهيى (=دوكومهنتى) بت.

سەدەما سەيى ژى پاچەيا فارسى يا وى يە. ئەف كىتەب دو جاران ژبو فارسيى ھاتى يە پاچاندىن: جارا پەيشىن ل سالىن ھەفتەيان و جارا پاشىن ژى ل سەرى سالىن نۇتان ل سەدسالا بەورى. پاچەيا پەيشىن گەلەك كىماسى تەدا ھەبوون، ژبەر پاچەكەرى ب خوە و ژ بەر سانسۇرا كۆ ل وى چاخى ل ئىرانى ھەبوويە. پاچە يا دويى ژ ئالى يى سەيدايى ھىژا ئىبراھىمى يوونسى ھات بوو كرن. ئەو پاچە گەلەك رەھوان و درستە. لى تەشتى نەباش دەرھەقا وى دا پەيشگوتنەكا وەرگىرى بوو كۆ پچەكى جەي دلگرانى يا ھندەك كوردان بوو. ئەو كارى ب فارسى ل سلىمانىي ژبو سۆرانىي ھات پاچە و چاپكرن. دا نوسخەيەكا دى يا وى ب كرمانجى ژى ھەبت و دا كورد پشتراست بىن كۆ كوردى يا وى ژ دەقى ئنگلىزى ھاتى يە كرن و دا دلى كەسى ب پەيشگوتنا پاچە يا فارسى نەئىشت، من ئەف كىتەب ل كىتەبخانە يا كوردى زىدەكر.

تەشتى ژ من ھاتى ئەو بوويە كۆ كىتەب ب فەرۆز و تەبىنى يىن من بەردرەز نەبت. تەنى من ھندەك تەبىنى دانە، دا وان تەشتان بىژم يىن كۆ رەنگە ل دەرپىن دى گەلەك دەرەفا گوتنا وان نەبت و ئەف كىتەب باشتەين جەي ئەشكرارنا وان بت. من بزاف كرى يە ب زمانەكى بنقىسم كۆ ھندى ژ من ھاتى شوونا چ دەفۆكىن كرمانجىي پەيھە ديار نەبت. بىگومانە كۆ بارگرانى يا پەيھان و دەربرىنان دى ژ دەفەرا بەھدىنان بت، لى ھايى من ژ دەفۆكىن باكورتەر ژ ھىلا توخىبى يا نافبەرا وىلايەتا مووسلى و ئەو پارپىن داىكا نشتىمانى كۆ د بن جزمە و پۆستالىن ترکان دا مانە ھەبوويە. ھەر فەرۆز و تەبىنىيەك ھەبت ژ منە، ئەگەر من بەھسا نقىسغانى نەكرەت.

پاچاندىنا كىتەبى، ھەر كىتەبەكا بت، رامانا وى نە ئەو كۆ نقىسغان و پاچەكەر ل سەر ھەمى بابەتەين بەھسكرى وەكى ھەف دەرزن. ھىقىدار م كۆ ئەف كارى بچووك جەي مفايى بت.

لەزگىنى ئافدرەھمانى

۲۰۰۷/۸/۱۹

پىرمام

پېشگوتنا نښمنځانی

ننه کارې بچووک دهرکوتانهکه ژبو نياسينا نهتهوويهکی کو ب
سهر ههبوونا فهرههنگا خوه يا سهرېخوه و چهند مليونين مروغان
را، هېشتا نهکاری يه دهولهتهکا دوومکهر و خوهراگر ژخوه را
بنافرينت. نهو پار ژ فی خهلی کو ل فيدهري هاتنه سالخدان ژ سالا
۱۹۶۱ئ وهره ژبو دامهزراندنا دهولهتهکا وهها د ناف کو مارا ئيرافي دا
شهری دکن.

ننه شهرې کو ل جيهاني کيم هاتي يه نياسين، ب هوڤيتيهکا
ترستزي و ب ئاريکاری يا چهکين پيشکهفتي يين کو بریتانيا يا
مهزن و ئيکهتي يا سوفيتهتي ب ئيرافي دانه بريځه دجت. لي تهني
کوردين ئيرافي ژ دهولهتين کو دهستهلاداري يا نشتيما نا وان دکن
نهرازی نينه، نهتهوه يا کورد ب رهنګهکی نهمازمی مينا گهلهکی
بندهست کو نشتيما نا وان ب سهر چار وهلاتان (بل ژ وي) پارا بچووک
ل ئيکهتي يا سوفيتهتي) و سي گهليين بيگاني دا دابيش بوويه،
ئيشکهنجهيان و نازاران ديينن.

خوهپيځههاي دانا نافنهتهوويهی دهرههقا دوزا کوردان دا ب رژدی
د بهرسفين جوريچوريين ئانکارايي، تههراني، ديمهشقي، قاهرهیی

ئوو مۆسكوفايى ژبو بوويهرين كوردستانا ئيرافى ل پاش سالا ۱۹۵۸ى رەنگشەدايه. واشنگتون ژى نكارت ل بهرانبهري فى گەلى كۆ ل سينۆرين وەلاتين ئەرەبان، ترکان و ئيرانى ئاكنجى نه بیدەنگ بمينت.

تەجروبه يين راستووراستين من ل كوردستانى كيمن و ئەف كار قەردارى تەجروبه يين كوور و زانستيه تا س. ج. ئيدمۆندز^(۱)، وليامى ئيگلتنى بچووك^(۲)، باسيلي نيكيتين^(۳) و فلاديميرى مينورسكى^(۴) نه.

هەرودها، ئەز ژ دل سپاسكەرى تەوفيقى وەهبي بەگى مە ژبو سەخاوەتا وى د پيشكىشكرنا زانيارين خوه يين زەحف ل سەر فەرەهنگا كوردى و ديرۆكى، و هەرودها، ئەز پر سپاسى يا مير كاميرانى عالى بەدرخانى، پرؤفيسورى كوردى ل زانينگەها سۆربونى^(۵) دكم ژ بو مفايى كۆ من ژ تەجروبه و زانيارين وى ديتى. ريزين من يين پر ژ دل ژ ديقيدى ئادەمسونى^(۶) رۆژنامە يا ساندى تەلەگرافى^(۷) را نه، ژبو پارداركرنا من د هايدارى يين خوه دا ل سەر باروودوخى نها. ئەز ب مەراق فە چافنهيى يا كتيبا وى يا هيشتا نههاتى دكم يا ب نافى شەرى كوردى^(۸). پيزانين و سپاسيهكا نەمازە ژى ژبو سيلفيويى فان رووى^(۹)، سەرۆكى جقاتا نافنەتەوهيى يا كوردستانى^(۱۰) كۆ زانينين پر مشه ل سەر هەمى ئالى يين كوردان و باروودوخى وان كۆم و بەردەست كرنه.

(۱) C. J. Edmonds

(۲) William Eaglton Jr.

(۳) Basile Nikitine

(۴) Vladimir Minorsky

(۵) The Sorbonne

(۶) David Adamson

(۷) Sunday Telegraph

(۸) The Kurdish War

(۹) Silvio Van Rooy

(۱۰) International Society Kurdistan

سپاسی یین من یین ژ دل زی ژبو سەیدا ف. ج. ئە. ھەرسٹ^(۱) و تەفکازین
کتیپخانە یا زانکوما ترینیتی یا دوبلینی^(۲) ھەنە ژبەر کو ئەز ژبو بچەکرنا فی
لیکۆلینی کارا کرم. و ل داویی ژی، سپاسی یین نەمازە ژبو سەیدا و ستی
ریمۆندی مەگگرات^(۳)، ژبو سینگفرەھی یا پر ژ دلۆفانی یا وان ل دەما
بەرھەفکرنا فی کاری.

فەرايەرا ١٩٤٦

دیرک کینان

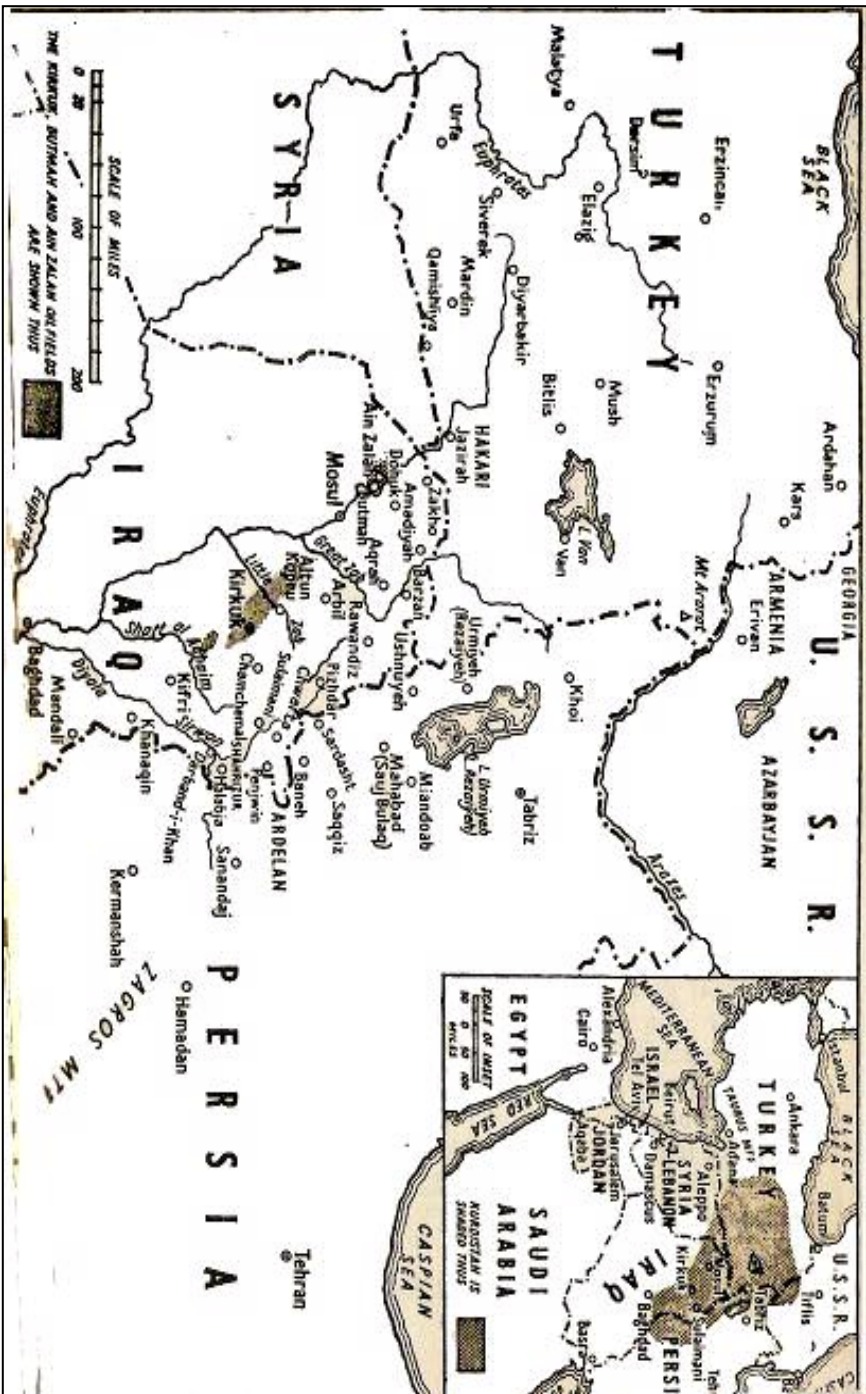
سۆمەرتۆن لۆج، بازاری دابلین

Somerton Lodge, Countey Dublin.

(۱) F. J. E. Hurst

(۲) Trinity College, Dublin

(۳) Raymond Mc Grath.

گەلی کورد و ەولاتی وان

د فێ دەستپێکی دا ژبو نیا سینا کوردان و دۆزا وان یا نهته وهیی، کوردستان ب ریزا یا ەولاتهکی دهیت کۆ کورد تیدا پرانیهکا بهرچاڤ و بیگومان پیکدینن کۆ ب ناوایهکی پر بهرچاڤ ژ هه می کیمانی یین دی یین کۆ دناڤ وان دا دژین مشه ترن (بنهیره نهردنیگارا ل بهرپه ری بهرانیه ر). ئەف ەولات ژ چیا یین کۆ هاوردۆرا گه لیان دگرن و بهر ب بنارین دهستان دچن پیکهاتی یه. ئەو ەولاتی کوردین چیا یانه کۆ هندهک ژ وان هیشتا هه ر کۆچه رن، و کوردین دهستان کۆ گهنم و دهخلی دچینن و ل باژاران دژین، باژارین کۆ هندهک ژ وان ژ چاخین کهفنا رمانه.

کوردستانا ئیراڤی کۆ ژ ئالی یی مهعه نهین دی فه نه زهنگینه، خوه دی یا ئیک ژ زهنگینه ترین قادین نهفتی ل جیهانی یه. ل بنه فانا خوه یا باشووری، ئەف قادی ژ باژاری کهرکووکی ده رباز دبت. نه په ژراندنا فێ پارچه یا کوردستان و هکی پارەک ژ دهقه را دهسته لاتا خوهیی (=حوکمی زاتی) یا کوردی ژ ئالی یی دوه له تا به غدا یی فه، ئیک ژ کۆسپه و ئاسته نگی ن سه رهکی د ری یا هیوربوونا سه ره لدانا نها دا یه. قادین دی ژ ل باکور، ل ئەنه زه لا

ئو بۇتما و گەلەك بېرىن دى ل جھېن دى ھەنە، لى قادا كەركووكى بھايى وى يى ھەرى مەزن ھەيە. سەرھلدايى ناخوازن كۆ دەستھاتى قادىن باكور ھەمى ژ بۆ وان بىت، ئەو دخوازن كۆ دەستھاتى نەفتى ل گۆرمەيى رېژە يا كورد و ئەرەبان ل ئىراقى بھېت دابىشكرن.

نەفت ژى، مس و ھەسن ژى، ل كوردستانا تركيى ھاتنە ھە ديتن. لى، چ ژ ھان مادەنان ژ ئالى يى خەزىنە يا خوە ھە نەئەوقاس گرنگن^(۱). سەرھوكانى يا ھەرى مەزن، لى بەر ب پېش نەجوويى، يا كوردستانى ئاڧا وى يە^(۲). ھژمارەكا مەزن ژ رووبار و كەھنى يىن چىايان شيانين بەردەست ژبۆ ئاڧدېرى و ھىزا كەھرەڧايى بەرھەڧ دكن. كورد جۆتكارين باشن و دەشتا ھەڧلىرى ل كوردستانا ئىراقى گەنمەكى زەحف بەرھەم دئىنت. تووتن ژىدەرەكى گرنگ يى داھاتا كوردپن ئىراقى يە و ژ جۆرمەكى باشە ژى. تەرشى يى سەرەكى پەزە. ھەسپ و كەر ژى ھاتووچوو و ھىزا كارى جۆتكاران دەستەبەر دكن. مېويژ، حولى زەر، گوندۆر، بەھىڧ، ھژىر و ڧىكى يىن دى ژى ب ئاوايەكى خوەرسكى شىن دېن ئان ژى ل باخ و رەزان دھين چاندن.

گەرما يا ھافىنى، نەمازە ل دەشتان و گەليان، سوژەكە. سر و سەڧەما زڧستانى ژى تىژ و دژوارە. پىتكين (= كۆپىتكين) چىايان ل باشوورى كوردستانى دگھيژن سى ھزار پىيان. ل باكورتر، ئەو ھىشتا بلندتر دېن و دگھيژن دەھدازدە ھزار پىيان. چىايى ژ

(۱) ئەڧ گۆتن جھى ئەجىمانەكا مەزنە، ژبەر كۆ سەيدايى كەندال وھا دېژت: خەزىنە يا كرومى ل باژارى مادەنى (=مەعدەنى)، ئىك ژ مەزنىن خەزىنە يىن كرومى ل جېھانى يە، و ل سالا ۱۹۶۷ئ ب بەرھەمئانينا ۹۱۵,۰۰۰ تەنن كرومى تركيى ل پاش ئىكەتى يا سۆڧىەتى كر وەلاتى دويى ژبۆ بەرھەمئانينا كرومى. رىكخسى يا تەڧكارى و پىشڧەبرنا ئابورى يا ئەورووپايى د سالخدانەكى دال سەر تركيى دېژت كۆ ل سالا ۱۹۷۳ئ دو مليۆن و دو سەد ھزار تەنن كرومى ل تركيى بەرھەم ھاتنە كۆ پرانى ژى بەر ب وەلاتين ئىكگرتى يىن ئەمريكايى ھاتنە ھنارتن. ل دىڧرگى ژى ل سالا ۱۹۶۷ئ نىژىكى مليۆنەك و شەش سەد ھزار تەنن ئاسنى بەرھەم ھاتنە، لى بەرھەمى وى بەر ب باژارين پەرنافا دەر يا رەش دھيت ھنارتن دال وىدەرى بىت پوولا. مىسى ئەرگانى ل نىژىكى دياربەكرى ژى ل سالا ۱۹۷۰ئ گەھشت ئىك مليۆن تەنان. نەڧتا تركيى ژى تەنى ل كوردستانى يە و ل سالا ۱۹۷۱ئ چار مليۆن و چار سەد ھزار تەنن وى ھاتنە دەرئىخست (شاليان، بەرپەر ۴۳-۴۴).

(۲) ئەو پىشڧەنەچوونا كۆ نڧىسڧان دېژت تىشتەكى دېرۆكى يە، ژبەر كۆ كىتيا وى ل سالا ۱۹۶۴ئ ھاتى يە نڧىسين. لى ھەا سكرين مەزن ل كوردستانى ھاتنە ئاڧاكرن و ب رى يا وان تركيى دكارت گەڧەيان ل تەناھى يا نەتەوھى يا سووربايى و ئىراقى بكت.

گشتان بلندتر چيایى ئاراراته كۆل بلنداھى يا ھەققە ھزار پېيان مەزناھىيى ب سەر ئاھا كوردستانى دا دكت. نە تەنى چيا بلندن، لى بانى يا كۆ ئەو چيا ل سەر ژى بلندە: گۇلا وانى ل دلى كوردستانى، پرتەر ژ شەش ھزار پېيان ژ ئاست و لۇكا دمرىايى بلندترە.

ھژمارىن سەرژمىرى يىن بەردەست ژ بۆ ولاتىن ئاسيا يا رۇژئافايى نە جھى باوهرى نە. پر جارن سىاسەتا دوولەتتى ھژمارن دگوھىرت، ھەرچندە كۆ ئەو خەلكى دەھىت سەرھژمىرىكرن ژى خوھ ژ دانا زانىارى و پىزانىنن درست و راست فەددزن. نەمازە ل تركىي پر زەحمەتە كۆ مرۇف بكارىت ب ھژمارەكا درست بگەھت. ژ بەر كۆ ھەتا چەند سالان بەرى نھا ژى دوولەتتى پىزانىن ب ھەبوونا نەتەوھ يا كوردى نەدكر. بەرساندنىن كۆ ب باشى ھاتنەكرن، ئىكدەنگن كۆ نىزىكى مليۆنەك و دو سەد ھزار كورد ل ئىراقى، مليۆنەك و چارسەد ھزار ل ئىرانى، دو مليۆن و نىف ل تركىي، دو سەد و پىنجەھ ھزار ل سوورىايى و نىزىكى شىست ھزار ھەتا سەد ھزار كەسان ژى ل كەوكازيا يا سۇفەتتى دژىن. كورد تەفدا دىن نىزىكى پىنج ھەتا شەش مليۆن كەسان. ژ ئالى يى نەتەوھپەرىسپن كورد فە دەھىت گوتن كۆ ھژمارا كوردان دەھ ھەتا دازدەھ مليۆنانە. ئەو ب فى ئىكى لوران ژى دئىخن ھوندرى ھژمارا خوھ^(۱). لور خەلكەكى خزمىن كوردانن كۆل باشوورى زاگروسى ل ئىرانى دژىن. لور ژ ئالى يى دىروكفاننىن ئەرەب يىن سەدسالىن نافىن د رىزا كوردان دا ھاتنە ھەسباندن، لى ل ولەتتىن رۇژئافايى ب ئاوايەكى گشتى، نافى كوردان ل وان نەكرى يە. لور ھەروەكى ئىك ژ زانا يىن بەرنىاسپن كورد ژى دبىرت، نەكەفتنە بن باندۇرا بزافا نەتەوھىي يا كوردى. دەرھەقا سەرھژمىرا كوردان دا، راستىك ھەيە كۆ نە جھى رەخنەيانە. ل ئىراقى و ل تركىي كورد كىمانىيەكا بەرچاڧ ل پاش ئەرەبان و تركان پىكدئىنن. ھەروھا، كورد ل ھەردو ولەتان، ھندەك دەفەرپن مەزن ژى فەدگرن. و ھەر ب فى گرنگىي، ل ھەردو

(۱) ئەۇ گۇتتا نفىسغانى دوورە ژ راستىي، ژبەر كۆ مرۇف وھا ژى دفاقت كۆ ئەو ھژمارا لوران ب تەنى ھەققاسى يا كوردان دكت، كۆ تىشتەكى پر شاشە. ھەژى يە كۆ ئەم بىيژن كەسەكى مىنا سەيدايى ھىزا كەندالى ل وى باوهرى يە كۆ سەرھژمارا كوردان ل سالا ۱۹۷۰ى ل باكورى كوردستانى ب تەنى نىزىكى ھەشت و نىف مليۆن كەسان برويە (شالىان، ۳۹).

وولاتان و ل ئىران و سوورىيى ژى، توخىيىن وولاتى خەلەككى وەككەف كۆ ھژمارا وان ژ ھژمارا ھىندەك ژ وولاتىن خوەسەرین ئاسيا يا رۆژئافايى پرتەر، دابىش دكت.

كورد ل سووريا، تركيى و ئىرانى ژ ھىندەك عەشیرەتان پىكدەين كۆ ژيانا وان يا كەفتار ئەو نەچار دكرن، و ئەگەر دەست بدت نھا ژى نەچاردكت، كۆ توخىيىن نافنەتەوھىي يىن كۆ وان دابىش دكن بىرن. پارچەپارچەبوونا كوردستانا بەردەستى ئۆسمانيان ل پاش شەرى جيهانى يى ئىكى تەنى دناقبەرا تركيى و ئىراقى دا نەبوو.

پارەك ژ نشتيمانا كەفتارا كوردان ل جزيى يە كۆ ب ئاوايەكى نە ل گۆرەيى قايىدە و مەنتقى دناقبەرا ئىراقى و سوورىيى دا ھات دابىشكرن. تىكەلى يىن كوردان ل ھەردو ئالى يىن فان توخىيان گەلەك ژ تىكەلى يىن كوردىن ئىكەتى يا سۆفەتتى ب ھەفەتەوھىي يىن خوە را ل تركيى ساناھىتر و بەرفرەھتر بوونە. دەفەرین كوردى يىن رووسىيى ب ھەقبەردانانا دگەل دەفەرین سەرەكى يىن كوردى ل كوردستانى ھەر فەدەرمايى مان، ھەرچەندە كۆ ئەو دەفەر بەرى شەرى جيهانى يى ئىكى ژى ھەر فەدەرمايى مابوون- لى پيشكەفتىن ئابۇرى يىن سۆفەتتى ل ئەرەمەنستانى و بالاخوهدانا زەحف زىدە يا ژبو فەرھەنگا كوردى، و نەمازە زمانى كوردى، ھىندەك دەستكەفت پيشكىشى وان كوردان كرن كۆ تىشەكى مىنا وان ل پرانى يا دەفەرین دى يىن كوردستانى چى نەبووھى. زمانى كوردى ژ دەستەكا ئىرانى يە، لەوما ئىك ژ تايىن مەزن يىن زمانىن ھىند-ئووئەورووپى پىكدئىنت. ل سەرەنسەرى كوردستانى زمانىن ئەرەبى، تركى و فارسى زمانىن دويى دەين ھەسبەند كۆ ژبو پرانى يا خەلكى نە ئەوقاس ناسيارن. ھەرچەندە كۆ كوردى ژ فارسىي نىزىكە، لى رىزمان و پەيقين خوە يىن جدا ھەنە. ئەو ب دو دەفۆكىن سەرەكى دپەيشن كۆ ب گشتى ب سەر دەفەرین باكور و باشوور دابىش بوونە: كرمانجى و كوردى ^(۱). دەفۆكەكا سىيى ھەيە كۆ كورد ژى را دىيژن ماحووماچۆ، ترك ژى را دىيژن زازا و فارس ژى را دىيژن گۇرانى. زمانقان

(۱) كوردى شاشە، گەرەك نفىسيا سۆرانى.

دېژن كۆ ماحېماچۇ نە كوردى يە، لى ئۇ خوە ب كورد دزان^(۱) و زمانى وان ژى ل كۆچك و ديوانىن ميرىن ئەردەلان و بابانىن سلىمانىي بكار دھات. ماحېماچۇ ژ كوردى يا خوەجھى رەوانىر و شارسىتانىر دھات حەسباندن. نھا ھۇزا قزلباش ل تركىيى، كاكەيى ل ئىراقى و ئىرانى و ھۇزىن ھەورامانى ل زاگروسا نافىن ھەتا رى يا كەرمەشان-خانەقىنى ل باشور ب وى دەفۆكى دپەيشن.

ھەتا نھا ئەدەبىياتا كوردى گەلەك كىم ب ژانەر و فۆرمىن سەرەكى يىن ئەدەبىياتا ئەوروپايى ئانگۇ رۆمان و شانۇنامەيان ھاتى يە نفىسىن. باشتىن نفىسقانى نوودەمى كورد كۆ ل جىھانا ئنگلىزى ئاخىقان ھاتى يە ناسكرن رۆماننفىس يەشار كەمالە. ژ كارىن وى يىن پاچقەبووى يىن ھەرى ھەزكىرى شاھىنى مەمەدە، كۆ ب زەلالى قالا ژيانا كوردى ل فان چاخىن داوين ل تركىيى دكت. پرانى يا ئەدەبىياتا كوردى ھەلبەستىن كۆ ئان ب ئاوايەكى گەلىرى ئان ژى ب ھندەك فۆرم و شكلىن ئاسىر ھاتنە نفىسىن. ھەلبەستىن گەلىرى ب شۆپىن زارگوتى ھاتنە فەگوھاستن، لى ئەدەبىياتەكا نفىسى يا كەفن ژى ھەيە كۆ دگەھت سەدسالا دەھى ل پاش بوونا عىسايى. پرانى يا نفىسىنان ب تىپىن ئەرەبى نە، لى ل فى داويى، ھندەك نەتەوہەپەرودەران تىپىن لاتىنى ژ خوە را ھەلزارتنە. تىپىن كرىلى ژى ل ئىكەتى يا سۆفىيەتى چەند سالەكان ھاتن داسەپاندن، لى ل داويى نەمان.

نەخويندايى ل سەرانسەرى ئاسيا يا رۆژئافا ب رەنگەكى بەربەلاف ماپە. بازارۆك و بازاران رىژەيەكا مەزنىر ژ خەلكى خويندا ل خوە گرتى يە، ژ بەر كۆ ئىمكانىن خويندىن ھەنە و ئەگەرىن ئابۇرى ژى خەلكى پال ددن كۆ بخوينن. لى ل گوندان نىزىكى ۹۰ ژ سەدى ژ خەلكى نەخويندانە. ئەف ئىك ژبۇ كوردستانى ژى راستە، ھەر چەندە كۆ ھەمى دەولەتان ژبۇ زىدەكرنا خويندەوارى و خويندىن خەبات كرنە. ژ گوندى يىن كوردستانى را خويندايى ھىشتا ژبۇ رىفەبىرنا ژيانى ئان بچەكرنا دەور و

(۱) ئەف ژى ئىك ژ رى ل بەرخوە بەرزەكرن و خوە شاشكرنا كوردانە. ل دەما كۆ چ لورەك خوە ب كورد نزانى، روھنەزىن كوردان پىكۆلى دكن كۆ وان وەكى كورد بدن ناسكرن. ھەر ژبەر فى ئىكى و ب پشتا خوە گەرمكرنا ب ھندەك چافكانى يىن تۆزگرتى، ھندەك ژ نەتەوہەپەرودەرىن گرخوەش و دەف-ب-كەف يىن كوردان بازارى بەھبەھانا باشوورى ئىرانى ژى پارەك ژ كوردستانى دحەسىنن، لى قالا كوردبوونا مووسلى نھا د مەزى يى وان دا نەماپە. مخابن!

رۆلەكى جفاكى يى كەفەنشۆپى نەبوويه تشتەكى پيدفى. ھندەك جاران ئەو دەرسدېرىن كۆ ژ پايتەختىن وان وەلاتان ھاتنە كۆ دەستەلاتدارى يا كوردستانى دكن، راستى دوورىيەكا رەفانى و پىسكۆلۇجىكا مەزن دناقبەرا خوە و خويندەفانىن خوە دبن كۆ تەمەت دوورى يا جوگرافى يا پايتەختى و دەفەرېن توخىبى يە. دەما كۆ لەباتا ژيانا رۆژانە ب زمانى كوردى يە، نە بەرناقلە كۆ فېركرنا ب زمانى ئەرەبى، تركى ئان فارسى ل بەر دلى كوردان شرىن بن. لى فېركرنا كوردى، بل ژ ئىراقى ھەر قالا وى ژى ناھىت كرن. ل تركىي و ئىرانى، دەولەتى خوەستى يە كۆ زۆردارى و ژۆردەستى يا خوە يا ھەرھەنگى دابسەپىنت. كوردان ب خوە ژى ژبەر ترسا لەوازىوونا ئىسلامى و بىلمانىي و ژنافچوونا تىتالېن ژيانا كوردى دژىتى يا دەستېبىوونا خويندنگەھىن نووژەن كرى يە. لى ل بازاران، نەمازە ل كوردستانا ئىراقى، داخوازەكا بەردەوام ژبۆ خويندنگەھىن پرتىر و ھىكرنا كوردى ھەبوويه. كوردى ل زانىنگەھىن بەغدا، تەھران و ستەنبۆلى دەيت خويندن و فېركرن^(۱).

مەرجىن زمان و خويندن ل ئىكەتى يا سۆفەت ب بەرفرەھى جەھى نە. كوردېن كۆ ل ئەرەمەنستانا سۆفەت دژىن قەت جفاكەكا خوەسەر نەبوونە، لى ژ ئالى يى ھەرھەنگى قە، ژبەر سىياسەتېن لەنىنى دەرھەقا كىمانى يىن ھەرھەنگى ھەرتەم ھاتنە ھاندان. ل دەما كۆ ۲۶ دبستان ل كوردستانا ئىراقى ھەبوون، كوردېن سۆفەت كۆ ژبۆ ھژمارى ھەشت ئىكا (= ئىك ل سەر ھەشتى) وانن، خوەدى يى ۴۱ دبستانان بوون. خويندنا نافيىن و بلندا كوردى ژى ل يەرىقانى، پايتەختا ئەرەمەنستانى، بەرھەفە. نقيسنا كوردى ب بەرفرەھى ژ ئالى يى وەشانېن سۆفەت قە دەيت پشەفانىكرن و ھەرۆەك ل رژىمىن كۆمىوونىستى دا تشتەكى بەلافە يە، گەنجىنە و خزىنە يا زەنگىنا فولكلورى كوردى ھاتى يە بكارئانېن. فۆرمولېن كۆمىوونىستى يىن شكىل نەتەوہەپەرېسىي كۆ نافەرۆكەكا جفاكىخوازەنە (= سوسىالىستى) ھەيە ژبۆ خەلكى نەكۆمىوونىست پىر ھەزكرى نىنە. ل بەرچافى نەتەوہەپەرۆەرىن كورد ژى ئەو زىان ئەشكرا نە، لى فاييدە يىن بەلافكرنا خويندن و نقيسنا ب زمانى نەتەوہەيى جەھى ھەسوودى و بەھجۆكىي يە.

(۱) قاسى ئەم يى ئاگەھدارن نە ل ستەمبۆلى، نە ژى ل تەھرانى خويندنا كوردى ل زانىنگەھان نەبوويه.

وہشانپن ب زمانی کوردی ب رۆژنامہیا کوردستان یا کو ب دەستی مالباتا بەدرخانیان ل سالا ١٨٩٢ی ل قاهیرەیی ھات دامەزراندن، دەست پی بوو^(١). ھەتا رۆژا ئەفرۆ ژی، پرانی یا کارپن ئەدەبی، دیرۆکی و رەخنەیی یپن ھەری بالکیش ب زمانی کوردی ل دەرڤەیی کوردستانی، نەمازە ل بەغدایی و شامی، ھاتنە وەشاندن. لی پارەک مەزن ژی ل کوردستانی، ل سلیمانی و کەرکووکی ھاتنە وەشاندن. کوردی یا سلیمانی نھا ل جەم رۆھنەزپن کورد ل ئیراقی و ئیرانی ب بەرفرەھی ھەزکری یە. سلیمانی بازاریکی خوەدی دیرۆکەکی یە کو ڤەدگەرت داوی یا سەدسالا ھەژدەھێ. سلیمانی ل پاش شەری جیھانی یی ئیکی بوو زیندیتین نافەندا ڤەرھەنگا کوردی. میراتی پشەفانی یا میرپن بابان ژ ئەدەبیاتی و مەدرەسە یا نیزاما ترکی کو کوردپن گەنج ب ری یا وی چوون زانکۆما نافەندی یا ستەنبۆلی، بیافەکا ڤەرھەنگی ئانی پی. ئەڤ بیاف ژی ھیشتا پەیتەر و موکمر بوو، دەما ئەڤ بازاری جوان کو پالی خوە دایە جیاپین بالکیش و بەری خوە دایە گەلی یپن سپەھی و بەدەو، ل پاش شەری جیھانی یی ئیکی بوو بنگەھی دەولەتا کوردی یا شیخ مەحموودی بەرزنجی.

ب ل ڤۆرمپن ئەدەبیاتا بیگانی یپن کو ھاتنە ڤەرکرن (مینا ھەلبەستپن دیوانپن سلیمانی)، ھەلبەستپن کوردی گەلەک ژ یپن فارسی و ئەرەبی سەرپەسترن. د ڤۆرمی گەلیری یی لاڤتری دا، مەجاز و ئیستیعارە و خەیاڵ ب ئاویەکی دلینی ئانگو لیریک و ب لەز و کورت ڤەھبری دەپن. د رەنگی خوە یی دلینی ئانگو لیریک دا، دبت کو لاڤر ڤالا یاری بکت، بەھسا شەرەکی بکت ئان ژی پەسنا جوامیری و میرخاسی یا مەزنەکی بدت. ھەماسەتپن ھەلبەستپن گەلیری ھەڤالین ئەورووپایی یپن خوە ب بیرا مرۆڤی دئینن. ئەو ڤالا سەرھاتی یپن پەھلەڤانان و ھەستپن رۆمانسی دکن. ئەو ئەڤینی، شەری، میرخاسان، دیوان و موعجزان دئینن بەرچاڤی مرۆڤی. سترانیژ ئەوان سترانان، کو ڤاسی چەند سەد مالکان درپن، ژبەرکری ژبو گوھدارپن بەرھەڤوویی ل کوچکا مەزنەکی ئان ژی ل چاپخانەکی دسرن.

ئەگەر شەر و ئەڤین کەرستە یپن سەرەکی یپن ھەلبەستا کوردی بن ژی، لی کەڤنەشوپەکا ترانەپیکرنی ژی ھەیە کو ئەگەرپن وی خەمساری و ئیشاندا بیژەری

(١) سالا ١٨٩٨ی راستە. (٢٢ی نیسانا ١٨٩٨ی).

نه. س. ج. ئىدىمۇندىز د كىتېبا كورد، ترك و ئەرەب دا، چەند مىناكىن فان تناز و ترانهيان ژ شېخ رەزايى تالەبانى فەدگىرت. تەنزا دژوارا شېخى ب رەنگەكى پر خوەش د پاچە يا شرىنا ئىدىمۇندىزى دا هاتى يە نىشادان.

وەكى پرانى يا فەرەهنگا وان، كنجىن (=جلكىن) كوردى ژى ژ چەند هيمانان پىك هاتنه كو ژ هەفسى يىن وانن و ھندەكىن دى ژى ب ئاوايەكى بەرچاڤ كوردى نه. د ناف ئاكنجى يىن بازاران دا، ژ چىنا نافىن، كنجىن ئەورووپايى ھەزكرى نه. لى كنجىن (=جلكىن) كەڤنەشوپى ھىشتا ب بەرفرەھى، ئەگەر نەبىژىن ب تفاقى ژى، لى ب ئاوايەكى نىقەشكان دەھىن ل خوەكرن.

دەما كوچەر و رەڤەندىن كورد ژى تەڤى تەرشى و پەزى خوە كوچ دكن، ئەو ھەر د بن وان كوون و رەشمالىن كو ژ موويى بزنان دەھىن چىكرن دژىن يىن كو كوچەرەين ەرب ژى بكاردىنن. ئەڤ رەشمال گەلەك فرەھن، ھەرنىك ژ وان جەى مالباتەكى دكت، و ژبو جقىنا مىران، ژنان، چىكرنا زادى و خوارنى و نىستىن ب سەر چەند بەشان فە دايىش دبت. ل بازار و گوندىن كو بەر و كەڤر لى ب دەست دكەڤن زەنگىن و خوەدى دەستەلات خانى يىن خوە ب وان چى دكن. مەزنىن كوردان ب رەنگەكى كەڤنەشوپى خانى يىن خوە ل گۆرە يى مەرچ و كاودانان چى دكن. مىرەن كەڤنىن بتلىسى، ژبو مىناك، ئافاھى يىن وەھا ئافاكرنە كو دەمەكا درىژ جەى پەسنا رىشىنگان بوونە. لى، زەنگىن مشە خانىيان ب لىنەيان ئافا دكن و بەلەنگاز و نەدار ژى ب ھەريى.

رازاندن و خەملاندنا كەڤنەشوپى يا مالان ل گۆرە يى پىشانىن ئەورووپايى پر سادە و ھشكە. ھەيە كو باشتىن خەملا مالى مەھفۇرەك بت كو تازەيى و بەدەوى يا وى ل گۆرە يى شىانين مالباتى يە. ئەگەر مەھفۇور نەبت، بەرچاڤترىن پارچە ژ نافماليان ئەو سىندۇڤن كو ئامان و كنجان دناف دكن، لى نھا زەوقەك ژبو نافمالى يىن ئەورووپايى پەيدا بوويە، نەمازە د ناف مەزنان و چىنا نافىن دا.

گوند و بازار ل دەشتان و ل كىلەكا چىپايان دەھىن ئافەدانكرن، و كورد ژ زوودا فيرى ژيانا بازارانن. ل ئىراقى، سلىمانى و ھەڤلىر بازارىن ب تەمامى يا خوە كوردن:

ھەڤلىر ژى دەھىت ئىدىعاكرن كو كەڤنارتىن جھ ل جىھانى بت كو ھىشتا ب بەردەوامى ئاكنجىگەھا مروفانە. ھەيە كو ھەڤلىر بالكىشتىن بازارى كوردستانى بت. دلى بازارى بازەنكە ژ ئافاھى يىن مەزن كو ل سەر تەل ئان گرەكى مەزن هاتنه

ئافاكرن كۆ ۶۰ پىيان ژ دەشتا ھەقلىرا ھاودۇرا خوە بلندترە. دیوارىن دەرڧە يىن وان
ئافاھى يىن مەزن دگھيژن ھەڧ و وەكى شوورەيىن كەلھەكى دھين بەرجاڧ. چەند
كەرخەرى ژ كىلەكىن تەلى بەر ب كۆلانين تەنگ و پىچ-وەرپىچ كۆ ل رەخين وان
خانى يىن مەزنان و كەنكەنەيان ھاتنە ئافاكرن سەردكەڧن. ئافاھى ھەر د وى دهمى دا
كۆ ھەمبز و ژ ھەڧ نىزيكن، ھەرئىكى خوەسەرى و خەلوھىي يا خوە ژى ھەيە،
ھەرچندە كۆ تاخ ب گشتى ژ-ھەڧھەڧەدپايى دھيت بەرجاڧان. نشيفى يىن ڧالا و
نەئافاكرى يىن تەلى ژبو ڧەڧەتاندنا ژ ئافاھى يىن ژ ھەڧ دوور يىن دائىرە يىن
ھوكمەتى، سووكان و كوليتكىن ھەژاران بوونە. تەل نە گەركى خوەرسكى يە، ئەو ژ
كافل و كاشخانين بازارين ئىك ل پەي ئىك چى بوويە كۆ ھەرچار ل سەر پاشمايى يىن
بازارى بەرى خوە ھاتنە ئافاكرن.

جفاکا کوردی

رېځنځيخستنا جفاکي يا کهښه شوې يا کوردی ل سهر هيم و
 شهنگستی سهرؤکښ دینی و دنيایي و مالباتين وان کو ژ مروفين
 مهزن، موریدين وان، گوندی يين ساده و خودروو، جوتکار و خودان
 تهرشی و تهوالان پيکهاتنه، ئافابوويه. کوردین چيایان، ئاغا و
 کرمانج، پرتر ژ ئيك مالباتين عهشیرهتی نه. ل دهستان و پال-گران
 پيښهني کيمتر ژ رهنګي عهشیرهتی يه و پرتر رهنګهکي دهرهبهگاتي
 ب خوه فه دگرت. ئاغا و کرمانج زی نه ژ ئيك مالباتن، جداتيهکا
 بهرحاف ئهوان کوردین کو چ پيښهني يين مالباتی ئان عهشیرهتی
 يين وان نينه ژ يين دی فهدقهتینت. ب چافهکي کيم ل وان دهيت
 نهيرين و ب رهنګهکي پر فهيت و کریت ژ ئالی يی ئاغايان فه دهين
 ميهتن. پيښهنيهکا دهرهبهگی يا وهها، رهنګه فهريژا بندهستيهکا
 عهشیرهتی بت کو ئاکنجی يين بهري ههتا ئاست و لؤکا کولهيان نزم
 کربن.

شيخين کوردان زی ژ ئالی يی هيز و دهستهلاتی فه مينا
 ئاغايانن و جارنا زی دهستهلاتا وان ژ دهستهلاتا دنيایي يا ئاغايان
 زی پرتره. زارافا شيخ د ناف کوردان دا نه ب ريزايا دهستهلاتهکا

تشتهکی هیډی یه، لی بیگومانه کو بکارنانینا ژیدهرین نوو یین هیژی د واری نهفت و ئافی دا دافین خوه تیکهلی تهفنی ژیان کوردان دکت. هاتنووجوونا ماکینهیی ل سهر ری یین رائیخستی (=قیرکری) یین کوردستانی ژ میژ یه جیهانا هزاران کوردین ساده و خوهروو مهزن کری یه. لی، تشتی کهفن مینا جمکهکی ب جفاکا خوهرگهوری و نووژهن را دژیت. نیژیکی یا ههر دو جیهانین کهفن و نوو وهکی نیژیکی یین ناف مالباتی یه. ری یا بهر ب جفاکا نوو خویندنا پیشکهفتی یا نووژهنه. پرانی یا کوردین کو دگههن خویندنهکا وها، لی نه ههمی ژ وان، ژ مالباتین زهنگین یین خودی مهنسهبین دهرههگی ئان عهشیرهتی نه. ودرارا جفاکا کوردی ههیه کو مینا هافلی یا وی مامی راست کو سهرکیشی یا عهشیرهتین شهرکه دکت و برازیهکی پیشکهفتی کو ل دهرقهیی وهلاتی ریقهبرنا گشتی دخوینت بهیت بهرچافان.

ئهف لیکولینا ژیرین ل سهر جفاکا عهشیرهتی یا کوردان ل سهر هیمی وی لیقهکولینا مروفناسی جفاکی^(۱) نه. ر. لیچ^(۲) یه کو ل سالا ۱۹۲۸ی سهردانهکا کوردین دهقرا رهاندزی ل ئیراقی کربوو. نهو لیقهکولین ههرچنده ژ بهر خوهرسکی خوه تشتهکی بهرتهسک و توخیبداره، لی زانین و سالخدانین وی نهوقاس ههنه کو ژ بو مهرهما مه ل فیدهری ههژی بن.

ل دهستپیک لیچ بی حهسیا کو جداتیهک دناقههرا کوردین چیایان و یین دهستان دا ههیه، ههرق و جداتیهکا کو کوردان ب خوه زی د نهدهبیاتا خوه دا نهو نیاسی یه. لیچ ب ناوایهکی مروفناسانه دنقیست: کوردین دهستان ب رهنکهکی بهرچاف د پرانی یا واران دا ژ دهستهکین چیایان جدانه. گهرکه وهکی دو ههرههنگین ژ ههق جدا بهین حهسباندن.

ئابوری یا کوردین دهشتی ل سهر شفانی و جوتکاری هاتی یه ئافاکرن. تهرشی پرانی مهر و بزنان، و گهنم، تووتن، جهه و برنج زی دهخل و دانین سهرهکی نه. کوردین چیایان تهفی وان کوردین کو ب گشتی رهفهندن و نها بهر ب نهمان دچن، ب دهرههستی فه گریدایی یین تهرشی یین خوه نه و ههردهما دهرهفت و کهیسا وان ههبت نهو دی ب رهنکهکی نهقانونی بازرگانیی ل سهر توخیبان بکن. لیچی دیت کو

(۱) مروفناسی جفاکی (Social Anthropologist)

(۲) نه. ر. لیچ E. R. Leach.

عەشیرەتا ھەركی د كۆچا خوھ یا سالانە دا ژبو چەراندنا تەرشى یېن خوھ ژ جەھى خوھ
یى نىزىكى گۆلا ئورمىيى بەر ب گەرميانا دەشتا ھەفليرى دچن و خوئيى دبن ئيراقى و
گەنم و جەھى دئىنن ئىرانى. نھا تەنى چەند عەشیرەتەك كۆچين وھا مەزن دكن.
تشتى گەلەك بەربەلافتەر كۆچكرن و باركرنن عەشیرەت و كەرى یېن تەرشیان ژ
دەشتان و جەين نزمين زفستانان بەر ب چيا یېن ھەفسى ل ھافىنانە.

جۆرە یېن ريكنيخستنا عەشیرەتى ب بەرفرەھى رەنگ دگھورينن و لیج ب گشتى د
ليفەكۆلينا خوھ دا سەرکەفتى نەبوويه. ئەگەر فریدريكى بارت^(۱) ھندەك ژ نوكتە یېن
كۆ لیج پيشكيش دکت راستفە بکت ژى، لى كتيبا بارتى، ھيمين ريكنيخستنا جفاكى ل
كوردستانا باشور^(۲)، ب خوھ ژى، ھەرچندە كۆ ئىك ژ كارين پرمفا يە، لى ھيشتا
نيقەشكانە. ب ئاريكاري یا ھەردو مروفناسان وينەيەكى پيكھاتەيى ژ ريكنيخستنا
عەشیرەتى مينا نيشاندانەكا گەلەمپەرکرى چى دبت.

مەزنترين يەکينا سياسى یا جفاکا عەشیرەتى عەشیرەتە، كۆ پەيفەکا ئەرەبى يە و
مينا پرانى یا زارافين دى كۆ ريكنيخستنا عەشیرەتى پيناس دکن ل دەفەرەكى ژبو
دەفەرەکا دى ريزا و پەژنا وى دەيت گوھارتن. عەشیرەت د بەرفرەھترين ريزا یا خوھ
دا، ئانگو ھەفگرتنەکا تيرەيان، كۆ ل سەرڤەيى ھەميان دا سەرۆکەك دەستھلاتى دگيرت.
عەشیرەت ژ تيرەيان پيك ھاتى يە، تيرە ژ ئالى يى سياسى و ئارزى (= ملكداريى) فە
دەستەيەکا ھەرى پيشينە كۆ ئەندامين وى ژ کالەكى بابى يى ھەفپشکن. تيرە دابيشى
سەر خيلاں دبت كۆ خيل ب خوھ ژى كۆمپن خودان خانى و ملکانن كۆ وەكى خەلکين
گونەدەكى ئان ئۆرتەكى ل دۆر ھەف دچفن و دزين. ئەندامين خيلى ھەمى ژ کالەكى
بابى نە كۆ ئەو ب خوھ ژى ژ بابەكى نە كۆ ھيمدارى تيرەيى يە.

ئاغا ئان بەگ سەرۆکاتى یا خيل، تيرە ئان عەشیرەتى دکت. د ئابورى یا سياسى دا،
ئاغا يى تيرەيى خوھدى يى دەستھلاتا سياسى یا ھەرى بلندە.

لەقەبا ئاغا ب ريزا یا خودان ملك دەيت، لى ژبو ريزگرتنى ژ برا و زارو يېن
خودان ملكى راستين را ژى ئاغا دەيت گۆتن. يەکينا بەلاڤە یا ملكداريى گوندە كۆ
خانى يېن گوند و زەفى يېن جۆتکاریى فەدگرت. ئەگەر ئاڤايى پرتەر ژ گوندەكى

(۱) فریدريك بارت Fredrick Barth.

(۲) Principles of social organization in southern Kurdistan .

ھەبىن، ئەو سەرۋكەكى ل ۋى گوندى كۆ ئەو ل ۋىدەرى ناۋىت ل شوونا خوە دادنىت. بەرپرسىارى يا سەرەكى يا ئاغايى ل گوندى ئافەدانىكرن و ب ئافەدانى ھىلانا كۆچكا گوندى يە كۆ پارچەيەكا سەرەكى د ژيانا گوندى دا يە، نەمازە ل دەمەكى كۆ مېھقانخانە يېن دەولەتى و ھۆتىل ھىشتا تەنى ل باۋاران و ل سەر ھندەك ژ وان رىيانى كۆ ھاتنوۋوچونەكا بەرچاڧا ماكىنەيى ل سەر ھەيە. لىچ ل سەر كۆچكان دىقنىست: ئىك ژ سالۋخەتېن سەرەكى يېن تىتال و ئەدەتېن كوردى ئەو كۆ بىيانى ب ھەر مەنسەب و ئافەكى ڧە، ل سەر خان و سفرە يا ئاغايى روودنت و جھى خەۋى ژى مينا خوارنا ۋى ب بەلاشى دەيت ئەولەكرن. ئاغا د مېھقاندارى يا خوە دا چقاس سەخىتر و دەستفەكرىتر بت، ئەوقاس ژى ل جەم مرۇڧىن خوە ب رىز و روومەتر دىت. رىز و روومەتا كۆ ب رى يا سەخىبوون و خوەش-مېھقاندارىتىي بدەستفەدەيت، رەنگە لەۋازى يا ۋى يا ژ ئالى يى خوين و پىشتى ڧە بى بها و بى قىمەت بكت. لى، گەرەكە ئەم بزانين كۆ تەنى رىز و روومەت و ئافبانگى سەخىبوون و خوەش-مېھقاندارىتىي چ دەستھلات و قەزەنجەكا ديار و خوەيا يا ئابۋرى ئان ژى باندۋرەكا سىياسى ب خوە را ئائىنت. لى، تەھەرى تىكەلى يېن جفاكى ب رەنگەكى يە كۆ ئەف ئافووبانگ ل سەرڧەيى ھەمى تىشتەكى دەيت ھەسباندن و تەنى ب بەرچاڧدانانا ڧى دۋزەنا بها يېن جفاكى يە كۆ ئەم دكارين دامەزراندنا ڧان كۆچكان بىخىن بەر لىڧەكۋلىنان.

ئاغا پىرانى يا دەمىن خوە ل كۆچكى و ھاودۋرا ۋى ب رىڧەبرنا كارووباران و دىتنا مېھقانان ڧە دەرباز دكت، لەوما كۆچك ئافەندەكا ژيانا ھەمى جفاكى ب گىشتى يە. ئاغا ب خوە چاڧدىرى يا زادى مېھقانان دكت كۆ گەرەكە ل گۋرە يى شان و روومەتا مېھقانان بت. زادلىنن ل ستۋى ژنانە، ئەو ژنىن كۆ ل مېھقانان ھەردەم نەپەنى دىمىن. ئەگەر مېھقان مېرەكى خودانى پلەيەكا بلند يا جفاكى بت، ئاغا ب خوە ئان ئىك ژ پىسېن (= كورېن) ۋى ل كۆچكى ل جەم ۋى دىقت، ئەو ژى ژبۇ نىشادانا پاراستىبوونا مېھقانى يە. مېھقاندارى د راستى دا نە بى بنە، نە ژى بى خەلاتە. مېھقانەكى سادە و خوەروو كۆ پىگەھى ۋى يى جفاكى نزم بت ئەگەر ھەيامەكا درىز ڧەبىنت، دى بھىت ئاگەھداركرن، و مېھقانەكى خودانى پىگەھەكى جفاكى ژى گەرەكە ل پاش پىك-دەرھاتن و ھەڧنىاسىنى خەلاتەكى پىشكىشى ئاغايى بكت. ئەو خەلات و

ديارى مومكنه شهكر، چا، قههوه، پهرتال، كرپت، سابوون، تووتن ئان پهركىن جگارهيان بت.

ب ديتنا ئاغايى، كۆچك بارهكى گرانه. ژبهر هندى كۆ شههناسى يه ئاغا سهخى و خوش-ميھفاندار بت، و گوندى زى كرىپهكا ستوور ددن ئاغاي، لهوما هيسان نينه مروف ببيژت كا بريقهبرنا كۆچكهكى چهند رادوستت و چهند دراف لى دهيت مهزاختن. ئاغا پر هز زى دكت كۆ بهايى بريقهبرنا كۆچكى گران بدت نياسين، ژ بهر نهبوونا چ دۆزنهكا حسيبدارى يا ريكووپيك، ئهو تشتى كۆ ئاغايهك ب دهستهات و دهرامهت دحهسبينت، ئاغايهكى دى ههر قالا وى تشتى زى ناكث. دهرهقا مهزاختن و سهرفكرنى دا زى رهوش ههر وهها يه.

ليج رادگههينت كۆ ئاغايهكى مهزاختن خوه يين كۆ ب ثقافى شهخسى بوون زى د ريزا مهزاختن كۆچكى دا دحهسباندن، لى د حسابكرنا داهات و دهرامهتان دا قالا خهلات و دياريان نهذكر. لهوما مومكىنه كۆ ريقهبرنا كۆچكهكى ژبو ئاغاي قهزمنجهكا ئابورى زى ههبت. هندهك ئاغا يين سهخى زى ب ئهشكرائى ژ پاره يين كۆ دمەزىخن زيانى دبينن.

كرى يين گراني كۆ جارنا دگههن نيقي ژ دهل و دانى و گوندى دى پيشكىشى ئاغاي بكن، رهنكه ل بهر كرمانجان سقكر و هيسانتر بين، دهما كۆ ئهو مينا پارهكى ژ مالباتا ئاغاي بهين حهسباندن. ئهف تشت زى پرت ر دجفاكين چيائى دا دهيت ديتن كۆ نوت ژ سهدى ئان پرت ژ خهلكى گوندهكى ههيه كۆ ژ هۆزهكى بن. ل گوندهكى كۆ ليچى دابوو بهر ليكولينا خوه، مالباتا ئاغاي ب خوه ب تهنى بيست كهس بوون و گوند ههمى نوت كهس بوون. دو پسين (= كورين) زهوجى يين ئاغايى و برايهكى وى ههرئيكى مالباتهكا ههشت كهسى ههبوو. ب فى ئاوايى، ۴۴ كهس، نيقي يا گوندى، گهلهك ب نيزيكى ب ئاغايى را گريدايى بوون. ليچى تى دهرنهئانى كا توخيى نافبهرا گونديبوون و ژ مالباتا ئاغايى بوونى چ يه. ئيك ژ ئاغا يين كۆ وى ديتى بن-پسمام و بن-دۆتمامين خوه ژ خزمين وهها نيزيك دحهسباندن كۆ بى دمهوتبوون زى دشييان ل سهر سفره يا ئاغايى بروونن. ئهف مافى نهمازه مومكنه ئهو تشتى ئيكانه بت يى كۆ خزمين بهرنياسين ئاغايى ژ گوندى يين دى يين كۆ دى ژبو روونشتنا ل سهر سفره يا ئاغايى بهاتبان قهخويندن قهدهتيت و وان ژههف فادقيرت.

ئاغا ژ زهوجينا ب ژنيڭ بېگاني را حەزدەكن، نەمازە ژ ھەفسي يېڭ خوەدی دەستەلات ئان ژى زارۆ يېڭ كەنكەنە يېڭ باژاران كۆ دكارن ھندەك ئەدەتتە نوو يېڭ جيهانئ دگەل خوە بئینن ناف مالا وى. ھەرچەندە كۆ چەند-ژنى د ناف كوردیڭ خويندا يېڭ باژاران دا نە تشتەكئ حەزكرى يە، لئ ھىشتا ل گوندان ئەوین كۆ دكارن پرتەر ژ ژنەكئ خودان بكن و ھەتا ھندەك جارن فەلە يېڭ ئاشوورى ژى وئ دكن. ئاغا مينا چينەكا جفاكى گەلەك پرتەر ژ گوندیيان خوەدی يېڭ ژیدەرین درافى نە و چەند-ژنى ل جەم وان يېڭ كۆ بیر و دیتنن نوو نەگەهشتە وان پرتەر دەیت دیتن.

ژنا كورد پرتەر ژ ژنيڭ ھەفسي يېڭ خوە يېڭ ئەرەب، ترك، ئان فارس ب ئازادی شا بوو. عەبا نە تشتەكئ بەرەلەفە و ھەرچەندە كۆ ژنيڭ كورد مەستوور و خوە-داپوشن ژى، لئ خوە ب ئاوايەكئ نەمازەيى ژ مېرین بيانى نافەشیرن. ژيانا ژنيڭ گوندی ئان كۆچەر ژيانەكا پر تەحلى و مانديبوونە. د ناف ھەمى چينن جفاكئ دا، ژن خوەدی يېڭ روومەتئ نە و مافئ رادەربرنئ ھەيە. ھندەك جارن وان كارئ ريفەبەرى يا سياسى يا عەشیرەتان ژى سەرکەفتیانە گرتى يە ستۆھى خوە و خەلكئ خوە ب تفاقى رازى كرى يە. جارەكئ ژى خانمەك ژ ئالى يئ ئالگيرين خوە فە ژبۆ پەرلەمەنتۆ يا ئيراقئ ھات فەگەراندن، ب سەر ھندئ را كۆ مافئ خوە-بەربزاركرنئ تەنئ ژبۆ مېران بوو. كوردین باژاران گەلەك پرتەر ژ پسمامین خوە يېڭ گوندان ژ خويندنن نووژەن حەزدەكن و ژ مېژە يە كۆ ژبۆ زارۆ يېڭ خوە، چ كور، چ كچ، داخووا خويندنگەھين پرتەر دكن.

نافووبانگئ كوردان ل ئەورووپايي ژبەر تالانان زر بوو. لئ بەرفاژى يئ باوەرى يا وى خەلكئ كۆ كوردان ب درستی نانیاسن، تالانئ چ جارن د ژيانا كوردان دا دەورەكئ وەھا گرنگ نەبوو. كورد ب خوە ژى د درستبوونا فئ باوەرى يا مەزكرى دا بەرپرسيارن. عەدەتئ نەتەوھى يئ كوردان ژبۆ مەزكرا بوو. ھەران و پەسنن-خوە-دانا ژبۆ ھندەك بەا يېڭ جفاكى يېڭ مينا مېرخاسى و نەترسيئ، غروورا خوەھەلكيشانئ و حەباندن و پەريسينا ريبەران بوونە ئەگەر چيىبوونا ئايينئ تالانن فەھرەمانانە كۆ كوردان ب مەراق فە قالا وان ژبۆ ريفينگ و گەريدە يېڭ بيانى كرى يە. ھەرگاف پرائیەكا بەرجاف ژ كوردان ژيانا خوە ب رئ يا خوەديكرنا تەرشیان و جۆتكارىي بريفەدبن. لئ جارجار، دەما دەليقە ئان تېھندانەك ھەبت، ئاغا و مروققين

وی ب سەر هه‌فسی یێن خوه دا دگرن، فێجا ئه‌و هه‌فسی گوندێن کوردان ئان نه‌کوردان بن، و وان تالان دکن. کاربده‌ستێن ده‌وله‌تێ و که‌لووپه‌لێن وان و رێفینگێن بیانی ژ ی ب به‌ر دئیخن. ته‌نێ هژماره‌کا پر کیم ژ کوردان تالان کری یه‌ پیشه‌ یا خوه و ئه‌ف تالانکه‌ر و چه‌ته‌ یێن چه‌کدارێن کۆ به‌رده‌وام د کارێ تالانکرنێ دا نه‌ پرانی ژ جهێ خوه‌رسکی یێ جفاکی یێ خوه د نافه‌ عه‌شیره‌ت ئان گوندێ خوه دا هاته‌نه‌ دهرکرن.

لێ تالان پاره‌ک په‌ژراندی و ئه‌ریکری ژ ژیا‌نا عه‌شیره‌تی یه‌، و ب چافێ پیشه‌یه‌کا ب روومه‌تا می‌ران لێ ده‌یت نه‌ی‌رین. ئه‌و مه‌نتقی کاودانی‌ن عه‌شیره‌تی ل به‌رحاف مه‌ دادنت: له‌وازی یا ئابو‌ری، پارچه‌پارچه‌بوونا سیاسی، و گرێ‌دا‌یی‌بوونا جفاکی ب رێبه‌ران فه‌. هه‌روه‌کی ده‌یت به‌ربینی‌کرن، تالانکرن وه‌کی یاری و له‌ی‌یسته‌که‌کا کوردێن چیا‌یانه‌. بێگومان ده‌سته‌لاتا ئا‌غایان و شیخان ب ئیری‌شین سه‌رکه‌فتی ب هیزتر و خورتر دبت، و نه‌مانا تالانان دێ نه‌مانا دۆزه‌نا دهره‌به‌گی یا عه‌شیره‌تی دگهل خوه بئینت. ل ده‌مه‌کێ کۆ ده‌وله‌تێ رێ چێکرنه‌ و بنکه‌ یێن پۆلیسان دامه‌زراندنه‌، تالانکرن پرت‌ر و پرت‌ر دبت پیشه‌یه‌کا وه‌ها کۆ زیانی‌ن وێ ژ فه‌زه‌نجا وێ زێده‌تر دبن.

دۆزه‌نا که‌فن هێژ، مافی‌ن نه‌مازه‌ و پر تشتی‌ن باش ل ژیا‌نا دنیا‌یی ژ ئا‌غایی را ئه‌وله‌ دکت کۆ ب ده‌ست مرو‌فین وی ناکه‌فن. ئه‌و به‌ایی ڤان هه‌می به‌رخوه‌ری یا خوه ل گۆره‌ یێ شیان و ژیه‌اتی‌بوونا خوه ددت، ئه‌و ژ ی ب رێ یا ده‌سته‌لاتاری یا قانوونی و حقووقی یا خه‌لکی خوه، رێک‌ئێ‌خستنا زه‌وحیان و دادکرنا گه‌نگه‌شه‌یان و پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندی یێن خه‌لکی خوه ل به‌رانبه‌ری ده‌وله‌ت و هه‌فسیان. ل وێ ده‌ما کۆ ئا‌غایی پرت‌ر ژ ده‌وله‌تێ ده‌سته‌لاتاری دکر، ئه‌و دۆزه‌ن ژبۆ کرمانجان ب ئا‌وا‌یه‌کێ گشتی جهێ فه‌بوولی بوو. هاتنا جه‌ندرمه‌یان و به‌لاف‌بوونا رێ یێن هاتنو‌و‌چوونا ماکینه‌یی کۆ گوندێن دووره‌ده‌ست ژ ی کرن هه‌فسی یێن با‌زاری‌ن مه‌زن یێن کۆ که‌یس و دهره‌فته‌ین کار و پیشه‌یان لێ هه‌بوون ده‌سته‌لاتا ئا‌غایی هه‌رفاند. لێ وه‌فاداری و سۆزدار ی ژبۆ سه‌رو‌کێن عه‌شیره‌تی دنا‌ف کوردان دا هێشتا خورت و ب هیزه‌. هه‌یه‌ کۆ کورد ژ ئا‌غایی خوه ئان ژ شیخی خوه بترسن ئان ژێ حه‌زنه‌کن، لێ هه‌ر گوهداری و به‌رنه‌مری یا ده‌سته‌لاتا وی و رێبه‌ری یا وی دکن. هه‌ر چنده‌ کۆ کیماسی یێن دۆزه‌نا که‌فنه‌شوپی و نه‌ل-گۆره‌ یێ هزرین نوو یێن جفاکه‌کا باش پر ئه‌شکرا نه‌، لێ دبێ ئه‌م ژبیر نه‌کین کۆ شکلی‌ن نوو یێن ده‌سته‌لاتی کۆ ده‌وله‌تێن ده‌سته‌لاتدار ل کوردستانی ددن نیاسین ژ ی ب

تېر-وو-پری ژيانا کرمانجین کوردان باشر نه کری یه. لیچی ژ خه لکین عه شیرەتی خوەست بوو کۆ هه فیهردانیه کی دنا فیهرا دهستهلادتاری یا ناغایی و شوونگری و ی یین دهستهلادتار دا بکن. هه میان ئه ری دکر کۆ جارن بریارین ناغایی کییم-زیده تشته کی ل گۆره یی حەز و داخوایین کەساهی یا وی ب خوە بوون و ل سەر بناغه یی ل بهرچا فگرتنا مال و خزمانیی بوون، نه ل سەر ئاساسی مافین ئه خلاق و سنجی، لی هەر ب کیمانی بریار زوو دهاتن وەرگرتن. ل ئالی یی دی، پیقاژۆ یا نووژەن، هەرچنده کۆ ب مەرهمه کا پاکژە، د کریاری دا پر هیدی، پر پیچ-ئوو-وهرپیچ و گرانه، ژ بهر کۆ بهر حوکم و تاوانباری زهنگینتر، ئه گهر بریارا دادگه هی نه ب دلی خوە ببینت، هەرگا ف دکارت داخواز بکت کۆ دادگه هه کا بلندتر کیشه یا وی بهر ب پیش ببت. دادکرن هەر مینا جارن ئالیگری یا ئالیه کی ژ ئالیانه. ب سەر فی چهندی را، دهات گۆتن کۆ پولیس ژی ب قاسی ناغایان پیس و دهست-قریژن، و هیشتا زیده تر ژی. ژ بهر کۆ ناغا ژ بهر نه چاری و بیده رافی یین خزمانیی هه تا توخیه کی د بریارین خوە دا نه دهستبه رادی بوو، پولیس ژ فروشتنا دادی ب وی که سی کۆ بهایه کی زیده تر ددت پیقه تر چ بهر ژ وهندیه کی نابینت. هەر چنده کۆ ئه ف ئاخفتن زیده کړنه کا دۆزی یه، لی گه له ک ژ پولیسین ئیراقی و هه پیش چافن کۆ پر فاسد و پیس بن.

پرانی یا کوردان بسلمانن و ژ مه زه به یی سوننی نه. ئیسلام ل دما پیرا گه هشتنا دهستهلادتاری یا ئیمپه راتۆریا بله زا ئه ره بان ل دهستیپکا سه دسالا هه فتی هات ناف کوردان. ل جه م سوننیان ژی چار دهسته کین بهر نیاسین فیقه ی، که لامی و تیتالین جفاکی هه نه و کوردین سوننی ژ مه زه به یی شافعی نه. کوردین پیگرین مه زه به یی دی، شیعه، ژی هه نه. نه مازه ل ئیرانی، ل باشووری سه قزی ئه و زیده ترن^(۱). کوردین دی ژ ریچ و ریبا زین دی نه کۆ ژ وان ئیزدی پر ژ ئیسلاما عامی فاری بوونه.

ژ ئالی یی دیرۆکی فه، سوننی وه کی هه بوونه کا سیاسی ئالیگرین ئیمپراتۆریه تا ترک و سولتان-خه لیفه یی بوونه. شیعه ل ئیرانی جفینه و ئالیگرین وی ئیمپراتۆریه تی بوونه. ژ ئالی یی سیاسی فه، بیباوه ری یا سوننی و شیعه یان دهره قا هه فوودو هەر مایه، و دهوره کی نه راستووراست د پرسگریکا نه یا ئیراقی دا دله یزت.

(۱) ئه ژ ژی شاشه، ژ بهر کۆ پرانی یا شیعه یان ل ده قهرین که ره شانی و باشووتر ژ ویده ری نه، نه ل سه قز نان باشووری وی.

دەولەت ئىراقى دىتەرست كۆ ئەگەر كورد دەستەلاتەكا خوەسەر بەدەستفەبئىن،
هژمارا مەزنا ئەرهەبىن شىعە ل باشوورى رۆژھەلاتا وەلاتى ژى دى داخووا بەرخودى
يىن وەرەنگ بكن. تىشتى كۆ پىرسگرىكى ھىشتا ئالۆزتر ژى دكت گومانا بەردەواما
بەغدايى دەرھەقا مەراقا ئىرائى ژبۆ ژىرى يا ميسۆپۆتاميايى يە.

لى دژىتى يا سياسى و ئيمانى نەبوويە ئەگەر وى چەندى كۆ مروڤىن پىروڤىن
شىعە تەسىرى ل كارووبارى سونيان نەكن. ژ بەر سىرما بىر و ھزرىن دىنى ژ
رۆژھەلاتى بەر ب رۆژئافايى، كۆ ل پىنجسەد سالىن چوويى سىما سەرەكى يا سىرمايىن
وہا بوويە، باندۆرەكا وەھا ل سەر كوردان چى بوويە. ب سەر ھندى را باندۆرا خورت
و بەيژا رۆژئافايى ژى بەرى يا رۆژھەلاتى ل سەر كوردان و شىك-ب-خوەفەگرتنا ژيانا
دىنى يا كوردان ھەبوويە، نەمازە كەفەشۆپىن روھبانيەت و عىرفانا مەسىحيەت
رۆژھەلاتى و ميتافىزىكا يا نووئەفلاتوونى د فى وارى دا بەرچافى^(۱). فان ھيمانان
كەفەشۆپىن عىرفانى يىن سۆفیان، كۆ ب ئاوايى تەرىقەتەين دەرويشى ھاتنە
دامەزراندن و بوونە دىنى كۆمىن كوردان زەنگىن كرن. ئەو تەرىقەت ل دۆر
سەيدايەكى بەرز، كۆ ژ بەر ژيانا خوە يا پىروژ ئان زانستىن خوە جەي رىز و روومەتى
يە، ھاتنە دامەزراندن و رى و شوونەك ژبۆ فەگواستنا دەستەلاتا رووحى و مینەفى
ژبۆ موریدىن كۆ بى فەديان و ب بەردەوامى ژبۆ ھزاران سالان دوومكرنە چى كرى يە.
كورد دناڤبەرا شىخىن كۆ ب رەسەنا خوە دگەھن پىغەمبەرى و ئەوین كۆ ناگەھن
وى جوداتىەكى دادن. ئەوین دىتر ژى را دەي گۆتن شىخىن سەر شەملى كۆ نىشانان
نەدارى و بەلەنگازى يا وان بوويە ل دەما كۆ ھوندى كاری دىنى بوونە. شىخىن بارزان
ب فى ئاوايى دەست پىكر: مروڤىن بەلەنگازىن كۆ دناڤ خەلكەكى بەلەنگاز دا دژيان.
لى، ئەوین كۆ ژ نقشى پىغەمبەرى دەين ھەسباندن چىنەكا زەنگىن، ب روومەت و
دەستەل پىكدىنن كۆ مىرىن وان لەقەبا سەيید ھەيە. پرائى يا شىخىن ھەرى
بەرنىاس ژ مالباتىن سەيیدان بوونە. ھەلبەت پىغەمبەر و مالباتا وى ئەرەب بوون، و

(۱) نووفەلاتوونى (Neoplatonism) باوەرىن فەلاتوونى نە يىن كۆ گواھارتىن و ھا ب سەر دا
ھاتنە ھەتا دگەل باوەرى يىن پاشى سۆكراتسى (=سۆقراتى) و باوەرى يىن رۆژھەلاتى ھەقدژ
نەبن. ل گۆرەيى وان باوەريان، ئەف جىھان فەيزەكا خودى يە و ژ دەريا يا فەيز و كەرەما وى
زايە، و روح دكارت ب خودانى خوە را بىت فە ئىك. ئەف ئىكگرتن ژى ب رى يا حلولى ئان
بەوژىنا د خودى دا چى دبت.

سەيیدین کورد زەوق و مەراقا کەنکەنەیی کوردان ژبو رەسەنەکا ئەرەبی خوەیا دکن^(۱). ئەف مەراق ھەر ئەو مەراقە کو ئەرستۆکراتین ئنگلیز ژبو رەسەنەکا نۆرمانی ھەبوو بەری کو شەجەرنامە یین درست پەیدا ببن. ئنگلیزان پەسنا نورمانان ددا، ژبەر وئ قانون و دەولەتا کو ب خوە را ئانی بوو، کورد ژى ریز و روومەتا ئەرەبان دگرن، ژبەر ھندئ کو ئیسلام ئانی یە^(۲).

شیخ ژ تەریقەتەکا دەرویشانە کو یین ھەری گرنگ دناف کوردان دا قادری و نەقشبەندی نە. تەریقەتا قادری ب دەستئ شیخ عەبدلقادری گەیلانی کو ژ سالا ۱۰۷۷ئ ھەتا ۱۱۶۶ئ پشتی عیساى ژیاپە ھات دامەزراندن. سەرکیشی تەریقەتی ھەرگاف ئیک ژ نقشی ھیمداری تەریقەتی و پارێزفانی مەرقەدی وى ل بەغدايي بوويه^(۳).

تەریقەتا نەقشبەندی ب دەستئ مەحمەدی بەھائەدینی بوخارایی کو ژ سالا ۱۳۱۷ئ ھەتا ۱۳۸۹ئ پشتی عیساى ژیاپە، ھات دامەزراندن. مینا قادیان، مالباتا نەقشبەندی ژى ل کاروبارین ئیراقی خوەدی دەورەکی بەرچاف بوونە. تابەین ھەردو تەریقەتان ل سەرانسەری کوردستانی ھەنە، لی کوردین کو تابەین تەریقەت ئان مەزھەبیین مینا قزلباشان تەنی ل ترکیی و ئەھلی حەق (ئان کاکەیی) ل ئیران و ئیراقی ھەنە. دلئ خەلکی بەدستفەئانینا شیخان ژبەر چەند تەستانە، ژ وان: کاریزما^(۴)، ئان مووھیبەتا

(۱) پر عەشیرەتان کۆکا خوە گەھاندی یە ئەرەبان، و ئەف ئیک ژى ل ئەرەبیین شوقینی را خوەش ھاتی یە، ھەتا توخیبەکی کو ئیزدی ژى گەھاندنە یەزیدی کورئ موغایبەیی. د کتیبین دیروکی یین کوردان دا ژى ئەف ئیک ھاتی یە گۆتن. شەنگستین دینی یین فی ئیکى ژى ھەنە: ژبو میناک د پر حەدیس و ریوایەتین دینی دا نافئ نەکرادی بەنی ئیسحاق ھاتی یە و ب فی ناوایی کورد ژى مینا ئەرەب و جھوو یین سامی ژ نقشی سامی ئان ئەرەب ھاتنە حەسباندن. ئەف گۆتن پر جدا یە ژ وئ باوهری یا کو دبیزت ئیراھیمی پیغەمبەر ژى کورد بوویە.

(۲) نورمان Norman: گەلەکی سکەندینافی بوون کو ل سەدسالا دەھئ یی زاییی وەلاتی نورماندی ل باکورئ رۆژنافایا فەرەنسای گرت و ل سالا ۱۰۶۶ئ زاییی ب سەرداری یا ولیامی فەتخەر (بوون: ۱۰۲۶، مرن: ۱۰۸۷) بریتانیا گرت و چەند سەدسالەکان دەستەلاتا چاند و زمانی فەرەنسای ب سەر خەلکی ئنگلیز دا داسەپاند و نھا ژى ئنگلیزی تژی ژ پەیقین فەرەنسای یە کو میراتین وئ دەستەلاتداری یا نورمان و فەرەنسیانە.

(۳) ژبو پرتو نیاسینا وان شەخان بنھیرە کتیب چیشتی مجبور یا ھەژاری موکریانى.

(۴) کاریزما (Charisma) د ئنجیلی دا ب ریزایا دانا خوەدی، موھیبەتا یەزدانی ھاتی یە. لی ماکسی فیپیر (Max Weber) (بوون: ۱۸۶۰ئ - مرن: ۱۹۳۰ئ) ب ریزایا سالتوخەتەکا نەمازە یا کەساییی ژبو دەستەلاتداری بکارئانی. نمونە و میناکین وئ نەھوو و گاندی ل ھندستانی، سوکارنۆ ل ئیندونزیایی، نکروومە ل گانای و مەلا مستەفال کوردستانی نە.

خودى دايى يا وى و نافبانگى كهرامهتېن وى ئانگۇ سىجرا سىي يە. چاخى كهرامهت و موعجزان ل كوردستانى ب تەمامى داوى نەبوويه. كتيبا كهرامهتېن شىخ كاك ئەحمەدى كۆ ل سالا ۱۹۳۹ئ ب زمانى كوردى بەلاڧ بوويه پرە ژ ميناكىن وەها يېن كۆ وى شىخى بەرنىاس كرىبون. س. ج. ئىدمۆندز كهرامهتەكا دىرۆكى فەدگىرت. شىخى تەرىقەتا قادرى، كاك ئەحمەد، گوللەبەندەكى ئانگۇ نفشتىەكا دژى گوللەيان ژ سولتان عەبدلجەمىدى را دشىنت (ئەف نفشتى ل سەر كاغەزەكى دھىن نفىسىن و د پەرۆيەكى رەنگ فەبووىي دا دھىن پىچان و ب خوە فە ھلگرتن ئان ژى ب كىنجان فە دھىن دروون). رۆژەكى سولتان ژ مزگەفتا حەمىدىيى ل ستەمبۆلى دەرەكەفت، دەما كۆ دخوەست سواری ئەرەبە يا خوە بىت، بومبەكا كۆ نەتەوپیەرورەين ئەرەمنى ل بن بلۇكا بن پىان دانا بوو پەقى. نفىسەرى ژياننامە يا شىخى دنقىست كۆ ژبەر پەقىنى ھەفتى-ھەشتى ئەرەبە و نىزىكى دوسەد كەسان بلندى ھەوايى بوون، لى چ زيان نەگەھشتن سولتانى و ھەتا پەشكەكا خويىن ژ ھەسپىن ئەرەبە يا وى ژى نەھات. سولتانى دەما ئەو ھەمى خوين ل دۆرا خوە دىتى گۆت: "گوللەبەندا كاك ئەحمەدى ب من را يە، بومبەك چاوا دى بكارى كارى ل من بكت؟" دھىت گۆمانكرن كۆ ئەو كارى ترسكارىي، ئەو بت يى كۆ ل رۆژا ۲۱ئ حىرانى ل سالا ۱۹۰۵ئ قەومى. كوردىن كۆ بوويەرىن وەها ب تشتىن نەئەدەتى ناحەسبىنن نە ساويلكە نە. ئەو پر ب زىرەكى د خوە و رەوشتا مروفىن ھوردۆرا خوە و بوويەرىن جفاكى يېن كۆ تەسىرى ل ژيانا وان دكن دگەھن. ئەو ژبۇ بەرفرەھكرنا زانىنا خوە دودلىي ناكىن. بەرفاژى، ئەو پىرجاران فاسى شيانىن خوە ب مەراق فە ل دوو فىربوونى دچن. ل پۆلەكى ژ پۆلىن زانىنگەھا بەغدايى، خورتەكى كورد خويندكارى ھەرى ھىيار بوو، ھەرگاف بەرھەف و مەراقدارى پاردارى يا گەنگەشەيان بوو. ل دەما شروڧەكرنەكا چىفانوڧا ئىكارووسى^(۱) ئەوى قالا بوويەركا مينا وى كر كۆ بەرى چەند سالەكان ل نىرىكى مالا وان قەومى بوو. لى ئەف خوەجەرباندىن ژبۇ فرىنەكا بى ئامراز، جەرباندىنەكا سەركەفتى بوو. ھەفپۆلىن وى بى كۆ چ بى-ئەدەبىيەكى بكن ئەو تىگەھاند كۆ پووتەى ب ھزرىن وھا

(۱) ئىكاروس (Icarus) كۆرى دايى دالوسى: ل گۆرەيى چىفانوڧىن يەونانى ب ھندەك بالان فە ژ گرتىگەھى رەڧيا. لى ژ بەر ھندى كۆ پر نىزىكى رۆژى بوو شەما يا بالىن كۆ وى ژ خوە را چى كرىبون بوھژى.

ناكن. هزرغانين پيشكهفتى نكارن هزرهكا وها باومربكن و بپهژرينن. خويندايىن گهنج
ژى ب خورتى و هيژفه تشتين وها ماندهل دكن. د وارى رهفاناسيى (= پسيكولوجيى)
دا پيژاژويىن دووردهست و ناسى يىن بيردوژا فرويدى ب گومان قهدهين تهماشهكرن:
و رهفاناسى يا كردهكى ئانگو رفتارى^(۱) ب هيىمى خوه يى پهيىت و موكم قه كو ل سهر
دياردهيىن بهرچاڤ و بهردهست دهيت دانين جهى قهبولى يه.

ئىسلام هزرا سياسى يا چهلهنگا جوان و لاوين خويندا يىن كو رۆز-برۆز پرتىر بهر
ب علمانيهتى دچن زهنگين ناكل. سياسهتفانين كومپونيست و بهعسى ههر دو
رهنگهفهدانا قى راستى نه. ئىسلام هيشتا ب ريز و روومهته و مينا شهنگستهكى
ديروكى يى دادومرى يا جفاكى لى دهيت نهيرين. كهنگه نه يىن دينى ب ريز و
روومهتن و ژبو ئارمانجين سياسى ژى خهلك ل وان كوم دبن. لى ههست و سۆز و كهلا
سياسهتى كو ل رۆژئافيا ناسيائى ههرى بهيزه، شكلى خوه ژ وان بيرووباومرين ومارا
ئابورى كو ب دادومرى يا جفاكى قه گردياى نه و مردگرت و پيكدهيت. نهخه مه كا
بيرووباومرا جفاكيخوازيى (= سوشياليزمى) ئان پيشكهفتنخوازيى (= مۆديرنيزاسيون)
چهند شيلوو و نهزهلال ژى بن، ئهو ههر دى ببن نافهندا بارگرانى و خهخوارنا چينا
خويندا يا جوان. دهما ئهم وان بيرووباومران ب ئاوايهكى نهرينى پيناس بكين ئهو
دژبهرى ئيمپرياليزم، باشمايىن دۆزهنا سياسى-دينى يا پينجهه ساليىن جوويى و
زارقهكرنهكا خرش و نهتيركهرا دولهتين پارلهمهنئويى يىن نهو رووپايى نه كو ههر
ل وان سالان ژ ئالى يى نهتهووپهرومريى نازاديوخواز قه دهات پهيرهوكرن. ئهف ههست
دناف نهتهووپهرومريى كورد دا ب نافى پارتى يا دهمؤكرات يا كوردستانى هات
ريكنيخستن. كيىرهاتى-بوونا پ. د. ك. د شهرى نها دا ژ ئالى يى لهشكرى، سياسى و
بيرووباومرى قه، فى شهرى د چاوانى يا خوه دا ژ شهر و سهرهلدانين پيشين يىن ژبو
خوهسهرى جدا دكت. پارتى ژبو جارا پيشين خويندا يىن باژاران و نهوين كو ژ

(۱) رهفاناسى يا كردهكى ئان رهفاناسى يا رفتارى: (Behavioral Psychology)
رهفاناسيهكه كو ههمى گرنگى ددت كار و كريارين مرؤفى و هيىمدار و دامهزيرين وي
كهسين مينا ئيفانى پيژوڤچ پافلوف (بوون: ۱۸۴۹-مړن: ۱۹۳۶) يى رووسى بوون. ئهو
باوهرن كو نهفس ئان رهفان ناهيت نياسين. ئهم تهنى دكارين كريار و كردهكين مرؤفان بدين
بهر ليكولينيى زانستى.

عەشیرەتیی خوە ڤەڤەدیا بوون گەھاندن مەنسەبیین دەستەلاتداریەکا بەرچاڤا. هەرچەندە کۆ پ. د. ک. ئ. د مەرەما خوە دا ژبو دۆزنا کەڤنەشۆپی نە ئیکدەلە و نە نکارت خوە ژ سەرۆکێن رووحانی و عەشیرەتی ییین کەڤنەپەرێس کۆ پشتهڤانی یا بزافا نەتەوہپەرودەیی دکن بڤەدینت، لی ب سەر هندی را ژ، پارتیی خوە ژبو ژینفرەھی یا کوردان ب ری یا گوهرینی ئابۆری و جفاکی تەرخان کری یە. ل وی دەما کۆ خویندنی و تەجروہەیی جیھانا مەزن "سەرکەت" و "بزارە" ییین جوان و لاو نەچار کرنە کۆ ب رخنەگری ڤە ل کەلەپووری خوە بنهێرن، ھندەک ھیزین ھەڤسوو و ھەڤسەمت ژ ی ھەنە کۆ دەستەلاتا کەڤن دناڤ کوردین کۆ ل قادین نەڤتی، د ریزا پۆلیسی، لەشکر ئان جھین دی دا دژین و ژ دەستەلاتا شیخان دوورن لەواز دکت. لی باندۆرا ئیسلامی ل سەر خەلکین وھا بەیز و خورتە و بۆچوونا خەلکی خویندا ژ بو مرقف و جیھانی چ دکت. شیخ و تەریقەتیین دەرویشی و زانینی وان ییین نەپەنی و ڤەشارتی ھیشتا ب روومەتن و ل سەرڤەیی خەلکی دەین حەسباندن^(۱).

ئاشووری ژ ی وەکی ھەڤسی ییین کوردان ل کوردستانی دژین و د شەری نھا دا ھەڤالەبەندین کوردان. چاند و ڤەرھەنگا ئاشووریان، ھەرچەندە کۆ ڤەلەنە ژ، گەلەک وەکی یا کوردانە، و ب کێڤ و خوەشی ب ھەڤرا دژین. ئاشووریان ژ ی مینا کوردان ئازادی یا نیڤ-خوەسەر د دیرۆکی دا ب خوە ڤە دیتی یە.

ل سەدسالان نۆزدەھیی ئاشووریان ژ ی مینا ئەرەمەنیان ژ دەستی کوردان ئیشکەنجە دیتن. د دەرھەڤا ئەرەمەنیان دا، کورد ژبو دژبەری یا نەتەوہپەرودەری یا سەرھەلدا یی د دەستی سیاسەتا ئۆسمانیان دا ئامیرەک بوون. ئاشووریان نە ژ ئالی یی مەرەمیی خرابیین ئۆسمانیان ئان زۆرداری یا دینی، لی ژبەر دژواربوون و نەیاربوونا خوە د ھەریمیین بن

(۱) ئەڤ گۆتیین نفیسڤانی نیشانا کینداری یا وی ل بەرانبەر ئیسلامی یە، ل وی دەما کۆ دژا کوردی ب چ ئاواہکی ژ ئاوايان تیکھلی کیشە ییین دینی نەبوو بوو ئەڤ ئەڤ قاس گرنگی ددت دەوری جفاکی و سیاسی یی ئیسلامی. ھەبە کۆ ئەڤ ترسا ھەری مەزن یا ھەمی علمانی ییین وی دەری و ڤیدەری بووبت و نھا ژ ی ھەر وھایە.

دەستەلاتا وان سەرۆكیڭ كوردان دا یېښ كۆ دخووستن دەستەلاتا خوە بەرفەرە بكن
ئیشكەنجه ددیتن^(۱).

د شەرى جیهانى یى ئىكى دا ئاشوورى یېښ نەستوورى^(۲) ژبو دژیتى یا ترکان بوون
هەفالبەندىڭ ئوورسان؛ هەرفيانا ئوورسان ئەو هەلاویستى و بى پشت هشتن و ب دوو را
ئەو ژ ئالى یى بریتانیایان فە هاتن وەرگرتن. نافەندا وان ل ئیرانى هات هەرفاندن و
زیانین مەزن ل وەلاتى چپایی یى وان ب وان کەفتن. ل پاش شەرى و سەرکەفتنا ترکان
ب سەرۆكتى یا کەمالى ئەتاتۆرك، ئاشوورى ل باکورا ئیراقى هاتن ئاکنجیکرن، و هیقى
یېښ وان ژبو وەلاتەكى نەتەوہی ب ئافى دا چوون. ھندەك ژ وان د دەستەكین
چەكداریڭ بریتانیایی دا هاتن وەرگرتن و یېښ دى ژى ل بنگەھىڭ لەشكرى یېښ
بریتانیایی، نەمازە ل حەبانیەیی، هاتن دامەزراندن. ب ھەر حال، نیژكى ۵۰,۰۰۰
(پینجەھ ھزار) مالباتین كۆ ل دەفەرین نافبەرا ئامییدی و مووسلى دژین، پرانى یا
ئاشوورى یېښ ماى پىكدنن.

(۱) ئەشكرا یە كۆ نفیسفان د فى باوہرى یا خوہ دا نەدادوہرە. ئەو دزانت، ھەرۋەكى چاوا ئەم
دزانن، كۆ فەلە یېښ كوردستانى ب دەست-تېوہردانىڭ دەرڤەيى بوون داردەستىڭ بیانیان،
نەمازە ل پاش هاتنا شانەكین بەلافكرنا دینی مەسیحی. وان دەست-تېوہردانان ژى قادا سیاسى
یا كوردستانى ژبو دەست-تېوہردانىڭ پرتى یېښ ئۆسمانیان ئامادە كر. بەرى هاتنا شانەكین
بەلافكرنا دینی مەسیحی، ئەم دبیین كۆ ل پرانى یا دەفەرین كوردستانى كورد و فەلە ژ
ئەندامىڭ ئىك عەشیرەتا خوہجەي دەاتن حەسباندن و تىكەلى یېښ وان دناؤ عەشیرەتى دا مینا
تىكەلى یېښ خوہروو یېښ ھەمى عەشیرەتین دى بوونە.

(۲) نەستورى: ئەو فەلەنە كۆ باوہرى ب گۆتتا نەستۆریۆسى ئانى كۆ ل سالا ۴۳۱ى دایەزانن كۆ
ئالى یېښ یەزدانى و مرۆڤى د لاش و بەدەنى عیسایى مەسیح دا ژھەف جدا نە و نە ئىكن.
نەستۆریۆسى كۆ ب ئەگەرا وى بریاری كافر هات نیاسن، ل سالا ۴۲۸ى ھەتا ۴۳۱ى
پاتریارك ئان مەزنى كەشە یېښ كۆنستەنتىنۆپۆلى (ستەمبۇلا نھا) بوو. ئەو ل سالا ۴۵۱ى مر.
ئالیگرتن وى پرانى ل كوردستانى مان و دیرا خوہ ژ ئا یەونانى جدا كر.

دیروکا کوردی

ره و کۆکا کوردان هیشتا جهی گهنگه شهیا زانستی یه. د کتیبایا
خوه دا یا ب نافی "کورد"^(۱) باسیلی نیکیتین بیرئوو دیتنین رهنگ
رهنگین زمانناس و زانا یین دی یین کۆ ل سهر کوردان لیكۆلین چی
کرنه ژبو خوهنده فانه کی خوهروو ب ئاوايه کی بلهز دئینت بهرچاف.
کوردین کۆ ئاکنجی یین ههری پیشین یین جهه کی نه کۆ نافی وی
کوردستانه. باسیلی نفیسی یه: ب کورتی، دو بیردۆز ل سهر کیشه یا
رهین کوردان هه نه. ئیک ژ وان پیگری و پیکۆلی دکت کۆ کورد
ئیرانی (هندوئهورووپایی) نه و ل سه دسالا ههفتی بهری زایینی ژ
دهردۆرا گۆلا ئورمی بهر ب بوهتان چوونه. بیردۆزا دی قالا
خوهجهیبوونا کوردان دکت و وان ژ خه لکین دی یین ئاسیایی مینا
خالدی، گورجی و ئهرمه نی نیزیك دبیت. ههروهها، زمانی وان ژ
زمانه کی خوهجهی دحه سبیت کۆ پاشرا زمانه کی ئیرانی ل شوونا
وی روونشتی یه. ههر چنده هیشتا گه لهك تشت مانه کۆ ل سهر فی
پارچه یا ئاسیا یا رۆژنافا بهین زانین، تشتی ههری راست

(۱) Les Kurdes.

ئوو بى چەوتى كۆ گەرەكە ژ خوەندەفانەكى خومروو را بهيت گۆتن ئەووە كۆ ژ دەستپىكا دىرۆكى فە چيا يىن ژوورى يا ميسۆپۆتاميايى ئاكنجىگەها خەلكەكى بوويه كۆ شەرى ئيمپراتۆريەتەين دەشتى ئانگۆ بابليان و ئاشووريان كرى يە و جارنا ژى ئەو شكاندە.

ب ھەر ئاوايەكى بت، ب رى يا ئاسيمىلاسونكرنى و فەگواستنا ئاكنجى يىن بەرى، نيزىكى سەدسالا ھەفتى بەرى زايىنى دلى كوردستانى ژ ئالى يى عەشیرەتەين ئيرانيبوويى فە ھات داگيركرن. ئەف عەشیرەت كالكين فەرھەنگى و كولتورى يىن كوردەين نھا نە.

ل چاخى فەتھكرنا ئەرەبى ل سەدسالا ھەفتى يى زايىنى، زارافا كورد ژبو ناككرن و سالخدانا قەومىيەتا عەشیرەتەين ئيرانيبوويى يىن كۆ تەفى قەومىن ئاسيايى، سامى و ئەرمەنى بووبوون، ھات بكارئانين^(۱). نافى كوردستانى ژبو جارا پيشين ل سەدسالا دازدەھى ژ ئالى يى سولتان سەنجەرى سلجوقى فە ھات بكارئانين، دەما وى ئستانەكا مەزن ب وى نافى چىكر^(۲). لى ل سەدسالا پازدەھى ئەف ئستان بچووك بوو، و ل

(۱) ب فى ئاوايى، نفيسفان دخوازت كۆ گەلەك ب زيرەكى بيزت كورد نەتەوہەكا تەقلەفە. لى گەرەكە ئەم بزانين كۆ چ نەتەوہەك ل سەر روويى نەردى نينە كۆ تىكەلى يىن وى يىن خوینی ب نەتەوہە يىن دى را نەبن. نەمازە ئەگەر نەتەوہەكا مينا كوردان ل سەر رى يا بەهفرا گەھشتنا سى پارزەمین ئانگۆ قارە يىن مەزەين مرقاننى و بازاروارى يىن كەفتار بوو بت.

(۲) تشقى ھەرى بالكيش د دىرۆكا كوردستانى دا، ژ بەرسپەندە يا دىرۆكى ھەتا رۆژا ئىرۆ، ئەوہ كۆ نە نافى نەتەوہە يا كورد، نە ژى نافى ولاتى وان ژ ئالى يى كوردان فە نەھاتنە ھەبوونى. خەلكەكى دى، مينا يەونانيان، ئەرمەنيان، جەھويان و نەرەبان ناؤل فى گەلى كرنە و ھندەكان ژى ناؤل ولاتى وان كرنە. لەوما، ئەم دىبين پر تشتين ھەفدژ د دىرۆكا كوردستانى دا ھەنە، نەمازە دەرھەقا نافى ئاكنجى يىن كەفتارين كوردستانى. ھندەكان گۆتى يە: كاردۆخ، ھندەكان، گۆتى، يىن دى كاسى، ھندەكين دى كوردوئين نوو.. نافى كوردستانى ژى سولتان سەنجەرىكى تركى سەلجوقى ل ولاتى وان كرى يە. لى ئەو ناؤل ژى نە ژ ھەمى دەفەرين كوردان را دھات گۆتن. دەفەرين كوردى يىن نازربيجانى ھەر ب نافى نازربيجانى بوونە، دەفەرين بەھدينان، بوھتان، دياربەكرى، وانى و يىن دى ژى ب نافى خوە بوونە. تەنى پارەك ژ دەفەرين ناڤين ژ زاگروسا چيايى ب نافى كوردستانى ھاتنە نياسين ئەو ژى ژبو مەرەمىن سياسى و ريفەبەرى يىن ولاتى بن دەستھانداری يا سولتانى تركى سەلجوقى. لەوما، پيدفى يە بيزم كۆ وى پەيڤا كوردستانى نە ھەمى كوردستان د زگى خوە دا ھەبوويە، و نە ژى ھەتا وى چاخى كوردان ژ ولاتى خوە را گۆت بوو كوردستان. ھەروەكى چاوا نھا ژى ل ئيرانى ئستانەك ھەيە ب نافى كوردستانى كۆ ژبو مەرەمىن سياسى و ريفەبەرى يا دەستھالان ئيرانى ئەو ناؤل ھاتى يە ھەبوونى، نە ژبو ناككرنا تەفا يا دەفەرين كۆ كورد تيدا ئاكنجى نە. ھەر ب فى ھيسانى و سادەيى ژى ل دەما سولتان سەنجەرى رەوش وھا بوويە، و ئەم ھزر نەكين كۆ كوردستانا سولتان سەنجەرى كوردستانا مەزن يا وى چاخى بوويە.

ئىمپىراتورىيەتتىن ئۆسمانى و ئىرانى ئەو دەڧەرا كۆ ب كوردستان دھات بىناقىرن تەنى پاركە بچووك بوو ژ دەڧەرىن كۆ ب راستى كورد تېدا پرانى بوون. ژ فەتھا نەپنەوايى ل سالا ۶۱۲ ئى بەرى زايىنى، دەما مىدىان ئىمپىراتورىيەتا ئاشوورىان ھەرفاندى، ھەتا شەرى چالدىرانى ل سالا ۱۵۱۴ ئى كۆ ب ئاوايەكى گەلەمپەرى كوردستان دىناقبەرا ئىمپىراتورىيەتتىن ئىران و تركى دا دابىشبوو، كوردستان ھەرگاڧ د بن دەستى فەتھكەرىن ئىك ل پەى ئىككىن ئاسيا يا رۇژئافا دا بوويە. كورد فان ھەمى داگىركەران دىناسن: سلووكى پارتى، ساسانى، ئەرمەنى، روممانى، بىزەنتى، ئەرەب، سلجۇقى، مەغول و ئۆسمانى. دەست ژ پەرسىن و ھەباندنا رۇژى بەردا و كەفتن بن باندۇرا دىنىن زەرادەشتى، فەلاتى (=مەسىحيەت) و ئىسلامى. ل فان چەند ھزار سالان گەلەك كورد رابوونە و ژ سەرۆك عەشیرەتىنەكا سادە گەھشتە ھىمدارى يا دامەزراندنا دەولەتەكا مىراتگر، دەولەتتىن كۆ بەرى ھەرفيانا ب دەستى ھىزەكا ئىمپىراتور ئان سەرھلدانەكا كوردان، ئان ھەردوان، جارنا ژبو سەدسالان دژيان. دىناق فان مىراتيان دا يىن ھەرى نىاسكرى ئەيووبى نە، كۆ مەزنىتىن كورد ئانگۆ سەلاھەدىن پى راگەھاند.

د ھەمى دىرۇكا كوردستانى دا، شىۋازەك ھاتى يە دىبارەكرن. گەلەك جارن بىھژمار مىرخاسى و عەگىدى يىن مەزن و پىگىرى و خوەراگرى ھاتنەكرن. سەرۆكان دىسان و دىسان ب مىرخاسى فە ژبو پاراستنا دەستھلاتا كوردان، شەرى ئىمپىراتورىيەتان كرى يە. دەما دەولەتتىن بىانى لەواز دبوون مىر و سەرۆكىن كوردان ب كرىارىن خوەسەر دلشا و كىفخوەش دبوون. دەما كۆ ئىمپىراتورىيەتا بىانى بھىز و خورت دبوو، كوردىن كۆ مفا ژ وى ددىت ب شاھى فە شەرى ئەوان كوردان دكر يىن كۆ چ بەرژەوھندى يىن وان ب ئىمپىراتورىيەتى را نەبوون. ژبو مىرىن كورد ھىسانتر بوويە كۆ خولامىن ئاغايەكى بىانى بن لى دەست ژ ركەبەرى يا خوە دگەل ركەبەرى خوە يى كورد بەرنەدن^(۱). دەما كوردان ئاسۆيەكا سىياسى يا بەرفرەھتر ژ توخىيىن عەشیرەتا خوە ئىنابا بەرچاڧ، ئەو ئاسۆ ئىسلاما ژۆرنەتەوھى بوو.

ل سالىن دەستپىكا سەدسالا شازدەھى، ئىران و تركى ھىزىن مەزنىن ئاسيا يا رۇژئافا بوون. ھەردو ئىمپىراتورىيەتان نىقى يا سالىن ۱۵۱۴ ئى ھەتا ۱۶۲۹ ئى ب شەر و

(۱) نەڧ نەساخى نھا ژى ھەر ماىە.

په فچوونان دهرباز کرن، و نه گهر کوردان ههف بگرتبا و ئیکبوونهک چی کربا، دی ب کیمی فه ههف سه نگیهک بنیخستبا نافبهرا ههردو ئیمپراتوریه تان. لی رکه بهری یین نافخوهیی نه و ههر ئیکنه گرتی هشتن. ههکیم ئدریس، کو میری بتلیسی بوو که مبهرهکا تهناهی و پاراستنی ژبو سولتانی چیکر کو ژ میرگه هیئ خوه سه ری یین کوردی پیک هاتبوو و ل داوی ژ توخیب یئ ئوسمانیان ژ گورجستانی ههتا زاگروسا باشوری دپاراستن. میرین ههری مه زن یین کوردان دراف ل سهر نافی خوه لی ددان، و ل خوتبه یین نفیژین ههینی نافین وان دهاتن خویندن. نهف ئیک ژ نیشانی سهرکی یین دهستهلاتاریی د ئیسلامی دا بوو. سهرۆک عه شیرت د ریقه برنا عه شیرتین خوه دا نازاد بوون. نهو دۆزن ژبو سه دسالهک و نیقان بهر ب پیش چوو و خوه دی رهوشهکا گهش بوو. ل ئیرانی ژ باروودوخ ههر ب فی ئاوی بوو. ل دهما سهرهلدانین مالباتی ل سه دسالا ههژدهی، ل چاخی کو ئیک ژ کوردان ئانگو کهریم خانی زهند ژ بوو شایئ ئیرانی، کوردان چ بهرژهنگ و ههستی ههفگرتنی نیشا نه دان. دهما نهو مر و ئیک دی ژ کوردان ئانگو لوتفعه لی خانی زهند، خوهست کو دهستهلاتی وهریگرت، نهو ژ ئالی یی ههفالبه ندییهکا باکوری فه هات شانندن کو میری نهردلان یی کورد تیدا پاردار بوو.

ل سالا ۱۸۲۶ئ سولتان مهحمودئ دوی خوهست کو ل گوره یی هندهک چیکر نهفه یین کو ژبو فهژاندنا ئیمپراتوریه تا بهر ب ههرفیانا ئوسمانی هات بوون چیکر، دهستهلاتا دیوانی و میری یا ئیمپراتوریه تا خوه ل کوردستانی بهررهتر بکت، میرین کورد بهرخوهدا، لی ۲۵ سالان پاشتر میرگه هیئ وان نه مابوون. سهرۆکین دهره بهگ بهری وی کریارا دهوله تا ئوسمانی لهواز بوو بوون، ژ بهر هندی کو خه لکی خوه دمیتهت و دگفاشت. لی ب ههرحالی بت، ل سهرانسهری نیقی یا پیشین یا سه دسالا نۆزدهی، وان چه ندين جاران خه لکی خوه تووشی سهرهلدانان کر.

میر بهدرخانی جزیرا ئیبن عومه ر، کو ل بوهتان دهستهلات دگیرا، ل سالا ۱۸۴۳ئ ژبو نازادبوونا ژ بندهستی یا ئوسمانیان دهست ب بزافه کی کر. نهو سهرهلدانا ههری پیشین بوو د دیرۆکا کوردستانی دا کو مروف بکارت ب ریژایی نوو نافی

"نەتەوھەپەرورەیی" لى بىكت^(۱)، ژ بەر كۆ بەدرخاننى ژېۆ پېكئانېنا دەولەتەكا كوردى ل سەرانشەرى كۆنفدراسیۆنەكى كۆ وى دى دەستھلاتدارى يا وى بىكربا بەرنامە دارىھت بوو. بەدرخاننى چار سالان شەرى لەشكرى ئۆسمانى كر. شاندىكېن ئەمىرىكى يېن بەلاڤكرنا فەلاتىي (= مەسىحىيەتى) سالخ دابوو كۆ وى دەستھلاتدارىيەكا عادل و قانونى دگىرا و دژبەرى خزم-خزمانى و بەرتىل و كارېن نەقانونى بوو^(۲). وى تەفى ھەڤالەندىن خوە يېن كورد كۆ ئەردەلانېن ئىرانى ژى ژ وان بوون، بابى عالى ئىخست بوو ئارىشەپەكا لەشكرى يا گران كۆ نەمازە ب ئىحتىمالا ھارىكارى يا ئىرانى كۆ بەدرخاننى ھىقى پى ھەبوون. دى گرانتر ژى بووبا.

بەدرخاننى ل سالا ۱۸۴۷ى خوە دا دەستى ئۆسمان پاشايى و چوو سرگۆنى^(۳).

ھەتا سالا ۱۸۴۹ى، سولتانى دەولەتا كوردى يا بتلىسى كۆ ھەكىم ئىدىسى دامەزراند بوو، مالباتا بابان ل سلىمانىي و يېن دى يېن كۆ ژ رۆژا پەيدا بوونا ئىمپراتۆرىيەتا ئۆسمانى چى بوو بوون ھەمى ھەرفاندن. دەما دەولەتا ئۆسمانى ب شەرى كرىمەيى

(۱) ل فان چەند گۆتەن مېزە بكن كۆ ل بەرپەرى دەستپىكى ژ كىتيا كرىس كوچىراى ھاتنە نقيسین: "... بەدرخان بەگ كۆ ژ نقشى ئىك ژ كەڤتەن مالباتىن كوردستانى يە و ل سالا ۱۸۲۱ى مېرى بوھتان بوو... د پەڤچوون و ركەبەرى يېن دەرەبەگى يېن دناڤبەرا مېرىن كوردان و سولتانى دا كەسى ھەرى پېشىن بوو كۆ رەھەندا نەتەوھەپەرورەيى ل سەر وان پەڤچوونان زىدە كر ئوومىنا بابى نەتەوھەپەرورەرى يا كوردى جەي خوە د دىرۆكى دا فەكر". ب ڤى ئاوايى ئەم دىبىن كۆ ئەجمەدى خانى مېنا بابى نەتەوھەپەرورەرى يا كوردى د وارى ھزر و رامانى دا يە و بەدرخان بەگى ئازىزان ژى بابى نەتەوھەپەرورەرى يا كوردى د وارى سىياسەت و كرىار و خەباتى دا يە. لى پر مخابن كۆ نھا ژى ل كوردستانى پر گەنج و (ژ خەيالا خوە وەرە) روھنەزر ھەندە كۆ ب درسى نزانن كا ئەو كى بوونە و چ كرى يە و چ گۆتى يە.

(۲) ژېۆ دادوھرى و تەناھى يا وەلاتى مېر بەدرخاننى مەزن ل فان كىيىن ژېرىن بنھىرە : Nestorians and their Muslim Neighbors, John Joseph, pp49-60 و خەبات لەرى كوردستاندا، ن. ل. خالفىن، وەرگىرانى جەلال تەقى.

(۳) ھەر ئەو شاندىكېن رۆژئافايى يېن بەلاڤكرنا مەسىحىيەتى كۆ پەسنا دادوھرى يا بەدرخان بەگى دكن، بوون ئەگەر تېھەندا فەلە يېن ھەكارى ژېۆ نەدانا باج و خەراجى. لەوما، بەدرخان بەگى شەرى وان كر و ل پاش شەرىزەيى و شەرى نافخوھى، عوسمان پاشايى سەردارى ھېرىن عوسمانى ئىزدىن شىر بەگى برازايى بەدرخان بەگى ژ مامى فەكر و شيا ھېرىن كوردان بشكىنت. ل دۆر سەبەبىن ئىخانەتا بەرگومانا ئىزدىن شىرى بىرووباوھرىن جدا ھەندە.

ئانگۇ كرمى^(۱) قە گەرم بووبوو، كوردان ديسا سەرى خوە ھلدا و جارەكا دى ل ھەكاريا و قى جارى ب ھەقالبەندى يا نەستوورىان، شۆرەش ژ وانى بەر ب بەغدايى بەلاڧ بوو. سەرۆكى شۆرەشى، ئىزدىن شىر، ل سالا ۱۸۵۵ئ ھات گرتن و بەر ب كونستانىنۆپۇلى ھات دوورئىخستن.

سەرھلانا مەزن يا ھەرى داوين ل سەدسالا نۆزدەھى، ژ سالا ۱۸۷۸ئ ھەتا ۱۸۸۱ئ دووم كر و ب سەرۆكتى يا شىخ عوبەيدىللايى نەھرى بوو كۆ ئىريشپىن وى يىن بەر ب ئىرانى ھندەك سەرگەفتن بەدەست قەئانين. ل بن گفاشا برىتانىيى و رووسى، تركىي ئاريكارى يا ئىرانى كر و لەباتا شىخى ژبۇ دامەزراندنا دەولەتەكا كوردى داوى بوو. عوبەيدىللا ل مەككەيى ل سرگۇنى مر.

ل سالا ۱۸۹۲ئ، دەولەتا ئۆسمانى "خوندنگەھپن عەشیرەتى" ل بەغدايى و كونستەنتىنۆپۇلى قەكرن. ئارمانچ ژ فان خويندنگەھان ئەو بوو كۆ وەقادارى يا ژبۇ سولتانى بئىخن ناف مەزى يى كورد و ئەرەبان و وان ھىنى قاعيدە و رىكووپىكى يىن لەشكرپن نوو بكن. ئەو تەجرىبە دوومكەر نەبوو.

سالا ۱۸۷۸ئ شىخ عوبەيدىللايى ژ جىگر-قونسۇلەكى برىتانىيى را نفىسى: "گەلى كورد گەلەكى جدا يە. دىنى وان جدا يە و قانون و تىتال و عەدەتپن وان جەئ و جدا نە... سەرۆك و سەردارپن كوردستانى، چ ترك، چ فارس و ئاكنجى يىن كوردستانى ھەمى ئىكەنگ و ھەفدەنگن كۆ ئىدى چ كارەك ب قى ئاوايى و ب ھەبوونا دو دەولەتان برىقەناچت..."

ھزرا سياسى يا نەتەوپەرورەرى يا ئەورووپايى، ئانگۇ خەلكەكى رىكئىخستى د بن دەستھلاتا دەولەتەكا خوەسەر دا، گەھشت بوو ئاسيا يا رۆژئافا. شىخ عوبەيدىللا مەزنەكى دەرەبەگ، مەزنەكى دىنى و دىيايى بوو. نەتەوپەرورەرى يا كۆ وى دگوت دژبەرى يا كەفئەشوپپىن دىنى و سياسى يىن مەزن يىن ئىسلامى و بنگەھى سولتان- خەلىفەيىنىي دكر. ھەرچندە ئىسلام رىز و روومەتا مافپن خەلكى دگرت و دبىژت كۆ

(۱) كرىمە، كرىمە، كرم ئان قرم، نىف-گزرتەك ئانگۇ نىف جزیرەيەكە ل دەريا يا رەش ل ئالى يى باشوروى رۆژئافا يا دەريا يا نازۆف. شەرى كرىمە ل سالا ۱۸۵۴ئ ھەتا ۱۸۵۶ئ دووم كر و دناڧەرا ھىژپن برىتانىيى، فەرەنسايى، ساردىنى و عوسمانى ل ئاليەكى و يىن رووسىيلى ل ئالى يى دى ژبۇ بەلاڧكرنا دەستھلاتا لەشكرى و سياسى ل باشوروى رۆژھلاتا ئەورووپايى جى بوو.

گهرهكه خه لك ل گۆر ئه ده تىن خوه و قانونىن دىنى يىن خوه خوه برىقه بىن، لى ههر ژ ده ستىكى ژى جفاكا ئىسلامى (ئوممهت) و دهوله تا ئىسلامى وهكى ئىك تشت وهرگرته و ده ستىلاتدارىن كورد هه تا وى چاخى كۆ خوه سه رى يا مىراتى و مىرگه هان هه بوو ب فى تشتى رازى بوون. دهما دهوله تا ئوسمانى كاردارىن ترك شاندىن كوردستانى و ب فى كارى نازادى يا به رچا فا خه لكى كورد، كۆ دمه كا درىژ بوو هه بوو، ئىخست بن بىان، سه رۆكىن دووربىنن كورد سىنگى خوه ژ هه را نه ته وه په ره رى يا سىاسى را فه كر.

پشتى شۆره شا تركىن جوان يا سالا ۱۹۰۸ى، كلۆپىن سىاسى يىن كوردى ل نافه ندىن ده ستىلاتدارى يا ئىمپراتۆرىه تى ل كونستانىنۆپۆلى، مووسلى، دياربه كرى و به عداى چى بوون كۆ هىقىنى وان نه و روهنه زر بوون يىن كۆ هىنى هه رىن رۆژئافاى بوو بوون. كورد ئان ل كونستانىنۆپۆلا نافه ندا كه له كه لا سالىن به ر ب هه رفىان چوونا ئىمپراتۆرىه تى ئان ژى مىنا مىرۆن لاوین به درخانى و مالباتا بابانان ل سورگۆنى و ل فره سايى و سويىسى هين بوون. لى ل گوندان ب چافه كى كىم ل وان ده ات نه يىن، ژبه ر كۆ ل گوندان ده ره به گ و عه شىران سه با بىرووباهه رىن بى خودىيى و شۆره شفانى يىن وان ب چافى دوژمنان و ب گومان فه ل وان ته ماشه دكر^(۱).

(۱) ئەڤ ئەو دهرده بى كۆ جيهانا سىيى تهڤ ژ ده ستى وى دناليت، نه مازه جفاكا مه يا كوردى. فى راستى سامۆئىل هانتىنگتون ژى ب فى ئاوايى روهن و سپه مى ژ مه را عدىان و كفش دكت: "جاران، سه ركه تىن جفاكىن نه رۆژئافاى ب ره نگه كى نه ده تى ئەو خه لك بوون يىن كۆ پرتى تىكه لى رۆژئافاى بوو بوون، ل ئوكسفۆردى، سۆربونى ئان سه نده رسى خویند بوو و پر ژ تىتال و باوه رى و به ا يىن رۆژئافاى وهرگرت بوون. هه ر ل وى چاخى خه لكى ره شو كى و عامى، ل وه لاتىن نه رۆژئافاى پرانى يا وان ب كوورى و دوورى فه ب چاند و فره ههنگى خوه جهى فه پىگر بوون. لى نه ا ئەڤ هافلى به رفاژى بوويه. سه ركه تىن كۆ ژ رۆژئافاى هاتنه شوشن و كنجىن خوه جهياتى ل خوه كرى يه ل وه لاتىن نه رۆژئافاى د زىده بوونى دا نه. هه ر ل وى چاخى فره ههنگ، رى و شوون و نه ده تىن رۆژئافاى، و ب ره نگه كى خوه روو ژى يىن ئەمريكايى، دناڤ كۆمىن خه لكى ره شو كى و عامى دا به لاڤر دىن.

Samuel P. Huntington, The Clash of Civilization? Foreign Aggairs, Vol. 72, no3, Summer 1993, pp26. 27

ئەڤ ئىك هه به كۆ ل جهيى دى راست بت، لى ب باوه رى يا من ل كوردستانى هيشتا توخييه كى وها دناڤه را سه ركه ت و ره شو كيان دا چى نه بوويه. هه ردو ته هه ر شه يدايىن پاشمايى يىن سه رسفره يا رۆژئافاى نه.

پارلمهنتۆیا نووئا کونستانتینۆپۆلی بهایهکی وهها نه ددا سیاسهتا تیکهلی یین ئۆسمانی و کوردان. تیکهلی یین وان ههر یاری و لیستکین دیپلۆماسیانه و جارجار ژێ کریارین لهشکری بوون. د فان کاودانان دا، روهنهرین کوردان نه دکاری تشتهکی مهزن بکن. ئهو کارێ کیم یی کۆ وان ب ری یا کلۆپین سیاسی و خویندنگههین فیکرنا زمانێ کوردی ژێ دکر، ب هشیاری فه د بن زیرمفانی یا دهولهتی دا بوو و ل داوی ژێ ل سالا ۱۹۰۹ ئی هات بهربه ندرن.

ل سالا ۱۹۱۰ ئی جقاتهکا نوو یا خویندنکاران و مافناسان پیک هات. لی، دناف بازنه یین پیشکهفتی دا ژێ بهربهری و رکه بهری یا مالباتین دهره بهگ بزاقین نه ته وه په ره ری هافیتن پشت گو هان. ئالیگری به درخانیان و یین عه بدلقادری ل سهر هه قهو سیخوری دکر و ئهو زانین ددان ده ستهلانا ترکی. به لی! قوناخا شیرخوهری و سافاتی یا نه ته وه په ره ری یا سیاسی یا کوردی ل دهرازینکا وی شهرێ کۆ ئیمپراتۆریه تا ئۆسمانی رامالی وهها بوو. دهوله تا ترکی شهرێ جیهانی یی ئیکی مینا شهره کی پیرۆز ئانگۆ جیهادی راگه هاند. پرانی یا کوردین ساده و خوهروو ب کیفخوهشی فه ب پیری به ختی خوه فه چوون دا ژبو سولتان خه لیفه یی خوه جیهادی بکن. لی هنده ک ژ زانا یین دینی مانده ل کر کۆ ئهو شهر وه کی جیهادی به ییت حه سباندن. دناف روهنهران دا ژێ شهر وه کی ده لیقه و که یسه کی ژبو مه ره مین نه ته وه په ره ری ده ات به رچا. و ل داوی ژێ، د راستیی دا گه له ک ده لیقه هه لکه فتن لی ئهو هه می ژده ست چوون.

کوردستان درست ل ژیری یا رووسیایی، دوژمنی دیرۆکی یی ئیمپراتۆریه تا ئۆسمانی ل باکور، هه لکه فتی یه. هه رچنده کۆ ئووورسان جارنا هیفی یین کوردان په ره ورده کر نه لی داوی ب زیانا کوردان سیاسه تا خوه ژبو پشته فانی یا ئه ره مانیان گوهارت. ب سهر هندی را ژێ، چ جارن ب درستی رووی خوه ل کوردان نه وه رگه راند و جارجار ناخفتن دلوخه شکه ر و تیهندانکی ل بن گوهی وان دگۆتن.

چاوا نه ته وه په ره ری یا ئه ره مانی روژ-ب-روژ خورتتر و به یزتر دبوو و گه فه ل بابی عالی دکر، سولتانی ژێ وهها کورد ژبو کوشتنا هزاران ئه ره مانیان تیهن ددان.

دهما شهر ده ست پی بوو، کوردین کۆ ژبو سولتانی شهر دکر دیسا ئه ره مانی وه کی دوژمنین خوه حه سباندن. لی ل پاش شهر، دۆخ ب تفاق هات گوهارتن و کورد و ئه ره مانی ل هه ف هاتن و ده ری ئاشتی کوتا. کوردان د کاره ساتا ۱۹۱۶ ئی دا ئه ره مانی ژ

دهستى ترکان رزگارکرن و فهشارتن^(۱). هەر ل وئ سالى شاندهيهکا کوردی ل تفلیسا گورجیان ژ گرانددووک نیکولاسی^(۲) فهزماندارى مهزنى ئهنى يا شهري ئوورسان ل دژى ترکان خوهست کو ئوورس پشتهفانیی ل کوردان بکن، لی ئه و شانده د کارى خوه دا سهركهفتى نهبوو.

دهما شهر دهست پى بوو، ئوورس ژ ئیرانی را بهر ب کوردستانی هاتن. ئه و ل سالا ۱۹۰۹ئ ل ئیرانی هات بوون دامهزاندن. کارهساتین ب دهستى ئوورسان، ئهرمهنيان، ئاشووریان، پهژیک و تاعوونی، برس و نان-شرینی، فهگوشتنا تهرشیان و دژواری و تهحلی یین کوژهکین مشهختکرن و دهرکرن ل زفستانی، ههموو ئه و بها بوو یی کو سهرۆك عهشیرهتین کورد ژبو شهر و جیهادا پیروژا خوه د ری یا بهرهفانی کرنا ژ سولتانی خوه دا دا.

ل سالا ۱۹۱۵ئ، دهما کو ترکین جوان هیشتا هزر دکر کو وهلاتی وان د شهري دا دی بسهرېکهفت، پیکۆل ل سهر سیاسهتین خوه دهرههقا گهلین بندهست دکر. میر بهدرخانى کورد فهدگيرت کا چاوا دگافیدا دهف ژ پشتهفانیکرنا بزافا ئیسلامخوایی بهردا و بهری خوه دا نهتهوهپهروهري یا کوردی، دهما بهیستی کو کورد بهر ب روژئافا یا ئهنادۆلی دهین فهگوهاستن دا ببن ترک.

ل مهها ئادارا سالا ۱۹۱۸ئ، لهفههاتنا بریست-لیتوفسکی^(۳) شهري دناقههرا ئوسمانیان و ئوورسان دا کوژا کر. ل وی چاخى، ئارتهشى رووسیایى ماندی بوو بوو و جهین کو ل ئهرمهنستانی و کوردستانی ئیخست بوون بن دهستی خوه ژبهه تهفگههرا خورتا

(۱) بهرفازی وی باوهري یا چهوت کو دخوازت بدت ئیسباتکرن کو د کۆمکوژی یا ئهرمهنيان دا کورد لیستکفانی سهرهکی بوونه. نهگهر ترک ئان ههر دوژمنهکی دی یی کوردان ژى پرۆپاگهنده و بانگهشهی ژبو فی بکت، نه تشتهکی نهجیه. دوژمین مه دخوازن مه بی روومهت بکن. لی مخابن گهلهک ژ کوردان ژى ب سهدهم و مهههمن جدا جدا کهفتنه دافا فی لیستکی.

(۲) گرانددووک نیکولاس (Grand Duke Nicholas) (1856 – 1929) ژهنهالی رووسی یی کو ل پاش شورهشا چریا پیشینا سالا ۱۹۱۷ئ نا بولشهفیکان خهبی دا کو پاشاتی یا رووسیایى فهگهریت فه.

(۳) بریست لیتوفسک (Brest-Litovsk) باژارهکه ل باشووری روژئافا یا بیلارووس ئانکو رووسیا یا سپی و ل قهراخا رووباری بووگ. پهیمانا شهر راوهستاندن دناقههرا ئهلمانیا یا نازی و دهولهتا بولشهفیکان ل ویدهري هات مۆرکرن.

مستەفايى كەمالى و ھەرفيانا ئىمپىراتورىيەتا رووسىيى ژېھەر شۆرەشى بەردان. دەما ل سەر گەمى يا جەنگى يا پاشاتى يا برىتانىيى ئاگامنىۋنى^(۱) ل دەريا يا ئېژى ئاگرېسە شەرى تەفى برىتانىيىيان مۆرەر، ئىمپىراتورىيەتا ترك ل ۳۱ ئ مەھا چرىا پېشىن يا سالا ۱۹۱۸ ئ، ژ ئالى يى لەشكرى فە گەھشت داوى يا ژى يى خوە. سالەكى پاشرا، پارتى يا نەتەوئەروھرا ترك يا مستەفايى كەمالى ل سەر دەستەلاتى بوو، و برىار دا بوو كۆ ل بەرانبەرى داخواز و خوەستەكىن ھەفالبەندان بەرخوھە بدت. پەيمانە نەتەوئەي ژ ئالى يى وان فە وەكى سىياسەتەكى ھات راگەھاندن و ل گۆرە يى وئ پەيمانى ئەو دەفەرېن كۆ ھەتا ۳۰ ئ مەھا چرىا پېشىن يا سالا ۱۹۱۸ ئ ژ ئالى يى ھەفالبەندان فە نەھاتبوون داگىركن گەرەك بوو وەكى ئاھا ھەفگرتى يا كۆ دىي نەھاتبە دابېشكرن لى بەھاتا نەھىرېن. ھىزېن برىتانىيى، ھەرچندە كۆ بەرى ھنگى پرانى يا دەفەرېن كۆ نھا كوردستانا ئىراقى نە داگىر كرىوون، لى ل ۳ ئ مەھا چرىا پاشىن بازارى مووسلى گرت. تركىن نەرازى ب رىكمانى فە دگوت كۆ كورد دخوازن د بن دەستەلاتا دەولەتا ئۆسمانى دا بىمىن، و ھەيە كۆ پچەكى راست گۆت بت ژى. كورد ھىشتا سۆزدارېن دەستەلاتدارى يا دىنى يا خەلىفەيى بوون و دەم ژى را دخوەست كۆ دەولەتخوازي يا علمانى يا كەمال پاشايى كفش و عەيان بىت. تركان پر بزاڤ كرن كۆ، نەمازە د وئ دەرافا تەنگ دا، باوھرى يا كوردان ب خوە بئىن. پەيمانە نەتەوئەي ژى، ھەرچندە كۆ بەرژەنگىن سىياسەتا پاشترا دەولەتى كۆ ھەبوونا نەتەوھە يا كوردى ژى ماندەل دكر پېڤە دىاربوون، رادگەھاند كۆ تەفايا دەفەرېن كۆ ھەتا ۳۰ ئ چرىا پېشىن يا سالا ۱۹۱۸ ئ نەھاتبوون داگىركن گەرەك ببوونا ئاكنجىگەھىن پرانىيەكا ئۆسمانى يا بىسلمان كۆ د دىن و توخم دا يەكن.

كوردېن نەتەوئەروھ ھەر ل پاش داويبوونا شەرى، ل دەرفەيى تركىي دەست ب داخوازكرنا دەولەتىنى يا كوردان كر و ژبو بدەستفەئانىنا بەرژەوئەندى يىن دونالى جداتى يىن خوە تەفى ئەرمەنيان دانىن ئالى. ئەوان داخوازا خوە ل سەر ھىمى چاردە

(۱) H. M. S. Agamemnoan.

خالىن مهها كانوونا پاشين يا سالا ۱۹۱۸ئى يىن سەرۆك وىلسونى^(۱) ئافاكر كۆ رى ددا كيمانى يىن ئيمپراتوريه تا ئوسمانى كۆ بى چ ئاستهنگان شياپان ودراردهكا خوهسهر بكن. هيمى دى يى داخوازا وان دو دانه زانين دى يىن فهره نساى-بريتانياىى بوون كۆ پچهكى داويت هر ل وى سالى هاتن راگه هاندن، دهما هيزين فهره نساى ل سالا ۱۹۱۹ئى شوونا هيزين بریتانیایی ل سووریایی و سلیسیایی^(۲) گرت. مووسل هر د بن باندورا بریتانیایی دا ما، لى توخیی نافبهرا سووریا یا فهره نساى و ئیراقا بریتانیایی ل سالا ۱۹۲۲ئى هات دانان و ب ئاوايهكى نه ل گور قاعیدهیان جزیرا ئاکنجیگهها كوردان بارفهكر. پهیمانا ئاستیى ئهوا كۆ ل سیفهري^(۳) ژ ئالى يى دهولهتا سولتانی فه هات مۆركرن (ئو ب سهر هندى را كۆ پرانى یا پارله مهنئویا تركیى ژ نه ته وهپه وهران ژى بوو، هر تهنى ژ ئالى يى هه قالبه ندان فه پینیا سین پى دهات كرن) ل بهر بوو كۆ كۆمیسسیونهكى ژ هه قالبه ندان چى بكت ژبو دارپهتنا بهرنامه یهكى ژبو خوهسهریهكا هریمی ل دهفهرا پرانى كورد یا رۆژها لاتا فراتى، باشورى ئهرمه نستانى و باكورى سووریایی و میسوپوتامیایی. دهولهتا كۆنستانتینوپۆلى سۆزدا كۆ بریارین كۆمیسسیونى بجه بكت و ریى بدت كۆ دهولهتهكا خوهسهر كوردی بهیت دامه زراندن ب وان مهرجان كۆ ههتا سالهكى پرانى یا كوردان وى داخوازی بكن و كۆما نه ته وهپان وى داخوازی ژبو وان ههژى ببینت.

لى هندك بهربینی يىن دى ژى د پهیمانى دا هه بوون كۆ تركیى ههتا لوكا میهتنگه ههكا (=موسته عمیرهكه) هیزین مهزن يىن ئه ورووپایی نزم دكر. ل ژیر سهرۆكتى یا مسته فایى كهمالى نه ته وهپه وهرین ترك پهیمانا كۆ ژ ئالى يى دهولهتا كارتوونى یا ئوسمانى فه هاتبوو مۆركرن نه په ژراند و ب فى ئاواى شهرى ترکان ژبو سهرخوه بوونى دهست پى بوو.

(۱) تۆماسى وودرو وىلسون (Thomas Woodrow Wilson) (بوون: ۱۸۵۶ئى- مرن: ۱۹۲۴ئى): سهرۆك-كۆمارى ۲۸ئى يى وهلاتین ئىكبویى يىن ئه مریكایى بوو كۆ ژ سالا ۱۹۱۳ئى ههتا ۱۹۲۱ئى سهرۆكتى یا سهر یا سپى كر.

(۲) سلیسیا (Cilicia) وهلاتهكى كهشاره ل باشورى رۆژها لاتا تركیى كۆ بهر ب پهراقین دهریا یا سپى یا نافین دجت ل باشورى چیا يىن توورس.

(۳) سیفهري (Sevres) بازارۆكهك ل باكورى فهره نساى كۆ دكهفت باشورى رۆژنافا یا پاريسى.

ترك بىسەرگە ھەتتەن و ھەڧالەبەند نەچارگەرن كۆ پەيمانەكا ئاشتىي يا نوو مۆر بكن:
پەيمانا لۆزانا سالا ۱۹۲۳ئى كۆ ھەر بەھسا كوردان ۋى نەكر^(۱).

رەنگە مستەفائىي كەمالى ل ۈى چاخى ھزر كر بت كۆ پېقازۇيا تركاندنا نەتەۋە
يىن بىندەست دى ب ھىسانى ب پېشدا بچت. ئاليەكى تەزى تەنگافى و بلەز د دۇزا
كوردى دا پرسگرىكا مووسلى بوو. پەيماننا لۇزانى كىشە يا توخىيى تركىي و ئىراقى ژ
بۆ دەمەكى پاشتر ھشت بوو. ئەف زى ئانگۆ: دى چ قاس ژ كوردستانى داكەفت بن
دەستھلاتا كوردان. ل داويى كۆما نەتەۋەميان ويلايەتا مووسلى دا ئىراقى، لى ژبەر كۆ
تركىي دادومرى يا كۆما نەتەۋەميان نەبەژراند، بابەتئ مووسلى تەنى ل پاش لەھفەتانا
تركىي، برىتانىايى و ئىراقى ل ۵ئ مەھا خىفەيا (=خزىرانا) سالا ۱۹۲۶ئ داۋى بوو.

ترك ڏيهر چهند نهگه ران نه ڏدل بوون ڪو ويلايه تي ڙ دهست بدن، ڙ وان نهگه ران قادي نيه فتا مووسلي و گهغه يا بهلافبونا سهرهلدانين نه ته وه پهرور ڙ ڪوردين ئيرافي بهر ب ڪوردين ترڪي بوون. بري تان ايان د خوهست دهوله ته ڪا ڪوردي ل ويلايه تي دابمه زرين ڪو جهي باوه ريپي ڪرني بت، لي نهو ته فگه ر بي ورج بوو. ڪوردين ئيرافي چ گهغه ل سهر ته ناھي يا دهوله تا ترڪي نه ڪرن: گهغه ڙ نالي ڪوردين ناڻا دهوله تا ترڪي ب خوه بوو.

(۱) لوزان (Lausanne) بازار و کە ل روژ ئاڤا يا سويسراي پايتهختا کانتون فاودي و ل پەرافا گۆلا ڤيڤي.

كۆمارا ترك

ل سال ۱۹۲۴ ئى تركىيى بوو كۆمارەك و ل سال داويتر خەلىفەتيني
 ھات ھالانين. ئەو علمانىيەت و نووخوازى يا كۆ پارتى يا
 نەتەوئەپەرورەرا مستەفايى كەمالى ب ھۆقىتى و درندەيى پىششە دىر
 بوو ئەگەر ھىنداكىرنا پىشتەفانى يا ھەمى چىنن جفاكا كوردى ^(۱) و
 ل سال ۱۹۲۴ ئى پارتى يا كۆمارى يا پىشكەفتىنخواز ^(۲) ھات دامەزاندن
 دا ركەبەرى يا وى بكت. ئەو پارتى يا كۆ پىرانى يا ئەندامىن وى ژ
 ئەندامىن پىشى يىن پارتى يا تركىن جوان و سەرۆكىن دىنى يىن
 شۆپپارىز (= مۇتەھەققۇز، كۆنسەرقاتىف) بوون ژ ئالى يى كوردىن
 بەرنىاس و كومىتە يا خەلىفەتينيى كۆ دىئالۇزى فەگەراندنا
 سولتانى بەرى بوون، ھات پىشتەفانىكرن. شىخ عەبدلقادىرى پىسى
 شىخ عوبەيدىللايى ئەندامەكى ھەرى بلند بوو. وى د دەولەتا تركىن
 جوان دا ژى مەنسەبدارى كرىبوو.

(۱) نە تەنى كورد، لى ھەمى گەلىن دى يىن كۆمارا كەمالى يا تركىيى ژ دەستھلاتا
 تركان نەرازى بوون. ترك ب خوە ژى ژ وى رەوشى رازى نەبوون.

(۲) The progressive republican party.

ژبو فې مەرهمې کوردان ل سهرې سالا ۱۹۲۵ ل بن رېبهري يا شيخ سعیدی تهريقه تا نه قشبه ندى دهست ب سهرهلدانه کې کر^(۱) کو ل بهراهيی سهرکهفتی بوو (پرانى يا ستانين دياربه کر و خهريوتی فه دگرت)، لى ل مهها نيسانی ژبه ر بى پشتی شکهست و ههمى شيوازين بيره حمانه يين ته په سهرکر و توله ستاندنى ل دژى وان هاتن بکارنانين^(۲). فې جارى ژى رکه بهرينى يا عه شيره تى، وهكى تشته کې نه ده تى، رى نه دا ههمى کوردان کو ب ناوايه کې ته فانه پاردارى يا سهرهلدانى بکن^(۳).

دهسته که کا نوو ژ رو هنهر زين کورد ل سرگوڼى ب نافى خوښوونى، ل سالا ۱۹۲۷ دامه زراندا دهوله تا کوردى راگه هاند کو پايته ختى وى ل چيايى ناگرى بوو. باوه شينى ته په سهرکر نى پهرنگ و په لى نه رازي بوونى ل جه و ان سهروکين کو پاردارى يا شورشا شيخ سعیدی پيران ژى نه کربوو و ب سهرهندي را کو ب ناوايه کې بهرچاف شوپاريژ ژى بوون، لى د راستى دا، ژ دهوله تا نوو^(۴) ژى بته ستر بوون گه شتر کرن و نه و پهرنگ هه ر ب جاره کې بوون گورى و ناگر. سهروکى هه رى ب شيان يى فان هيژين له شکرى که فنه نه فسه ره کې نارته شى ئوسمانيان ئيحسانى نوورى پاشايى بوو. سهرهلدايى شيان کو ژ سينورى ئيرانى دهر باز ببن و ژ ته فريژى ژى ئاليكاريان

(۱) ژبو هه ر که سه کې خوه يا يه کو مەرهما شيخ سعیدی پيران رزگارى يا گه لى کورد ژ سته ما که ماليان بوويه، لى ههروه کې سهدايى که ندال ژى ديوت نه گه ر د پيڅاژو يا کومکرنا شه ر که ران دا و ژبو پرتو کرنا پشته فاني يا شوره شى دنا ف خه لکى دا هنده ک پرو پا گهنده يين دينى ژى کرين نه ف تش وى چه ندى ئيسپات ناکت کو مەرهما وى فه گه راندا خه ليفه يى-سولتاني يا عوسمانى بوويه. هه ر وه کې چاوا مسته فايى که مالي ب خوه ژى هه ر ب نافى دينى دهست ب کومکرنا خه لکى کر.

(۲) دهوله تا ترک دگوت کو بریتانیا ل پشت وى شوره شى يه، بریتانیایى هزر دکر کو نه ف ئیک موهانه يه که ژبو کومکرنا هيژين له شکرى يين ترکيى ل سهر توخيي و يلايه تا کيشه ل سهر يا مووسلى، و هه ر هنگى ژى سوقيه ت ب هاريکارى يا شوره شى تاوان بار دکر، سوقيه تى ژى دگوت کو نه و مروفين پاشقه روو نه کو دخوازن دژبه رى شورشا نوو يا ترکيى کو شورشا نووخوازه راوه ستن. ب فې ناوايى کورد بى پشت مابوون (کريس کوچيرا، ۱۰۳-۱۰۴).

(۳) هنده ک ژ که نکه نه يين دياربه کرى، ژ وان برينجيزاده سدقي، سهروکى پارتى يا گه ل و سى که س ژ نوينه رين ده فري ل جقاتا نه نکاريى: برينجيزاده فه يزى به گ، شاليارى به رتر يى نافخوه و موفتيزاده شه رف و زولفيزاده. مه محمد به گ ژى ب هيژين ته ناهى يا ترکيى را پاردارى يا ته په سهرکرنا کوردان کر.

(۴) نارمانج ژى دهوله تا خوښوونى يه.

وهریگر، و دهما ژ شایي ئیراني هات خووستن کو ئارتهشی ئیراني ژى د فهدهرکرنا سهرهلدايان دا هاریکاری یا ترکان بکت شایي بهرسفا ترکان نه دا^(۱).

ب ئاوايهکی بیبناغه و ژ خوه، بریتانیایی هاتن تاوانبار کرن کو کوردان تیهن ددن، لی ل گۆره یی سالخدانین باوهرپیکریتر، ئهرمهنی ئالیکاری کوردان بوون^(۲).

ل سالا ۱۹۳۰ئ سهرهلدايان ژبو هلکرنا شوړشهکا سهرانسهری ل بتلیسی، دیاربهگری، وانی و بوهتانی ههمی شیانین خوه بکار نانین. ترکان ۴۵,۰۰۰ (چل و پینج هزار) چهکدار کو ژ ئالی یی چهک و ئیمکانین دی فه گهلهک ژ یین کوردان پیشکهفتیتر بوون، نانین ناف قادا شهرى و ب سهر هندى را کو ئیجسانى نوورى پاشایى ل جهم خه لکی مروفهکی پرحهزکری بوو و د واری فهرمانداریتی یا شوړهشی دا ژى پر خوهدی شیان و چهلهنگ ژى بوو، لی فی جارى ژى مینا ههرجار، شوړهش ب ئاوايهکی پر بی رحمانه هات تیکشکاندن. ئیجسانى نوورى پاشایى رهفيا ئیراني و ههتا نها ژى ل ویدهری دژیت^(۳).

ل سالا ۱۹۳۷ئ ژى، ژبهه بریارا ئانکارایی ژبو بندهستکرنا کوردان و ژبهه بریارا کوردان ژبو پاراستنا ریقهه بهری یا عهشیرهتی و ئازادی یین خوه ل دهرسیمى، ل باکورى روژنافا یا کوردستانی، هندهک ئالوژی چی بوون. دانهزانین فهرمی و رهسمى یین ترکان تهنی قالا دژیتی یا خویندنا ئیجباری و سهرانسهری کر و گوټ ژى کو یاخیبوون نزیکه کو داوی ببت. لی د راستیی دا، شهرى ههتا سالا ۱۹۳۹ئ دووم کر و ئستانا (= ویلايهتا)

(۱) ل دهسپیکى شایي ئیراني نه دخوست کو ریی ل بهرانبهه سهرهلدايي یین ناگریی بگرت، لی ل داویی نهو ژى تهفی ترکان و سوڤیهتی ل ههف هاتن و ری ژبو ئارتهشی ترکان فه کر کو ژ سینۆری ئیراني (ل پشتا کو کوردان دودلی لی نه دکر) ئیریشان بکن سهر کوردان و ب فی ئاوايی شوړهش تیك چوو.

(۲) ئهرمهنی یین نه توه په رهه ل وی ده می ژ کوردان بی دهراقر بوون و ژ ئالی یی بولشه فیکان فه دهاتن ته په سهر کرن. وان دی چاوا ئاریکاری یا کوردان کر با؟ کی دی ئاریکاری یا وان کر با؟!

(۳) ل گۆره یی نفیسنا کریس کوچیرای، ل نیفی یا نیسانا ۱۹۷۶ئ، ل تههرانی چوویه رهحه تی. گیانی وی شاد بت.

تونجەلى كۆ دەرسىم ل وئىدەرى يە، ھەتا سالا ۱۹۴۶ ئى د بىن ھۆكۈم و دەستھالەتا لەشكرى دا ما^(۱). دەرسىم شۆرەشا چەكدارانە يا ھەرى داوين بوو ل كوردستانا تركىي^(۲).

سىياسەتا ترکان پىشتى سەرکەشتىن ب سەر كوردان دا ئەو بوو كۆ ئاغايىن وان ژ كوردستانى دوور بئىخت، مالباتىن جۆتكاران فەگوھىزىت و مېرىن جوان نەچارى خزمەتا لەشكرى بكت. ب رى يا چىكرنا بىنكە يىن لەشكرى و چىكرنا رىيان و رى يىن ئاسن، دەولەتا ئانكارايى كارەبوو كۆ باندۇرا سىياسى يا دۆزەنا كەفن بەھرفىنت. چەند پاشمايەكىن كەفن ھىشتا مانە، لى ل پاش شەرى جىھانى يى دويى دۆزەنا ئاغا و شىخان ب تىقافى بەر ب نەمان چوو بوو. پىشتى مرنا ئاتاتركى ل سالا ۱۹۲۸ ئى و ژبەر ھەبوونا ئەمەريكايان ل پاش شەرى جىھانى، ھەوايى سىياسى ھىندەك ھيور بوو. ل سالا ۱۹۴۷ ئى، سەرۆك-شاليارى (=سەرۆك وەزىرى) كۆ ب خوە ژ پارتى يا كۆمارى يا كەماليان بوو ژ بەر وەلاتپەرۋەرى و ۋەفادارى يا كوردان د خزمەتا لەشكرى دا پەسنا وان دا. سالا پاشتر، دەولەتى رى دا كۆ فېركرنىن ئىسلامى ل خويندنگەھان ھەبن. د ھەلبۇزرتىن سالا ۱۹۵۰ ئى دا پارتى يا گەلسەريخواز (=دەموكراتا)^(۳) كۆ ل سالا ۱۹۴۶ ئى ھاتبوو دامەزراندن گەھشت دەستھالەتى و ھەتا سالا ۱۹۶۰ ئى ل سەر دەستھالەتى ما. سىياسەتىن فى پارتىيى ھىشتا پىرتەر بەر ب كىمكرنا گفاشا نووخوازيى ل سەر ژيانا گوندى و ئۇلدار و پاشمايىن رەفەند و كۆچەرەن دچوو. وئ دەولەتى ب سىنگەكى فرەھ كارفەدانىن توند يىن دىنى يىن ل بەرانبەر بىدىنى يا سالىن بھورى پەژراندن.

شىخىن تەرىقەتىن دەرويشى جارەكا دى پەيدا بوون و دەستھالەتا سىياسى ھىدى ھىدى فەگەريا دەستى وان و بەرنىاسىن گوندان.

ل چاخى دەستھالەتدارى يا كەماليان دا، كارمەندىن ھەرىمى يىن دەولەتى رىز و روومەتەكا وەھا ل جەم خەلكى نەبوو. رىز و روومەت د راستى دا ژبو وان كەسان بوو يىن كۆ دراڧى وان يى زەحف ھەبوو، ژى يى وان مەزن بوو، خوەدى بىنگەھەكى سىنجى و دىنى بوون. پارتى يا گەلسەريخواز ژى ھەتا توخىبەكى ھىندەك ژ وان كەسان پاردارى

(۱) مەژۇ نازانت كا ئەڧ سالا ۱۹۴۶ ئى ژ كىدەرى ھاتى يە. ھەتا نھا ژى كوردستان ھەر دىن دەستھالەتا لەشكرى دا يە.

(۲) دىسا بىر بىنن كۆ ئەڧ كىتب ل سالا ۱۹۶۴ ئى ھاتى يە چاپكرن.

(۳) The Democratic Party.

ژيانا تەفانە كرن و ب فې ئاوايى دلى خەلكەكى كرى. لى ئەو ژى فاسد بوو و ھەمى رەنگىن بەرھەلستكارى و رەخنەيىن تەفانە تەپەسەر كرن. ل رۇژا ۲۷، ھەيشا گولانى يا سالا ۱۹۶۰، لەشكرى، مينا پارىزفانا شۆرەشا كەماليان، رۇژما سەرۆككۆمار جەلالى بايار و سەرۆكشاليار عەدنانى مەندەرەس وەرگەراند. ب نافى گەلسەريخوازي و ل كاودانەكا نەخوهرسكى دا، لەشكرى رۇژمەك ھەرفاند كۆ پشەتەفانيەكا بەربەلاڤ دناڤ خەلكى دا ھەبوو.

ھەر ھېسانى و تەناھيەكا ژيانى كۆ دەولەتا پارتى يا گەلسەريخواز ژ كوردان را ئەولە كرىبوو، تەنى پاژەك ژ باروودۇخى گشتى بوو، نيشان و بەرژەنگىن چ خەمخورىەكا دەولەتى ژبو بزاڤىن نەتەوہپەرودەيىن وان نەبوو. ئەو بزاڤ ژى ل بەرجاڤى دەولەتى ھندا نەبوون. ل مەھا كانوونا پاشين يا سالا ۱۹۶۱، چل و نەھ روھنەزىن كورد ھاتن دادكرن و ب ھايدانەكى ھاتن بەردان. ئەو ژبو جارا دويى ھاتن گرتن و ل مەھا گولانى دادكرنەكا نوو ل ئانكارايى دەست پى بوو. "راستى يىن كوردستانى"^(۱) زمانحالى جفاقا نافتەتەوہيى يا كوردستانى^(۲) ل دەستپىكا سالا ۱۹۶۲، سالخدا كۆ ۲۶ كەس ژ وان ب كوشتنى ھاتن ھوكمكرن.

ل بهارا سالا ۱۹۶۱ ھەشت كەس ژ سەرۆكىن دەرەبەگىن كۆ ل سرگۆنى ل بورسايى دژيان ھاتن گرتن و ب كەڤنەپەرپەرسى و پرۇپاگەندەيىن كۆمىونيستى و داخوازا كوردستانەكا سەربخو ھاتن تاوانباركرن. ل نيسانا وى سالى جەنەرال گۆرسەلى سەرۆكى جونتا يا لەشكرى يا كۆ ل شوونا رۇژما پارتى يا گەلسەريخواز روونشت بوو، پەسنا چاپوونەڤە يا كتيبەكى دا كۆ ژ ئالى يى شەريڤى فرات ھاتبوو نفيسين و ئيديعا دكر كۆ كورد ژ نفشى تركانن. جەنەرالى دازانين كۆ چ نەتەوہپەكا خوەدى كەساھى يا خو ەب نافى كورد نينە و كورد نە تەنى ھەڤنشتيمانين تركانن، لى برا يىن نەژادى يىن وانن ژى.

ئەو پېڤەچوو و گۆت كۆ دەڤەرپىن رۇژھەلاتا تركيى دەرگەھ و شوورەيا تركيى نە و ژدەستچوونا وان دەڤەران دى پاراستنا ئەولەيى يا تركان ل بەشىن نافين و رۇژھەلاتا ئەنادۆلى پر زەحمەت بكت. ل ھەشتى مەھا گولانى، رۇژا كۆ ۴۹ روھنەزىن كورد ژبو

(۱) Kurdistan Facts.

(۲) The international Society Kudistan

جارا دویی دهاتن دادگرن، ل میردینی، دهیکری، سیقهه رکی، دیاربهرکی، بتلیسی و وانی خوینیشادان چی بوون. ل گۆره یی بهلافنامهیا "راستی یین کوردستانی" کوردین خوینیشادمر هندهك نیشان هلگرت بوون کۆ ل سهر وان هاتبوو نفیسین: "ئهم نه ترکن، ئهم کوردن، بمرت گۆرسهل، مهندهرس، ئینونۆ- ههمی دیکتاتور، دهولهتا ترک گهرکه یی نیاسینی ب مافیین نهتهوهیی بکت."

ژ لهشکری ژى هات خوهرستن کۆ ئالیکاری یا پۆلیسان بکت و تهقه ل خوینیشادمران هات کرن. "راستی یین کوردستانی" سالخ دا کۆ ل میردینی ۱۲۱ کهس هاتن کوشتن و ۲۵۴ کهس ژى بریندار بوون. ل سیزدههی مهها گولانی جهنهرا ل گۆرسهلی دازانین کۆ تهنى ۱۴۰ کهس هاتن گرتن. ئانکارایی بریار دا کۆ رییی ل بهرانبهری هندهك بزاقین نهتهوهپهروهري یین کوردی ب ئاویهکی فهرمی و رهسمی فهبکت ههتا باروودوخ ژ دهستان دهرنهچت و نهپهقت. ل سالا ۱۹۶۲، دو رۆژنامه یین دو زمانی یین کوردی- ترکی دهرکهفتن. لی ل داوی یا سالی ههر دو هاتن تهپهسههرکرن. ههر د وی دهمی دا، دهستهکهکا ۱۳ کهسی یا خویندنکاران ژیهرا تاوانا پیلانگیرائین ب بیانیان را هاتن گرتن. دو ژ وان کوردین ئیراقی بوون و ریزایا فی تشتی ئهو بوو کۆ سههرهلدانین کوردان ل ئیراقی باندۆرا خوه دناف کوردین ترکیی ژى دا ههیه.

ل ۱۷ کانوونا پیشین دادستینی لهشکری^(۱) ل ئانکارایی داخوازا سزایی مرنی ژبو ۲۳ کوردین تاوانبار ب لهباتا ژبو پیکنانینا دهولهتهکا کوردی ل ترکیی و هنارتنا چهکی ژبو سههرهلدانین کوردین ئیراقی کر. د ئاخفتنا خوه دا ل دادگههی، دادستینی گۆت کۆ ئهو کهسی کۆ ژ وان را کورد دهیت گۆتن ب نقش ترکن. و هزارا دامهزراندنا دهولهتهکا کوردی ل ترکیی کارئ کۆمیونیزما نافنهتهوهیی یه. ئهف بهرتاوان و ئهوین دی یین کۆ بهری هنگی ل سالا ۱۹۶۱ هات بوون تاوانبارکرن ل نیسانا سالا ۱۹۶۴ ئی بیگونهه هاتن نیاسین.

خزانی و ههزاری یا مهزنا کوردستانا ترکیی دچت کۆ ههمی کۆمارا ترکیی تهفدا لهواز بکت^(۲). ل زهستانا ۱۹۶۲-۱۹۶۳، نیف قاتی و نان-شرینییهك کهفت دهفهري کۆ جۆتکار نهچارکرن تۆقی دهملی خوه بخومرن و تههرشی یین خوه فهکوژن. ئهو دهفهري

(۱) دادهستی لهشکری Military Prosecutor.

(۲) ههروهکی مه دپیشدا ژى گۆت باکوری کوردستانی نه خزانه، لی ئهو دهیت تالانکرن.

هېښتا ژ ئالى يى ئيمكانين دستپېكاني يين هاتنووچوونى خزانة، و چېكرنا رييهكا سهرهكى و رييهكا ئاسن تهنى ئهو دو پروژه يين پيشكهفتى يين دهفهرى نه كو هېښتا داوى ژى نهبوونه. ئهو رى ژ جزيرى ل سهر رووبارى دجله يى دست پى دكت و پشتى ۴۵۰ ميلان دگهت زمياني ل ئيراني و ل ويدهرى دجت سهر رى يا تهريز-تههراني. برياره كو ل سالا ۱۹۶۴ئ، ئهو رى ژ بو هاتنووچوونى بهيت فهكرن. رى يا ئاسن ژى پارهك ژ پروژه يا سهننتويى^(۱) ژبو بههفراگرېدانا تركيى، ئيراني و پاكستاني يه. ئهو هيل دى ژ موشى ل تركيى دست پى بكت و ژ كوردستاني دهرباز ببت ههتا بگهت شهرهفخانه يى ل ئيراني.

ئهو رى ۱۵ ميلين پرهكا (كوپرييهكا) ئاسن ژى كو ب سهر گولا واني را دهرباز دبت فهدگرت و گهرهكه ل سالا ۱۹۶۵ئ دست ب كاري خوه بكت و دى ژبو جارا ئيكي ودهرگرنا بى راوهستيانا ب شهمندهفري ژ لهندهنى بهر ب تهراني مومكن بكت.

(۱) سهننتو (Cento) بنهيره فهرؤزا هژماره ۳ ژبو پشكا ۹ئ.

ئىراق دىناقبەرا ھەردە شەران دا

ژ چەند مەھەكان بەرى ئاگرېسە تەقى ترکان، برىتانىيالىيان
پېئەنى ب سەرۆك عەشیرەتتېن كوردان را دكر. دەما شەر داويىبوو،
برىتانىيالىيان ل سەرانسەرى ويلايەتا مووسلى و ل ھندەك دەقەرېن
رۇژئافاتر ل كوردستانى چەند ئەفسەرېن سىياسى دانان.

ئىك ژ وان كارېدەستان س. ج. ئىدمۇندز بوو كۆ پاشى نقيسى:
سىياسەتا برىتانىيالىيان ئەو بوو كۆ چەند ئستانەكېن (=)
ويلايەتەكېن) كوردى يېن نىف خوەسەر دابمەزرىنن كۆ كارەبن ب
وان رېئەبەريان را كۆ ل بەر بوون پاشتر ل دەشتى بھېن دامەزراندن
بھېن گرېدان، و ب فى ئاوايى، برىتانىيالىيان خوە ژ ئاسىبوونا د
چىيالىان را ژى دپاراست.

د چاڭگېرانا خوە دا ژبو فەدېتتا كەسەكى كۆ سەرۆكاتى يا
دەولەتەكا كوردى بكت، برىتانىيالىيان ل سەر شېخ مەحمودى
بەرزنجى سەكنين. ئەو سەرۆكى مالباتا سەيىدىن مەزنىن ھەرىمى

بوو و باندوړهکا مهزن دناف خه لکه کی بوش دا هه بوو، لی نه هندی کو وی دخوست بریتانیایی ژئ باوهر بکن^(۱).

دهستهلای د کوکا خوه دا تهنی ل توخیی ستانا سلیمانی و پارا هه فسی ژ کهرکووکی بوو. لی دیسا ژئ راسپیژ بلندی بریتانیایی ل بهغدی لهقهبا حوکمداری دای و دهست ب چیکرنا هیژمکا چهکدارین کورد کر. دهوله تهکا کوردی هاته پی، لی شیخ مهحمود پر ژ حوکمدارکی میناکی و ئیدهنال دوور بوو. پشتی شهری، وی بازاری سلیمانی ب پیکنانینا دهسته کهکا چهکدار ساویراند بوو (ترساند بوو)^(۲).

نهی ژ کوردین کو خويندهوار بوون و علمی نوو خويندبوو هه نه دکر و ژ وان ب شک و گومان بوو. لی هژمارهکا مهزن ژ خه لکی خوهروو و ساده ب چافی سهروکهکی ریژ و روممهتا وی دگرت و پشته فانیهکا مهزن ژ ئالی یی خزم و کهسین وی و هه فالبه ندین وی یین عه شیرتی یین سه رهشک دا ل وی دهات کرن.

ل نیسانا ۱۹۱۹ئ، بریتانیاییان خوهست کو دهستهلایا شیخ مهحمودی چهکی کیمتر بکن. بهرسقا وی ژبو و بزا فایا بریتانیاییان سه رهلدانهک بوو. ل ۲۳ئ هه یفا گولانی هیژین مهحمودی ئیریش کر سه ر سلیمانی و گه لهک زوو چهکدارین نیف هین بووی یین کو ل بن فرمانا برایی وی کولونیل شیخ قادری بوون به لافکر. پاشرا دهست ب سه ر تهف درافین دهوله تی دا گرت، هه می بریتانیایی یین کو ل ویدهری بوون ئیخستن گرتیگه هی و ئالایی خوه، کو هه یفکهکا سور ل سه ر بیافهکا کهسک بوو، ل سه ر دیوانا سیاسی یا بریتانیایی هلا. هیژمکا بچووکا کو ژبو چاره سه رکرنا کیشه یی ژ کهرکووکی

(۱) د فی دهرهقی دا گهنگه شه پر هه نه. گه لهک لیقه کولین دیروکا کوردان باوهری یا وان دژبه ری فی ئیکی یه و دیژون کو شیخ مهحمود ل تهفا یا دهقهری مروقه کی هه زکری بوویه و بریتانیایی ژ بهر فی نهچار بوونه کو ب وی را بن. لی نهز باوهرم کو تهنی جوگرافیا یا جهی وی سه دهما هلیژارتنا وی بوویه. ژ بهر کو دهستهلایا وی تهنی ل توخیی دهقهری سلیمانی بوویه و ل هه قلیزی و مووسلی تهنی وه کی شیخهک ژ شیخین کوردستانی بووه و نهو نافوبانگی کو ژبو وی چی بوو ژ ل پاش دژیتی یا بریتانیاییان ژ وی را چی بوو. سلیمانی ل کهرکووکی نیژیک بوو و بریتانیاییان دیشدا دخوهست کو دهقهری هه فسی یین کهرکووکی ژ خوه را نهوله و مسوگر بکن، هه تا ل داوی بکارن دوزا خوه ته فی ترکان بهرب پیش بن. ژبو فی ئیکی ژئ شیخ مهحمود بزاره کی باش بوو.

(۲) نهف ساویراندن هیشتا ل دهما دهستهلایا یا ترکان دا بوو.

هاتبوو هنارتن ب توندی فه هات تیکشکاندن^(۱). ل ئیرانی ژی عه شیرهتان ب نافئ دهولهتا کوردی سه ری خوه هلدا. بریتانیاییان نهو شۆرهش ب شەش ههفتیان تهپهسه ک.

شیخ مهحمود هات دیلکرن و ژبو هندستانی هات دوورئێخستن و سه رههلدان ههرفیا. هه ر د وئ دهمی دا، دهولهتا ئیراقی ل بن چاقدیری یا بریتانیاییان ل بهغدایی شکلی خوه دستاند. لی ترک ژبو فهگه راندنا ویلایهتا مووسلی دخهبتین و ژ نافئ خهلیفه و ژ گهفا ئیریشا لهشکری هه ر دوان بههره وهرگرت دا پشتهفانی یا کوردان ب ئالی یی خوه دا رابکیشن. ژبو پهژراندنا وهرگرتنا تانجی پاشاتی و هیمدانی پاشاتیهکا نوو ژ ئالی یی میر فهیسهلی فه، ل سالا ۱۹۲۰ئ راپرسینهکا گشتی ل ئیراقی هات کرن. کوردین سلیمانیی بهشداری یا وئ راپرسینی نهکر، لی ل ئستانا کهرکووکی دژبهری میر فهیسهلی دهنگ هاتن دان. بریتانیاییان ب نهولهیی خوه ل کوردستانی جیگر نهکر و باندورا وان ل بهرانبه ر بهرخوهدانا عه شیرهتان کو رۆب-رۆز زیدهتر ژی دبوو تهنی ب ئاریکاری یا چه ند نهفسه رهکیی سیاسی ب ریقه دچوو. ل بهغدایی ژی نه ته وه پهر وه رین نه ره ب ل دژی هندی بوون کو مه نسه بیی بلندیی حوکمه تی ژ کوردان را بهین دان. بریتانیایی ب خوه ژی ل ئیراقی په رچه بوو بوون: نهوین ل کوردستانی بوون ئالیگریی پاردار ی یا کوردان د مه نسه بیی بلند دا بوون. لی، نهوین ل بهغدایی ب چافی گو مانی فه ل کوردان دنهیرین.

ترکان هه ما زوو، چه کداریی خوه شاندن دا ب هه بوونهکا لهشکری ته سیری ل کوردان بکن. دهما هاریکاری نهفسه رهکیی سیاسی د شه ره کی عه شیره تی دا هات کوشتن، هه بوونا بریتانیاییان هیشتا پرتر ژی کهت خه ته ری.

بریتانیایی د ده رافه کا دژوار و نه زه لال دا بوون. وان ب نهشکرای د خوه ست کو ویلایهتا مووسلی ب بهغدایی فه بهیت گریدان. لی، دهولهتا پاشاتی یا بلند یا بریتانیایی ل سه ر خوه په ژراندبوو کو ب کیمی فه نهوقاس دهسته لاتداریهکا خوه سه ر ژ کوردان را بهیت دان کو زور دهستی یا راستووراست یا نه ره بان ل بهغدایی ل سه ر وان نه مینت. بریتانیایی هیشتا هیقیدار بوون کو دهسته لاتداریهکا نه راستووراست یا

(۱) ئیدمۆندز دنقیست: هندەك سوار و هێژن خوهجهی یین ئیراقی، ترومبیلین مهتالکری و لووری یین فورد کو رهشاشین لوییس ل سه ر هات بوون دانان به ر ب سلیمانیی چوون و زیانیی بریتانیاییان ژی چار ترومبیلین مهتالکری و ۱۹ لووری بوون. لهوما دهیت فامین (=فامکرن) کو نهو هیز نههیزهکا نهو قاس بچووک ژی بوویه. (ئیدمۆندز، بپ ۳۱).

كوردی ل بن حوكمى رېبهركى كورد یی كۆ بكارت خوه ژ گهفه و دلخوهشكرنېن تركان بپارېزت و دلې خهلكهكى ژى بدهستقهبنېنت دابمهزرىنن. دهستى تركان د ههمى دهقهرېن عهشېرهتى دا بهلاق دبوو و سهرهلدانهكا ههمهوهندان و جهباريان ل سالا ۱۹۲۲ئ ژى چى بوو. بریتانیاییان شیخ مەحمود فەگەراند دا دژیتى یا داخوازا تركان ژبو سهرهلدانهكا نهتهوهیى ل كوردستانى بكت. ئیدمۆندزى نقیسی: ئنگلیز ژ دمرکنا تركان ب شیان و هیزا خوه بى هیقى بوو بوون و شیخ مەحمود ژبو پەیت و موکمرنا ههستا نهتهوهیى یا كوردی، كۆ دمرمانى دمرکنا تركان بوو، فەگەراند^(۱).

ب سهر سۆزېن خوه یېن بهرى فەگەریانى را، شیخ مەحمود خەبىتى كۆ دهستهلاتا خوه ژ ئستانا سلیمانىي بهرفرهتر بكت. سى ههفتیان ل پاش پيشوازی یا گهرم و گور و سهرشیتانه یا كۆ هات كرن، رېبهري كوردستانا خوهسهر فهزمانهك ل سلیمانىي، پایتهختى كوردستانى، دمرکر و تیدا جفاتا شالیارین (= وهزیرین) كوردستانى راگههاند. ل چریا پاشین، شیخ مەحمودی ژ خوه را گووت: شاه (مهلك).

مالباتین مهزنین كوردان ل ئستانین كهركوك و مووسلى، چ ب رى یا پشتى و خوينى بت، چ ژى ب رى یا ئاسیمیلایونی، کیینی یا خوه دگهل کیینی یا چینا دهستهلاتارا ترك ئا پيشین کر بوو ئیک. لهوما، نه دخوهست كۆ ئیدی رېبهركى كورد ل سهر سهرى خوه ببینن، ههر وهكى چاوا نه دخوهست كۆ دهستهلاتا فهیسهلى ئه ره ب ببینن. پرانى یا سهرۆکین كورد ل ویلايهتا مووسلى نه دخوهست كۆ چ بزافهكى ژبو پشتهفانیكرنا دهولهتا كوردی یا مەحمودی بکن: لى هزمارةك ژ كوردین كۆ د چاخى ئوسمانیان دا ئهفسهري لهشكرى بوون هاتن سلیمانىي و خزمهتا وی کر. وان چینهكا خويندایان چيكر كۆ گهلهك زوو شیخ مەحمود ژ وان را بیانی دهرکهفت. ل شوونا كۆ

(۱) ههر دیسا ئیدمۆندز خوه یا دکت كۆ بریتانیاییان نهخوهستى یه ب ناوايهكى راستووراست خوه تیکهلی شهرى تركان ل كوردستانى بکن. ژ بهر فى، وان خوهستى یه كۆ كوردستان ب دهستى كوردان ب خوه ل بهرانیهري تركان بهرخوهدانى بكت. لهوما چهند بزارین وان ههبوونه و وان تهنى شیخ مەحمود نهبوویه. ئیک ژ پاشمای یین مالباتا بابان بهر ب بهغدا دهیت خویندن، لى ئه و ب كوردی ژى نزانت بناخفت و پرتو ژ کارین سیاسهتا رۆژى ب دیرۆكا مالباتا خوه فه مژووله (ئیدمۆندز، ۱۲۴). ماژور نوئیل، ئیدمۆندز و دابس دخوازن كۆ دهستهلاتى بدن دهستى سهید تههى، لى ل وى دهمی ئه و ل ئیرانى یه. ژفانا كۆ ژبو ههقدیتى هاتبوو دانین ژ ئالى یى سهید تههى فه بهتالقه دبت و ژ بهر دهراشتهنگى یا سىمکوى، سهید تهها وهعهده یا دیتنا ئیدمۆندزى پاش دئخت. لى بریتانیایی ژ وى بلهزترن كۆ خوه ب ژفانا سهید تههى بهیلن (ئیدمۆندز ۱۸۰ و ۲۵۲).

ژ وان زهلامین کیرھاتی بههره و مفای بېنت، شیخی ب باشر زانی کۆ شیخین کیم-
خویندهواری ل سهر کاران دابمهزینت. جهمال بهگ، ئیک ژ کهفتهنهفسهران، ژ بهر
رهخنه یین کۆ ل مەحموودی دگرتن هات کوشتن.

ههتا داوی یا ههیفای چریا پېشین، دو کوردین دیار ل قادا ئیراقی خویدا بوون. ئیک
ژ وان ئسماعیل ئاغا بوو، کۆ ب سمکویی دهات نیاسین و ئاغایی عهشیرهتا شکاک ل
ئیرانی بوو. سمکۆ ژ بهر لهشکرئ ئیرانی و ترکیی ژ واری خوه هات بوو ویدهرئ و
دخوهست کۆ بهیت فەحهواندن. وی ژبو دهرکنا ترکان ژ ویلایهتا مووسلی شیانی
خوه پېشبهری بریتانیاییان کرن. سهید تها ژی ب وی را هات بوو، نهو برازی
عهبدلقادری بوو و جهی خوه ل جهم کوردان ههبوو. وی مژارەك پېشبهری
بریتانیاییان کر کۆ تیدا دخوهست ل پشتی پارداری یا خوه د تەفگهرا دهرکنا ترکان دا
ببت دهستهلادتاری دمهرا رهواندزی. بریتانیایی خهبتین کۆ مەحموودی، تهای و
سمکویی ل ههف بئین، لی رکه بهری یا دناقهرا ههرسی سهرۆکان دا ژ فیانا وان ژبو
دژیتی یا دوژمنی ههفپشک بهیتر بوو^(۱).

دوژمن زی ترک بوون کۆ پهیمانا سیقهري بهتالفهکر بوو و ژبو ویلایهتا مووسلی
خهتهرهکا سهرگافی بوون.

بریتانیاییان هیشتا دخوهست کۆ دهولهتهکا کوردی پیک بئین، لی سهرۆکین
کوردان کارمههبوون کۆ لههف بهاتبان. ترکان تیکهلی ب شیخ مەحموودی را چیکرن، و ب
سهرهندی را کۆ ترکان سۆزا چ نهولهکاریهکی ژ بو پاشهروژا کوردستانی نهدا بوو، شیخ
مهحموودی خهبات کر کۆ ههستین دژی بریتانیایی ل کهرکووی گهرمتر بکت. ل
رهشه مهها سالا ۱۹۲۳ئ بریتانیاییان خوهست کۆ مەحموود بچت بهغدايي. وی نهو
داخواز پشتگوهفه هافیت و بومبهبارانکنا هیزین ئهسمانی یین پاشاتی یا بریتانیایی
ب دوو را چی بوو. ل ۴ئ ههیفای ئاداری مەحموودی خوه ل چپایی فەگرت و درافی
دهولهتی ژ تەفی خوه بر. ل وی جهی ناسی، وی دهست ب کۆمکرنا باجی کر و جیهادا

(۱) راسته کۆ شیخ مەحموودی ۹ گولله تۆپ زی ژبو بخیرناینا سمکوی تەقاندن. لی خویدا یه کۆ
شیخی مینا مهلیکهکی سهردهری یا سهرۆک عهشیرهتهکی کری یه. مرۆف تی دهر دئینت کۆ ل
پاش وی بخیرناینا گهرم ژ ئالی یی شیخی فە، نهو و سمکۆ ل ههف نههاتنه، ههروهکی چاوا شیخ
و جهمال بهگ ل ههف نههاتن. سهید تها ژی ههروها بوو. نهمازه ماژۆر نۆئیلی دخوهست کۆ
نهف ئیکهتی چی بیت. دفن-بلندی یا مهلیکی نهو خهون ههتا ههتا خهون هیلانقه.

دژی بریتانیاییان راگه‌هاند. هەر د وئ دەمی دا، ترکان ئاریکاری یا ئیرانی ب دەستفەئینا بوو و دخوەست کۆ لەشکرێ خوە ژ توخیبی ئیرانی دەرباز بکن دا ئێریشا سەر کەرکووکی بکن^(۱).

بریتانیاییان دو ستوونێن لەشکرێ ژبو شکاندنا ترکان و هەفالەبەندین کوردین وان شانن و دیسا بزاف کر کۆ دەستهلاتا ویلایه‌تا مووسلی ب زۆرا چەکی فەگەرینن. شیخ مەحموود فەدەر بوو بوو. لی جەهێ خوە یی ئاسی ل چیاپی بەرنەدا بوو و هیشتا بەرنەمر نەبوو بوو. دەما ستوونا لەشکرێ بریتانیایی خوە فەگیشا، شیخ مەحموود جارەکا دی فەگەر یا سلیمانیی. ژبەر دەست‌تێوەردانی شیخی د کارووبارین پارەک ژ وان دەفەرەن کۆ ئیدی سەر ب ئستانا کەرکووکی فە بوون و ل بهاری نوینەر و نمینەندە یین خوە (ژ وان قادری برای شیخی زی) شانددوون جقاتا هیمقانوونی (دەستووری) یا بەغداپی، ب دەمەکی کورت بریار هات دان کۆ گەرەکا دیسا بازاری سیلمانیی داکەفت بن دەستهلاتا بەغداپی. ئیجار هیژەکا هەفیشک کۆ چەند یەکانین ئارتەشی ئیراقی زی تیدا بوون ئەو کار بجە کر (تیرمەها ۱۹۲۴ئ). ب فی بریاری، لەباتا دامەزراندنا ریفەبەرەکا خوەسەر کوردی ب ئیکجاری هات پشتگووھەهافیتن و ل شوونا وئ سیاسیه‌تا هەفگیریدانا وئ ب دەولەتا ئیراقی را هات بجەکر.

روونشتن و جفینین جقاتا هیمقانوونی ل بەغداپی ژبەر نەتەوہەپەرودەری یا ئەرەبی و نەرازیبوونا کوردی تووشی ئالۆزی و ئاریشەیان بوون. لی ل دەما دەنگدانا ژبو پەیمان ئیراقی-ئنگلیزی یا کۆ ری ژبو چیبوونا دەولەتا خوەسەر ئیراقی خوەش دکر، هەفدە کەس ژ نوینەری کورد، ئانگۆ پرتەر ژ نیفی یا دەنگین پرانی یا ئەرینی یا ۳۷ دەنگی ژ کۆما ۶۹ دەنگان، ئەو پەیمان ئەرێ کر و ب فی ئاواپی ئەو پەیمان هات پەرژاندن، ئەو زی تەنی ل پاش زیدەکرنا پاشکۆیەکی کۆ خوەیا دکر ئەگەر دەولەتا بریتانیایی هەمی ویلایه‌تا مووسلی ژبو ئیراقی ئەولە نەکت پەیمان دی بەتالەفەبیت. ترک ل سەر خەباتا خوە ژبو بدەستفەئانینا ویلایه‌تا مووسلی بەردەوام بوون و هەتا دو سالان، جارنا ب تیھندان و جارنا زی ب دیپلۆماسیەتی ئەو پیکۆل دکر. پارەک ژ وئ تەفگەرێ ژبو بدەستفەئانینا پشتەفانی یا وئ کۆمیسوونی بوو یا کو ژ ئالی یی کۆما نەتەوہیان (= عوسبەت-ئول-ئۆمەم) فە ژبو لیکۆلینا ل سەر ئیدیعای یین هەفدژ یین ئنگلیزی-ئیراقی و ترکی هات بوو شانن. کۆمیسوون گەهشت وئ ئاکامی کۆ ئاکنجی

(۱) چ کەسی دی ئەو ئیک نەگۆتی یە. ئەم نزانن نفیسفانی ئەو پێزانن ل کیدەری ئانی یە.

یپن ویلايه تا مووسلی ناخوازن فهبگهرن بن دهستهلاتا ترکان. لی تشتهکی ئه جیبه کۆ شیخ مهحمودی ژبو دانه نیاسینا خوه و ئیدیعا یا خوه ل جهم وی دامه زرای یا نافته تهوهی یا کۆ گریدایی ب پاشهروژا پارهکا مهزن ژ کوردستانی فه بوو چ بزاف نهکرن^(۱).

ل شوونا وی، ئهوی ههتا سالا ۱۹۲۷ی، دهما کۆ خوه دایه دهستی دهولهتا ئیراقی، ههر جارجار ئیریش دکر. ل سالا ۱۹۳۰ی پهیمانها نوو یا ئنگلیزی-ئیراقی هات مۆرکرن کۆ ل گۆره یی وی گهرهک بوو سهپرهرشتی یا بریتانیایی ل سالا ۱۹۳۳ی داوی ببوو یا. کوردین نهته وهپهروه رین کۆ ژبه ر نهبوونا ئهولهکاری یپن نهمازه ژبو مافین کوردان ژ وی پهیمانی نهرازی بوون خوهست کۆ هلبژارتن گشتی یپن پارله مهنتویهکا نوو یا کۆ گهرهک بوو ئه وه پهیمان ئه ری کر با راگری بئین. ل دهما خوه نیشادانه کی ل سلیمانی، ئارته شی ئیراقی تهفه ل خه لکی کر و چه ند که سهک ه نگافتن. شیخ مهحمودی جارها دی سه ری خوه ه لدا. نها وی داخوازا دهفه رهکا خوه سه را کوردی ل بن پاراستنا بریتانیایی دکر کۆ ژ دهستهلاتا به غدایی ئازاد با.

لی، بریتانیاییان گوه نه دا وی. ههشت هه یقان پاشتر، شیخ مهحمود د ئیریشهکا ئارته شی ئیراقی و هیژین ئه سمانی یپن پاشاتی یا بریتانیایی دا هات گرتن. ئه وه سه ره لدا نا وی یا هه ری داوین بوو^(۲). پهیمان ل پارله مهنتوی هات ئه ری کور و ل گۆره یی وی ئیراق بوو دهوله تهکا خوه سه ر. لی، ل ده رزاینکا هاتن وه رگرتنا ئیراقی د کۆما نه ته وه میان دا، بریتانیاییان گفاش ئیخست سه ر ئیراقی کۆ د هیمقانوونی دا به ییت

(۱) گهلۆ تو دیژی قای های مهلیکی کوردان ژ وان تشتان ژی هه بوویه؟!

(۲) وی ب دفن-بلندی یا خوه نه ته نی پشته قانی یا بریتانیاییان بدهست فه نهانی، لی د گهرمه گهرما شه ری ئاراراتی (ئاگری) دا ب سه ر ژکاتی یا جه نه رال ئیحسانی نووری پاشای دهست ب شله شه لپه کا ته وش دکت و دناؤ پیلین سیاسه تا خورت و سئوودچیکه ر و چاره نفیس-سازا وی وه ختی دا ژبو سه ره لدا نه کا خوه یا د سینۆرین به رته نگین پاشاتی یا خوه دا ژ شیخ ئه جه دی بارزان خوهست کۆ ئاریکاری یا وی بکت. شیخ ئه جه دی ب سه ره ندی را کۆ هیشتا ئه وقاس به یژ ژی نه بوو بوو، ب چه کدارین خوه فه ئالیکاری یا شۆره شا ئیحسانی نووری پاشای کر بوو. گهلۆ باشتر نه دبوو شیخ مهحمودی زووتر فه هما باروودوخی خوه بکربا و ئالیکاری یا کوردین دی ژبو خوه فه زهنج بکربا، ئان وی ب خوه ئالیکاری یا ئالیه کی دی ژ کوردان بکربا. ل دهما کۆ شیخ مهحمود چه کدارین خوه دشینت دا شایی ل کار ئیخستی یی ئیرانی فه گهرین سه ر کورسی یا شایینی، شۆره شا ئاگری هاتوو دهست یی کرن و کوردپهروه رین مینا شیخ ئه جه دی بارزانی و مالباتا حاجوی پشتا جه نه رال ئیحسانی نووری پاشای دگرن. مخابن کۆ شیخ مهحمود چ جاران ل خه وا شرینا غروورا خوه شیار نه بوو.

راگه هاندن كۆ خەلكى كورد ل ئىراقى جەهكى نەمازە دگرن. ل گۆرە يى ديتنا كوردان،
چ سەرۆكىن عەشیرەتى و چ ژى خويندایان، ئەف ئەولەكارى دەرھەقا مافین كوردان دا چ
جاران ب ئاوايەكى هەژى نەھاتن بەرچاڭگرتن و بچەكرن.

بەرى دەست-ب-دەست-بوونا تاقا دەستھلاتى ژ دەستى بریتانیایان بۇ دەستى
ئىراقیان، رژیما نوو ژبۇ نیشادانا خوە ل كوردستانا ئىراقى دەست ب بزافەكى كر.
بریتانیایان دۆزەنا عەشیرەتى وەكى خوە هشت بوو، هەرچەندە كۆ گەلەك ئاریشە ژى
ژى چى دبوون. چەند سەرۆك عەشیرەتان چەند سالان باج نەدا بوو و دەولەتا نوو نھا
ل بەر بوو كۆ دەستھلاتا خوە ئەشكرا بكت. ئىك ژ فان سەرۆكان شىخ ئەحمەدى بارزان
بوو كۆ ژبەر بەردانا راستەرى يا دینی ژى بوو بوو ماكا چەند ئاریشەیان و پەفچوونین
بەردەوامین نافبەرا عەشیرەتان ژى توند و تیزتر كرىبون^(۱).

عەشیرەتا برادۆست كۆ دخوەست بیدعەتخوازن سزا بدت تووشى شكەستەكا گران
ھات، ھەر وەكى چاوا دو ستوونین ئارتەشى ئىراقى ژى ئىك ل پەى ئىكى ب دەستى
بارزانى، كۆ تەقدیركرى بوو ببت سەرۆكى ھەرى مەزنى كوردان، ھاتن شكاندن.

ل پاش شكەستنا ستوونا دوى، ھیزین ئەسمانى يین پاشاتى يا بریتانیایى، پشتى
بەلافكرنا ھايدارى يین ئەدەتى ل سەر خەلكى بارزان، ژبۇ پشتەفانى يا ھیزین ئەردى
دەست ب بومبەبارانى كر. شىخ ئەحمەد رەفيا تركیى و ل ویدەرى ھات گرتن و ل سالا
۱۹۳۵ئى ژى دەولەتا ترك ئەو دا دەستى دەولەتا ئىراقى. ل بەراھىي، ئەو ل حللەيى (ل
باشوورا بەغدایى) و پاشتر ژى ل سلیمانىي، ھات دەستەسەركرن.

بارزانى يین مروفین مەلا مستەفایى، دناف دۆزەنا جفاكى يا كوردى دا میناكەكا
باش ژ بنگەھەكى شىخاتىي ژبۇ گەھشتنا ب دەستھلاتى نە. شىخى ھەرى پېشین، كۆ
مەنسەبى خەلیفەتى يا خوە ژ بابى شىخ عوبەیدىللايى وەرگرت بوو، ل گوندەكى
بچووك ل نەالەكا خزان دژيا^(۲).

(۱) ئەف ژى ژ وان دانەزانین تەوش ژبۇ شیلووتركرنا دیرۆكا خەباتا كوردانە.

(۲) مەسعود ژ مالباتا میرین ئامیدی ھات گوندى ھەفندكان، ل نیزیكى گوندى بارزان، كورەكى
وى ب نافی سەعیدی ھەبوو. تاجدینی كورى سەعیدی ژى تەکیە يا بارزانى دامەزراند، نەفی
یى وى، شىخ عەبدللايى كورى شىخ عەقدەرەھمانى كورى خوە شىخ عەقدلسەلام شاند جەم
سەبید تھایى نەھرى، بابى شىخ عوبەیدىللايى نەھرى. شىخ مەھمەدى كورى شىخ عەقدلسەلامى
كەفت بەر كینا دەولەتا عوسمانى و بەر ب بتلیسى ھات دوورئىخست. وى پىنج كور ل پاش
خوە هشتن: شىخ عەقدلسەلام، شىخ ئەحمەد، مەھمەد سدیق، بابو و مەلا مستەفا.

دنافبهرا سالین ۱۹۰۶ئ ههتا ۱۹۴۵ئ، عهشیرهتا وی ژ ۷۵۰ مالباتین خودووه گههشت ۹۰۰۰ میړ، ژن و زاروان کۆ کاره‌بوون ب باشی سهرده‌ری یا عهشیره‌تین هه‌فسی بکن کۆ دپیشدا ب هژماری گه‌له‌ک ژ وان زیده‌تر بوون.

شیخی ده‌سته‌ل‌تداری عه‌شیره‌تی^(۱) ل سالا ۱۹۰۸ئ شه‌ری ترکان کر و خوده‌ست کۆ بالا ئوورسان بکیشت جه‌م خوه و ل ده‌سته‌پیکا شه‌ری جیهانی یی ئیکی هات ل سیداره‌دان. جیگری وی، شیخ نه‌حمه‌دی نه‌ا یه کۆ ل وی چاخ‌ی جوان بوو و به‌رژه‌نگین نه‌ئ‌ستقراری یا هزری ل جه‌م دیار و خودیا بوون^(۲).

ل سالا ۱۹۱۹ئ شیخ نه‌حمه‌دی ل دژی بریتانیاییان ئالیگری یا ترکان کر^(۳). لی، هه‌تا سالا ۱۹۳۰ئ چ تشته‌کی نه‌خودووه نه‌قه‌ومی. نه‌ دژواری و ته‌حلیان و نه‌ په‌یدا‌بوونا مه‌لا مسته‌فایی کۆ نه‌ا وه‌کی سه‌روکه‌کی له‌شکری یی کی‌ره‌اتی دیاره، جه‌م و مه‌نسه‌بی شیخ نه‌حمه‌دی مینا سه‌روکی رووحانی یی بارزانیان نه‌گوهارت. مه‌لا مسته‌فایی چ جارن نه‌خوه‌ستی یه کۆ مه‌نسه‌بی دینی یی برایی خوه ژئ بستینت. دهره‌قه‌ا مه‌لا مسته‌فایی دا گه‌ره‌که به‌یته‌ گۆتن کۆ نافئ مه‌لایی ته‌نی نافه‌که و نه‌و نه‌ مه‌لایی هینکرنا قورئانی بوو. له‌وما نه‌و نافئ لی کرنین روژنامه‌فانی یین مینا "مه‌لایی سو‌ر" نه‌ راستن^(۴). د شو‌ره‌شا نه‌ا دا، وه‌ها ده‌یته به‌رجاف کۆ شیخ ده‌وری می‌ری پیرۆزی بارزانیان ژبو ناشتی و له‌ه‌فه‌ه‌اتی دگ‌یرت. ل دو سالین پشته شو‌ره‌شی، شیخ نه‌حمه‌دی بارانا برو‌سکه و ته‌له‌گرامان ل جه‌نه‌رال قاسمی دباراندن و زه‌عیم پشته‌است دکر کۆ

(۱) ل فیده‌ری مه‌ره‌ما نفیسه‌فانی شیخ عه‌فدله‌سه‌لامی دوی نانگو برایی شیخ نه‌حمه‌دی یه.

(۲) نه‌ف‌ژی ژ وان گۆتین جه‌وت و بی بنگه‌هه کۆ ژبو شیواندن و شاشکرنا هزرا کورد و بیانیان هاتنه‌ گۆتن.

(۳) هه‌یه کۆ نارمانجا نفیسه‌فانی ژ فی گۆتی هاریکاریا وی ژبو شیخ مه‌جوودی بت، لی به‌ری گه‌ه‌شتنا وان هیزان، شیخ مه‌جوود دیل بوو بوو. داویژ، ده‌ما شیخ مه‌جوود ب ده‌ستی بریتانیاییان ل سرگۆنی (=نه‌فی) هات فه‌گه‌راندن و بوو "مه‌لیکی" کوردستانی و داخواز ژ شیخ نه‌حمه‌دی کر کۆ هیزین خوه ژبو ئالیکاری یا وی بشینت، شیخی بارزان نه‌و داخوازا هاریکاری خوه‌ستنا مه‌لیکی نه‌په‌ژراند. لی ل شوونا وی چه‌کدارین خوه پارداری شه‌ری ناراراتی کرن.

(۴) د راستی دا نه‌ف گۆتنا نفیسه‌فانی نه‌ راسته. لی نه‌ا گه‌له‌ک بنا‌ف "علمانی" یین بنا‌ف "کورد" ژی گه‌له‌ک جارن نافئ مه‌لا مسته‌فایی بارزانی ته‌نی وه‌کی "مسته‌فای بارزان" دینن. نه‌ف ژ نه‌پاک‌ژی یا نه‌ه‌تا وانه.

ل سالا ١٩٤٣مەلا مستەفا ژ سلیمانیی رهفیا و ل پاش کۆمکرنا شەرکەرین خوه، دهست ب ئیریشان کر بو سەر بنکه یین پۆلیسان. ل داوی یا وی سالی، ئەو دیسا ئەوقاس بهیز بوو (چارەکا دی ژێ ئارتهشی ئیراقی شکاند بوو) کۆ سەرۆکشالیار نووری یی سەعیدی کوردەک ب نافێ ماجدی مستەفایی ژبو دانووستاندنن شاند جەم وی^(١).

دەما وی داخوایین بارزانیان پەژراندی، مەلا مستەفایی و مرووفین وی داخوایین خوه ژبو بدەستفەئانیان ئازادیەکا بەرچاڤ ل بەرانبەر کونترۆلا بەغدایی بەرفەرەتر کرن. ئەف ئیک ژ ئالی یی ئەرهیین نەتەو پەرورین ناف دەولەتا نووری یی سەعیدی فە نەدەهات پەرژاندن^(٢).

دەولەتا نووری یی سەعیدی شکەست، و دەولەتا نوو هەرچەندە تەفی دانووستاندنن ب مەلا مستەفایی را بوو، لی نەدخوەست کۆ داخوایین وی یین هیمی بپەژرینت.

= دخوازم بیژم کۆ سیاسەتا بریتانیایی پاراستنا نەفتا کەرکوککی بوویه، لی پلانیان وان ژبو وی سیاسەتی روھن و زەلال نەبوونە، و ل گۆرەیی باروودۆخ و بوویەران و پیتقاژۆ یا سیاسەتا هەریمی و جیهانی وان پلانیان خوه ژبو بچەکرنا وی سیاسەتی گۆهاریتە. پر جاران تیدەرانیان و تێگەهشتنا ئەفسەر و کاربەستین سیاسی و لەشکری یین ئنگلیزان بی هایداری ئان ژ ب هایداری یا دەولەتا پاشاتی یا بریتانیایی بوونە ئەگەر بریتانیایان سیاسەتین بریتانیایی. لەوما، ئەگەر ئەم دبینن کۆ دامەزراندنا دەولەتەکا کوردی د بەرنامە یا بریتانیایان دا هەبوویه ئەو نە ژبو چافی رهشی کوردان ئان سیاسەتەکا روھن و ئەشکرا دەرەفا کوردان دا بوویه، ئەو بەرنامە تەنی ژبو پاراستنا نەفتی بوویه. ترک ژ پر بیچارە و بیگاف بوون، ئەگەر نە ئەز باوەرم کۆ ئەگەر وان شیبابا دەستەلاتا خوه ل باکوری هەریما مووسلی مسۆگەر یکن، بریتانیا دی دگەل وان ئەو بھاتیابا. ژبەر کۆ گرنگتر ژ باکوری مووسلی و گرنگتر ژ باشووری وی و تەهەری دەستەلات و سەردەستی و بندەستی یا وی، پرسگریک نەفتا کەرکوککی بوو. ئەگەر شاھینی بەخت و ئیقبالا پاشاتی ل سەر ملی شیخ مەجوودی دادا و نشیبا، ژبەر "نەمری" یا وی نەبوو، لی ژبەر هەفسیبونا وی بوو ب نەفتا باباگورگوری فە. لی وی ئەو دەرەفت ژ دەست دا و هندا کر. وی هیزین خوه ژبو هاریکاریکرنا کەفە-شایی ئیرانی یی کۆ دخوەست فەگەرت سەر تەختی شایاتی دشاندن، لی نەخوەست کۆ ب خەباتەکا رژد و پر ژ دل ئیکبوونەکی دناڤ ریزین کوردان دا چی بکت. خۆیبون هەبوو، شۆرەشا ئاراراتی هەبوو، سمایل ئاغایی شکاک، سەبید تەھا، شیخ ئەحمەدی بارزان.. هەبوون، لی وی نەخوەست ببت هەفالیەندی ئیک ژ وان، هەیه کۆ وان ژ نەخوەست ببت کۆ بن هەفالیەندی وی پاشایی کوردان. و فەریژا قی هەمی بی تفاق و لەفەهاتی ئەو بوو کۆ ئەو تەیر ژ دەستی مە دەرکەفت.

(١) ماجدی مستەفای ئستانقانی کەرکوککی بوو کۆ د جفتا شالیارین نووری یی سەعیدی دا ئیک ژ سی شالیارین کورد بوو. ئەو شالیاری راویژکار ئانگۆ شالیاری دەولەتی بوو.

(٢) ئەو نە راستە، ئەرهیین نەتەو پەرپرس سۆزین خوه بچە نەکرن.

دانووستاندنن کۆ ب رى يا ئەفسەرین کورد یین ئارتەشى ئىراقى ب رىقە دچوون، ل
سالا ۱۹۴۴ئى بوون ئەگەرا بەربوونا شىخ ئەحمەدى^(۱).

هەتا سالەكى داویتر ژى، دەولەتى باومر نەدەر کۆ ئەفسەرین دانووستاندنکەر ژ
ئەندامین نەتەوئەپەرورە یین کوردین "هيو"ی بن کۆ جقاتەکا نەپەنى يا کوردی بوو
کۆ ل وی چاخى هات بوو ریکتەئىخستن کۆ ئىراق هیشتا دین سەرپەرشتى يا بریتانیای
دا بوو. هیوایى ئەندامین خوە ژ چینا نافین يا خويندایان هلدبژارتن.

ل سالا ۱۹۴۵ئى، بەرنقىسا لیخوئەشبوونەكى (=عەفوویەكى) ژبو مەلا مستەفایى و
کوردین کۆ شەرى دەولەتى کر بوو هات بەرھەفکر. لى شەر و پەفچوونان ب درىژاھى
يا هافینى دووم کر. ئارتەش و هیژا ئەسمانى و چەند عەشیرەتین ئالیگرین دەولەتى
بارزانى پر شەرپزە کرن. ب سەر فان هیژان فە ژى، دەستەکەکا دی يا کوردین مشەخت
ژ ترکیى بوون کۆ ومفادارین سەید تھایی بوون. ئەو ژى ل بن سەرۆکتى يا ئەفسەرى
جوان، عەفدەلکەریمى قاسمى، کەفتن شەرى بارزانیان. بارزانى ئیدی هەو کارەبوون
بەرخوا بدن و ل مەھا ئیلۆنى، مەلا مستەفایى مروفین خوە ژ چیايان دەرباز کرن و
برن ئیرانى. ئەو ئەفسەرین ئارتەشى ئىراقى کۆ ژبو دەولەتا ئىراقى ب مەلا مستەفایى
را دانووستاندن چى دکر ژى تەفى وی چوون ئیرانى^(۲).

ب ئاویەكى گەلەمپەرى، نىزىكى دەھ هزار کوردان گەهشتن ئیرانى کۆ سى هزار
کەس ژ وان شەرکەر بوون.

تەنى دو مەھ ژ سالا ۱۹۴۷ئى تى نەبن، مەلا مستەفا هەتا ۱۳ سالان پاشتر نەفەگەریا
ئىراقى^(۳).

(۱) د فى دەرھەقى دا گەمارەك خوەيا یە. ماجدى مستەفای د سالخدانەکا خوە دا ژ جفاتا
شالیارین ئىراقى را دنقىست: ئەگەر شىخ ئەحمەد و مەحمەد سەدىق فەبگەرن بارزان، ئەف دى
رێبەرى يا مەلا مستەفای لەواز بکت ژ بەرکۆ ئەو هەر سى برا دى رکهبەرى يا هەف بکن و
دى ئەو رکهبەرى ئارمانجا هەفپشک ژ بىرا وان بىت (کۆچىرا ۱۷۶۰).

(۲) ب گشتى، ئەو ئەفسەرین کۆ ب مەلا مستەفای را چوون ئیرانى ئەف بوون: عزەتى
عەبدەلەزىزى، سەید عەزىزى سەید عەبدەللای، مستەفای خوشاف، میرحاجى ئاکرەبى،
مەحمەدى مەجوودى قودسى، عەبدەرەحمانى مفعى، شەوکەتى ئەفەندى. و ئەف ژى پاشتر گەهشتن
ویدەرى: بەکرى عەبدەلکەریمى، خەیروللایى عەبدەلکەریمى، نوورى بى ئەحمەدى تھای،
مەحمەدى سالى و ئەحمەدى ئەفەندى بى کۆبى (بارزانى، بەرگى ئىکى، ۱۴۰).

(۳) د راستى دا، ۱۳ سال چەوتە و درست ۱۱ سالن.

حضوریا

دېما بریتانیایی و فرهنسایي ل سهر دابیښکړنا داوین یا نیمپراتوریه تا ئوسمانی ل هغه هاتن، هریمین کوردی یین رۆژناڅا یا مووسلی بوون پارا فرهنسایي. ئهغه ئیک ل سالا ۱۹۲۲ئ و ل گوره یی لههفتهاتا توخیبان چی بوو کو تیدا نکلەکی سونهیی، کو ژ کوژی یی باکوړی رۆژهلای بهر ب ناڅا جزیری دجوو، ب سهر ئهردی سووریا یا ل بن سهرپرشتی یا فرهنسایي څه هات زیدهکرن. هیستا خوهیا نهبوو کا ل ویدمړی نهفت ههیه ئان نه، لی ب فی ئیکی فرهنسا ژ قادین نهفتی یین ئیسیات بووی ل مووسلی و کهرکووکی نزیک بوو. ل سالا ۱۹۳۹ئ، فرهنسایي د ریځکهفتنهکا تهفی ترکان دا عهردهکی دی ژی ههتا سهر پهرافا دجلهیی بدهست خوه څه ئانی. د سالیڼ بیستان و سیهان دا، چهند هزار کورد ژ ترکیی رهفیان و ل سووریایی، ههتا ل بن خهتی، څهحهویان^(۱).

(١) و هەر ئەو کۆچبەری ژێ بوو سەیدیا پەیدا بوونا زاراڤین مینا کوردین مە یین بن - خەتی ئە ئەدەبیاتا کوردی دا، نەمازە ل ترکیی و سووریی.

هه‌رچنده كۆ مه‌زنترین ئاكنجیگه‌ها كوردان ل سووریایی جزیره، لی كورد ل ویدهری ژێ پرانی یا روونشتفانان پێك نائین. ل ویدهری ئهرهب، كورد، فه‌له و بسلامن ژێ هه‌نه^(۱).

ئه‌ف ژێ بوو بوو ئه‌گه‌را وێ چه‌ندی كۆ چاوا هه‌ر كێمانیه‌كی د ده‌فه‌ری دا دخه‌ست كۆ ژ ده‌سته‌لاتا ده‌وله‌تا دیمه‌شقی رزگار ببت، وه‌سا ژێ ل هندی دترسا كۆ بكه‌فت بن ده‌سته‌لاتا كێمانیه‌كا هه‌فسی. ل سالا ۱۹۳۱ئ، دهما ئه‌ربه‌كی نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ر بوو رێقه‌به‌ری هه‌ریمی، كوردان ده‌ست ب سه‌ره‌لدانه‌كی كر كۆ ژ ئالی یی ئارته‌شی فه‌ره‌نسیایی فه‌هات شكاندن.

كۆما مه‌زنا كوردان ل دیمه‌شقی كۆ تاخه‌كا خوه‌ ژێ ل وی بازاری هه‌بوو، ل ته‌فایا وان سالان نافه‌ندا بزاقین نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ریی بوو. دیمه‌شق بنگه‌هی سه‌رده‌کی یی خۆببوونی بوو كۆ ل سالی ۱۹۲۷ئ هه‌تا ۱۹۳۰ئ شه‌ری ترکیی دكر.

ب ئاوايه‌كی گه‌له‌مپه‌ری، فه‌ره‌نسیایی و كورد ته‌فی هه‌ف قه‌نج بوون. كێمبوونا هه‌مارا كوردان بوو بوو ئه‌گه‌را هندی كۆ چ خه‌ته‌ره‌كا وان ل سه‌ر ده‌وله‌تی نه‌بت، لی هه‌ر د وێ ده‌می دا، هه‌ستا وان یا نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ریی ئه‌و ژ نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ریی ئه‌ره‌ب یین كۆ مه‌زنترین دوژمنین فه‌ره‌نسیاییان بوون بیانی ده‌ردنێخستن.

مينا هه‌ر وه‌لاته‌كی دی كۆ كورد لی دژین، كورد ل سووریایی ژێ گه‌هشتن مه‌نسه‌بێن بلند یین ده‌وله‌تی. كورده‌ك كۆ جه‌نه‌رالی ئارته‌شی سووریایی بوو، ل دهمان ده‌مه‌كی، نه‌مازه د وان سالی ۱۹۲۷ئ پر ژ ئالۆزی و ئاریشه‌ یین پاش شه‌ری جیهانی یی دوی و ده‌سته‌پێكا سه‌رخه‌بوونا سووریایی، مرۆفی هه‌ری به‌یژ یی سووریایی بوو.

ل سالا ۱۹۵۸ئ دكتۆر نووره‌دینی زازا ب ئاوايه‌كی نه‌په‌نی و فه‌شارتی پارتی یا ده‌موكراتا كوردستانی ل سووریایی دامه‌زراند. ئارمانجا وێ پارتیی خوه‌سه‌ری یا كوردان

(۱) نفیسفان دخوازت خوه‌نده‌فانی خوه‌روو بخاپینت و ل ئه‌ژاد و دین و مه‌زه‌بان ته‌فدا ته‌قله‌ه‌ف دكت دا بیژت كۆ به‌لی ل وێ هه‌ریمی دا پر كێمانی هه‌بوونه و چ پرانیه‌كا به‌رچا‌ف ل ویدهری نه‌بوویه. خه‌لكی هه‌ریمی ئان بسلامن ئان فه‌له، فێجا چ كورد بن چ ئه‌ره‌ب بن. ئان ب ئاوايه‌كی دی چ كه‌س ل ویدهری نینه كۆ ژبۆ مینا بسلامن ب لی نه‌ ئه‌ره‌ب ب و نه‌ كورد ب، و به‌رفا‌زی ژێ راسته، ئانگۆ چ كه‌س نیه كۆ كورد ب و نه‌ فه‌له ب و نه‌ بسلامن ئان ژێ نه‌ ئیزدی. لی ب فی ئاوا یی نفیسفانی خوه‌ستی یه‌ كۆ گه‌لین ده‌فه‌ری ژ هه‌ف بێخت.

بوو. ل كانوونا پيشين يا سالا ۱۹۶۰ئ، زازا هات دادكرن و تهقى سيزدهه كەسپىن دى ژبو
سالەكى حوكم بوون. پازدهه نەتەوئەپەرورەين دى يپن كورد هەرنىك ژبو هەژدە
هەيفان هاتن حوكمكرن، هەتا نىقى يا سالا ۱۹۶۱ئ هەمى ئازاد بوون و سوورپايى خوە ژ
كۆمارا ئەرەبى يا ئېگىرتى قەكىشا. ل وئ سالى، زازا و مەحمەدى عيسايى مەحموودى
بەربزارين هلبزارتنين پارلەمەنتويى بوون. ئەو هلبزارتن بريار بوو كۆ ل كانوونا
پيشينا وئ سالى بەتابا كرن. دو چاخكان (= سەعتان) بەرى هلبزارتنان، زازا ل
بازاروكى كوردى يى قامشلويى، جەي كۆ گەرەك بوو ل وئدەرى بەتابا هلبزارتن، هات
گرتن. ل گۆرە يى گۆتتا نەتەوئەپەرورەين كورد، ئارتەش و جەندرمە يپن سوورپايى
هلبزارتن تىك دان و سندوقين دەنگان ب دەنگين ئاليگرين دەولەتى حەشانندن.
د بن رۇيما بەعسى دا، كورد پرتەر ژ جاران دەين ترساندن و دەولەتى سىياسەتا
ئەرەبكرنا جزيىرئ بەيزتر كرى يە.

یه کیتی یا سۆقیهتی

کورد ل ئیکهتی یا سۆقیهتی ژ وەرارا ههستین نهته و په ره وهری
یا کوردی فهدهرن. ژ خوه نیه کۆ ئیگلتن ژی تهنی ڤالا کوردهکی
سۆقیهتی دکت کۆ ل دهما کۆمارا مهباتی ل کوردستانا ئیرانی بوویه.
کورد پرانی ل ئهرمه نستانا سۆقیهتی دژین، لی کۆمیی وان ب
ئاوایهکی بهربه لاف ل ئاسیا یا نافین ژی ههنه، و ژ بزاف و دهراڤین
دهولهتا کۆمیونیست ژبو چیت کرنا خویندن و ئابوری مفایی
دبینن. لی، خوهیا یه کۆ ژ دهستی ساویراندنن (=ترساندنن) رژیما
ستالینی ئیشگه نجه دیتنه.

هه رچنده کۆ هژمارا وان ژ سه د هزار کهسان ژی پرت ره، لی چ
جفا که کا خوه سه ر ژبو وان نینه^(۱)، و دوور ژ بوویه ریڤ دیرۆکی یین
مه زن یین بهری شه ری جیهانی یی ئیکی ل کوردستانی، ژ کور دین
دی یین ده رفه یی ده ستها لاتا سۆقیه تی ها تنه ڤا فارتن.

(۱) نفیسفانی کۆمارا ده ستها لاتا خوه یی (=حوکمی زاتی) یا کوردی ئانگۆ کوردستانا
سۆر ل کۆمارا ئازربایجانا سۆقیه تی ژ بیر کری یه. ئەو ده ستها لاتا کوردی ل سالا
۱۹۲۳ ی و ب بریارا له نیی ل ده ڤه را قه ره باخا چیا یی (ناگورنۆ قه ره باخ) هات
دامه زراند، لی ستالینی ژبو رازی کرنا ترکیڤ خوه دی یین نه فتا باکووی ئەو کۆمار ل
سالا ۱۹۲۹ ی هه له وه شانده.

ئىران ل سەد سالا يىستى

ل دەستپىكا سەد سالا نۆزدەھى والى يىن كورد يىن كۆ جەي باوەرى يا شاھى بوون ل كوردستانى دەستھلاتدارى دكر. ھەرچەندە كۆ ھەتا سالا ۱۸۶۵ئ جەي وان ب ئەندامىن مالباتا شاھىنى يا قاجارى تۆى بوو بوو، لى مالباتىن والى يىن پيشين ھەر ل سەر مەنسەبىن بلند ما بوون و گەلەك ژ مەزنىن كوردان وەفادارىن شاھانشاھى بوون. ل ئىرانى ژى مينا تركىي، پرانى يا وان دژبەرى نووخوازيى بوون. ل سالا ۱۹۱۲ئ عەشیرەتا خورتا كەلھور ل دەفەرا كەرمەشانى پشتهفانى يا بزافەكا قاجاران كر كۆ دخوەست دەولەتا مەشرووتەخوازن ل تەھرانى بەھرفىنت.

ئوورسان ژى ل بەرانبەرى مەشرووتەخوازن پشتهفانى يا قاجاران دكر و ژ سالا ۱۹۰۹ئ فە، ھىژىن خوە ل باكورا ئىرانى ھشتن. ترك ژى ل ۲۹ئ كانوونا پيشين يا سالا ۱۹۱۴ئ بەر ب ئىرانى چوون و ب دەھ رۆژان تەفرىز گرت. لى ئوورسىن كۆ ھىژىن وان ل ئازرىيجانى كۆم بوو بوون، ترك نەچاركرن كۆ ل داوى يا كانوونا پاشين ژ تەفرىزى دەربكەفن.

د مهشا خوه يا بهر ب باشوور دا، ئوورسان سمكۆ و عهشيرهتا وى يا شكاك تېك شكاندن و ههتا ئاگر بهسا بۆلشفيكان ل ئورمىي مان. د كاودانين پر ژ ئالوزى يين كۆ ل پاش خوهفهكيشانا ئوورسان و ترکان دا چى بوو، سمكۆيى بريار دا كۆ بېت مهزنى كوردستانا ئيرانى ل رۆژئافا يا گۆلا ئورمىي. ژبو فئ ئارمانجى، ئەو گهرهك بوو ل دژى ناشوورى يين كۆ ل دژى ئيمپراتوريهتا عوسمانى سهرهلدان چيكرېوو و كۆمهكا مهزن يا چهكداران ل كوردستانا ئيرانى پيك ئانى بوو بخهبتيا. هافلى يا شكاكان و ناشووريان هيشتا پرتري ژى ژههرين بوو، دهما خوينرېهتنهك دناقبهرا سمكۆيى و مار شهمعوونى دا چى بوو. سمكۆيى ل سهر خوانا (=سفره يا) خوارنى ل دهما ههفپهيشينا ل سهر ههفالبهنديهكى ئەو كوشت^(۱).

د رافه ناشووريي دا، سمكۆ ژى بوو ههفالى عوسمانيان و پارا مهزن ژ نهتهوه يا ناشوورى، كۆ نافهندا وان يا باژارى يا سهرهكى ئورمىي بوو، بهرى كۆ بگههن دغههرين باشورا رۆژهلالتى ل ههمهدانى، جهى كۆ بریتانيایى دشیان وان بپاريزن، هاتن كوشتن. ئيخانتهتا سمكۆيى ناهى ماندهل كرن، لى گهرهكه ئەم ب بير بئينين كۆ ئەو كار تشتهكى ئەدهتى بوو دناف خويندارى يين عهشيرهتى دا، ب ئاوايهكى كۆ دهولهتان ژى جارنا وهها دكر: براىي مهزنتري سمكۆيى، جهعفر ئاغا، كۆ تالانكهر و ريگهرهكى

(۱) ئەڤ نهزانى ژ ئالى يى سمكۆي بوو، لى گهرهكه ئەم ئالى يى دى ژى ژ بير نهكين. راسته سمكۆ سهرهشك و ئيك-خهبر بوو لى نابت ئەم پۆزبلندى يا ناشووريان و خورينا وان ب ئنگليز و ئوورسان ژى ژ بير بكن. ئيكى مينا حهسهنى ئهرفهع دنفيست كۆ وان، نهمازه ئاغا پترۆسى، دخوهست كۆ كۆمارهكا ناشوورى ل سهر ئاخا كوردان دابمهزرين. نها ژى پشتى فئى ههمى روومهتا كۆ د حومكهتا ههرېما كوردستانى دا دبينن، تهماعى يا وان د ههرېمين پراى-كوردل ئستانين دهوكى و مووسلى هديه و دخوازن ههرېمهكا دى يا ناشوورى چى بكن. د فئى دهرههقى دا جاني جۆزيف ژى د كتيبا خوه دا ب نافي "نهستورى و ههفسى يين وان يين بسلمان" دا نفيسى يه كۆ ژبهرد دهست-تيوهردان و مايى-خوه-تيكرنين بریتانيان و شاندهكين بهلاكرنا مهسيحيهتى، ناشووريان واقع و كهتوراي خوه يى سياسى ژبير كربوو و دخوهست كۆ مينا تشتهكى خوهسهر و بى چ پديوهنديان ب ههفسى يين خوه و تهنى ب پشتهفانى يا بریتانيان ژيانا خوه ببن سهرى (جۆزيف، بهرپهري ۱۰۵ى). ههر وهسا ئەو پينياسينى ب وى چهندى دكت كۆ پر جارن بيرجى يا كوردان د راستا ناشووريان دا ژبهرد تيكهلى يين وان ب رۆژئافايان را بوويه (جۆزيف، ۱۰۳) دهولهتين نافهندى ترك دگرتن (ل تركيى و ل ئيراني)، رۆژئافايان ژى ناشوورى و ئهرمهنى دنزانندن (چ ئوورس، چ ئنگليز و چ فهرهههسى)، و د فئى نافي دا كورد نهفسى يين بى ناز و پشتگوهههافيتى يين داىكا قهرهچ بوون. لهوما جارنا تهنگاڤ دبوون.

سەرکەفتی بوو، د سەردانەکا حاکمی ئێرانی یی ئازربەيجانی دا هات کوشتن، هەرچەندە حاکمی ب قورئانی سویند خواربوو کۆ دێ ئەو پاراستی بمینت^(۱).

ل پاش شەری جیهانی یی ئیکی، دەما ئوورسان، ترکان، ئاشووریان و ئێرانیان قادی فالا هشت بوو، سمکۆ ژ ئالی یی ئێرانیان فە وەکی حاکمی دەفەرین کوردی یی رۆژئاوا یا گۆلا ئورمی هات نیاسین. لێ تەهران ل سەر گوهرینا مەنسەبان ل دەفەرا بن دەستی سمکۆیی بەردەوام بوو. لەوما، ل سالا ۱۹۲۱ئ سمکۆیی ئیریش کر سەر ساوجبولاغی و شەش سەد جەندرمە یی ئێرانی کوشتن. دەولەتا ئێرانی ب ئالیکاری یا ترکی ئازربەيجانی تەفگەرەکا چەکدار ل دژی سمکۆیی دەست پیکر و سمکۆ نەچار کر کۆ بەر ب رۆژئاوا خوە فەبکیش. ترکی ئۆسمانی ژى نەها پاردارى ئیریشی بوو بوون و سمکۆ ژ ئالی یی رۆژئاوا و رۆژھلاتی فە ب دەستی دو ئارتەشان فە کەفت بن گفاشی^(۲).

ل بەرانبەری وان هەردو هیژین زیدە بهیژتر و خورتتر ژ خوە، سمکۆ نەچار بوو بەر ب باشوور بچت ئیراقی و ل ویدەری خزمەتکاری یا خوە ژبوو بریتانیاییان بەدت خوەیاکرن.

ل ئێرانی رەزاخانە دەستەلات دگرت دەستی خوە و ل تەفا یا دەهسالین بیستان دەستەلاتا خوە ب هیژ و غەدر ل سەر عەشیرەتین کورد داسەپاند. خودان ئەرد مەجبور بوون ل تەهرانی ئان بازاری دى ئاکنجی بین هەتا ئیدی نەشیابان کۆ بەرخوهدانی ل بەرانبەری دەولەتا شاھی بکن. ل سالا ۱۹۳۰ئ، سمکۆ بەرھەف بوو کۆ خوە

(۱) جەعفەر ئاغا، برای مەزن یی سمکۆ، کوری مەجدد ئاغانی شکاک بوو. ل سالا ۱۹۰۷ئ نیزامولسەلتەنە یی حاکمی تەفریزی ژبەر نافووبانگ و تەسیرا وی ژى خوەست کۆ بچت تەفریزی و ژبوو تەناکرنا بازاری هاریکاری یا وی بکت. بازاری تەفریزی ژبەر شۆرەشا سالا ۱۹۰۵ئ یا رووسیایی تژی ئاریشە بوو بوو و کەوکازی و نەرمەنیان هەف دکوشتن. چەند رۆژەکان پشتی کۆ جەعفەر ئاغا ب تەناکرنا بازاری فە مژوول بوو، نیزامولسەلتەنە یی ئەو خویند دیوانا خوە دا پیرا بشیورت، لی چەند چەکدارین وی ل پشت دەری بوون و ئەو ب خەنجەران کوشت. (ارفع، ۵۳ و کۆچیرا ۵۹).

(۲) مێرە بکن! هۆن دێ بزەنن کا کورد د چ باروودۆخ و دەستوودارەکی پر ژ تەنگاسی دا بوونە. بریتانیایی و ئوورس خوە مینا پشەفانین ئاشووریان ددن نیاسین. ترکی ئازەری ژى شیعه نە وەك چاوا قاجار ب خوە ژى ترکن و شیعه نە، ترکی ئۆسمانی ژى پاردارى تەفگەرا دژبەری کوردان دبن یا کۆ ترکی ئێرانی ب ئاریکاری یا هەف دەست یی کری یە.

بدت دەستى ئىرانىيان. ئەو ب رى كەفت ھەتا خوە بدت دەست و ب بەر لىبھورىنەكا دەولەتا ئىرانى بکەفت، لى د کەمىنەكا ئىرانىيان دا ھات كوشتن^(۱).

ھىشتا بەرى كوشتنا سمکۆیى رەزا خانى دەست ب داگیر کرنا ئەردىن عەشیرەتان کربوو و رەفەند نەچار کربوون کۆ دەف ژ ژيانا خوە یا کەفنه شوپى بەربدن و ئاکنجى ببن و کنجین ئەورووپایى ل خوە بکن. جارنا عەشیرەتەك تەفدا ژ جەئ باف و کالان دەھات دەرئىخستن. زمانى کوردی ل وان جەپن کۆ خویندنگەھ گەھشت بوونى بەربەندکرى بوو. فەرژا سەردەردەیهکا وەھا ژبۆ خەلکى عەشیرەتى پىرانى یا جارنا نەساخى، برس، و بىسەرورویەرى و بى-رېزبوون بوو. ل سالىن داوى یا دەستەلاتدارى یا رەزا شاهی، باندۆرا خراب یا سیاسەتا ئابۆرى یا دەولەتى دەرھەقا عەشیرەتان دا، ئەو نەچار کر کۆ پچەكى نەرمتر ببت. ل سالا ۱۹۴۱ئ، دەما کۆ ژبەر ئىرىشا بریتانىایان و سۆفیهەتى بۆ سەر رۆژنافا یا ئىرانى دەستەلاتا دەولەتا ئىرانى نەما بوو، دۆزەنا کەفنا عەشیرەتى گەلەك زوو فەگەرپاڤە. داگیرکرن ل ۲۵ئ مەھا تەباخى ل سالا ۱۹۴۱ئ چى بوو. ل ۲۶ئ ئیلونى شاهی دەست ژ شاھینى بەردا و ئەو مەنسەب ژ وارسى خوە مەحمەد رەزا شاهی نھا را ھشت^(۲).

ھىزا بریتانىایان ل کەرمەشانى و یا ئوورسان ژى ل ئازرىجانى کۆم بوو بوون. ھەردو دەفەرین دەستەلاتدارى ل ھیلەكى دناڤبەرا سەقزى و سەردەشتى دگەھشتن ھەف^(۳).

ئوورس ژبۆ پاراستنا پاشى یا شەرى خوە ل کەوکازیایى و ژبۆ ئەولەکرنا ھىلا ئامادەکارى و ئالىکارى یین کەنداڤا فارسى، جەئ کۆ تانك و لوورى یین ئەمىریکایى ژ ویدەرى دەھاتن، ئىرىش ئانى سەر ئىرانى. بریتانىایى ژى حەوجەدارین پاراستنا

(۱) ل ۲۱ئ خزیرانا ۱۹۳۰ئ، پشقى دانوستاندەکا ب سەرتىپ حەسەنى موقەددەم را، ژ بنگەھەكى لەشکرى ئىرانى ل شنۆیى فەدگەریا، کەفت بەر کەمىنەکا سستەمکار و تەڤى چەند کەسەکىن عەشیرەتا خوە ھات كوشتن. فەتاح ئاغایى ھەركى ژى برىندار بوو.

(۲) ئەڤ كئىب ل سالا ۱۹۶۴ئ ھاتى یە نفیسین و مەحمەد رەزا ھنگى شاهی ئىرانى بوو. ئەو ل سالا ۱۹۷۸ئ ب شۆرەشا ئىسلامى یا ئىرانى ژ سەر دەستەلاتى ھات لادان.

(۳) سەقز و سنە درستن.

دەستگەھىن نەفتى يېن خوە ل ئىران و ئىراقى، گەمىفانى يا كەنداڧا فارسى و پاراستنا جەئى خوە ب ئاوايەكى ئامداگرتى ل ئاسيا يا رۇژئافا بوون.

ئارتەشى ئىرانى ل كوردستانى ژ بەر هەڧ ھلەشيا. عەشیرەت کارەبوون كۆ چەكى ب دەست خوە ڧە بئین و سەرۆك ژى کارەبوون كۆ ژ سورگۆنى ڧەگەرن و بچن جەم خەلكى خوە. ھندەك ژ وان ڧەگەریان سەر تالانىن بەرى، يېن دى ژى خوەست كۆ دەستھلاتا خوە بەرفرەھ بكن.

بوویەرین سالیڭ شەرى ل كوردستانا ئىرانى ب ڧەلەمى ولىام ئىگلتنى بچووك د كتيبا وى يا ھەژى يا پەسنان دا ب نافى "كۆمارا كوردى يا سالا ۱۹۴۱ئ" ھاتنە نفیسین. ئىگلتن ڧەدگىرت كا چاوا ئوورسان ھشت كۆ ئارتەشى ئىرانى ڧەگەرت دەڧەرا بن دەستھلاتا ئىكەتى يا سۆڧیەتى ھەتا ئالۆزى و ئازاوە يا بەر ب زیدەبوونا عەشیرەتىن كورد ل باژارى ئورمىي تەپەسەر بكت. جەھكى دى ل ڧى دەڧەرى كۆ بى ئالۆزى بوو باژارۆكى ساوجبولاغى بوو كۆ نھا ژى را دبېژن مهابات. رېبەرین دینی و دنیاىي يېن باژارى، نەمازە ڧازى محەمەد، خوەدى دەستھلاتەكا كەساھى بوون كۆ سەرۆك عەشیرەتان ریز و روومەتا وان دگرت، و ژبەر وئ ریز و روومەتى خوە ژ ئالۆزكرنا مهاباتى ددا پاش.

ل تەڧايا وان ھەيامین داگىركنا ئىرانى، سۆڧیەتى ب ئاوايەكى ئاڧلانە و پر ھەژى سەرەدەرى يا نیشان و بەرژەنگین ھەبوونا دەستھلاتا ئىرانى ل دەڧەرى كر. لى ھەر د وئ دەمى دا ژى، سىياسەتا كەڧن يا ئوورسان دەرھەڧا ھىڧىداركرنا خەلكى كۆ خوە ھنگاڧتى يېن زۆردارى يا دەولەتا نافەندى ددیت بەر ب پېش دبر.

شەش ھەڧان پشتى ئىرىشا ئوورسان، دەستەيەك ژ سەرۆكىڭ دەرەبەگىڭ كورد ژ بو ئىكەتى يا سۆڧیەتى ھاتن ڧەخويندن (=دەعوەتكرن). سۆڧیەتیان چ سۆز نەدان وان و نە ل وئ دەمى و نە داویتز، وان ژى پشتهڧانى يا ماركسىزمى نەكر. لى كورد ڧەگەریان و گەلەك خەلات ب خوە را ئانى بوون و ھەستەكا ئەشكرا كۆ دى ئوورس پشتهڧانى يا داخوازا خوەسەرى يا كوردان بكن.

ل پاییزا سالا ۱۹۴۲ئ "کۆمهلهی ژیا نی کوردستان" هات دامه‌زراندن^(۱) کۆ ل ده‌ستپێکی هیمدارین و ئ کوردین چینا نافین یا بازاری بوون و ژ ئالی یی ئەندامه‌کی نته‌وه‌په‌روه‌رین کورد ژ ئیراقی و ب ئاوی ئ ریک ئیخستنا شانە یین نه‌ینی و فه‌شارتی هات ریک ئیخستن. سالا داوێتر، کۆمیتیه‌که‌ نافه‌ندی هات هلبژارتن. به‌ربه‌لافبوونا ئەندامینی هه‌تا باکوړی سه‌قزی بوو. هه‌تا سالا ۱۹۴۵ئ نیژیکی ته‌فایا سه‌روک عه‌شیره‌تان و گه‌له‌ک ژ خه‌لکی ئەندامین و ئ بوون.

ئیریش بۆ سه‌ر "ئیمپه‌ریالیزم" ئ و دوو فه‌لانکین و ئ ب ری یا "رزگاری کورد" کۆمه‌که‌ نته‌وه‌په‌روه‌رین کورد یین ئیراقی کۆ پرانی یا وان چه‌پی بوون هوندری گۆتارین سیاسی یین کوردی ل ویدهری بوو. ل پاش نیسانا ۱۹۴۴ئ "رزگاری کورد" ب ریزیا کۆما ئیراقی و کۆمه‌لهی ژیا نی کوردستان ب هه‌ف را ده‌ات.

هه‌ر د و ئ ده‌می دا، ده‌سته‌لاتا ئیرانی ژ هه‌می ده‌فه‌را ئورمی رابوو بوو. شوونوارا هه‌ری داوین ژ و ئ ده‌سته‌لاتی ژی سالا به‌رتەر هه‌رفیا، ده‌ما بنکه‌یه‌کی پۆلیسی ل مه‌باتی که‌فت به‌ر ئیریشا کوردان و هه‌فت ترکین ئازربجانی هاتن کوشتن. که‌سه‌کی دی نه‌هات شوونا وان و ژبو چیکرنا کاودانی داییشکرنا شه‌کر ژ کۆ ئه‌و ئالۆژی ژبو و ئ چی بوو بوو چ نه‌هات کرن. کورد د ده‌رافه‌کی دا دژیان کۆ چ که‌سی بل ژ وان ب خوه‌ ل سه‌ر سه‌ری وان حوکم نه‌دکر. پیکۆلا ژبو ریقه‌به‌ری یا خوه‌سه‌ر زیده‌ بوو و هه‌ستین نته‌وه‌په‌روه‌ری گه‌رمتر بوون. هه‌رچنده‌ کۆ هیژین ئوورسان ب ده‌ف ریز و روومه‌تا ژۆرده‌ستی یا ئیرانی دگرت، ل ئارته‌شی ئیرانی ژی دووره‌ده‌ست رادگرت، و مایی خوه‌ د کارووبارین هه‌ریمی ژی دا نه‌دکر. ئوورسان هیدی هیدی کورد تیگه‌هاندن کۆ ل پاش داووبوونا شه‌ری ژی دی پشته‌فانی یا داخوازین وان بکن.

(۱) ل سه‌ر ئی ده‌مرۆژی (=ته‌ئریخی) هه‌ندەک ته‌فله‌فی هه‌نه. مه‌سه‌وودی بارزانی دنقیست کۆ کۆمه‌له‌ ل رۆژا ۱۶ئ ئیلونا ۱۹۴۳ئ هات دامه‌زراندن (بارزانی، ئیک، ۱۴۱) قاسملوو دنقیست ل ئیلونا ۱۹۴۲ئ هات دامه‌زراندن و ل ۱۹۴۳ئ سه‌رکردایه‌تیه‌کا نوو هات هلبژارتن (شالیان، ۱۰۶) ئارچی رۆژفیلت (بی بچووک) ژی دنقیست کۆ ل ۱۶ئ ته‌باخا ۱۹۴۳ئ دامه‌زریا. هون دبین کۆ هه‌ندەک ژه‌فه‌گرتن د نافه‌را فان هه‌می گۆتنان دا هه‌نه. لی کریسی کۆچیرا دبیت کۆ جفینا ئیک یا کۆمه‌لی ل رۆژا ۱۶ئ ئیلونا سالا ۱۹۴۲ئ ل باخه‌کی ب ره‌خ مه‌باتی فه‌ بوو (کۆچیرا، ۲۰۶) و حه‌سه‌نی ئه‌رفه‌ع ژی دبیت کۆ ل ئیلونا سالا ۱۹۴۲ئ کۆمه‌له‌ چی بوو لی ل چریا پاشین ل سالا ۱۹۴۳ئ کۆمیتیه‌ یا نافه‌ندی یا و ئ هات هلبژارتن و ره‌جانی زه‌بیحی بوو سه‌روکی و ئ کارکۆمی (=کۆمیه‌ته‌بی).

ل چريا پېشين يا سالا ۱۹۴۴زى قازى مەحمەدى ھات خوەستن كۆ بېت ئەندامى كۆمەلەيى وى دگافىدا پەژراند. ئەندامىنى يا وى ئەوقاس درەنگى تى كەفت، ھەرچەندە كۆ ب ئاوايەكى گشتى مرقەكى ريزگرتى زى بوو، لى ئەندامىن كۆمەلەيى دترسان كۆ گەلەك زوو دى دەستھلات ھەمى بگەفتبا دەستين وى. و ب راستى زى گەلەك زوو شەخسى دەستھلاتدار و ديار د كۆمەلەيى دا بوو قازى^(۱).

ل ئادارا سالا ۱۹۴۵زى ئەندامىن جوان يېن كۆمەلەيى ئۆپەرايەكا نشتيمانپەرورەيى ب نافى "دايكا نشتيمانى" چىكر كۆ تىدا كوردستان مينا ژنەكى دھات نيشادان كۆ ب زۆر نامووسا وى دھات ھنگافتن و كورين وى ئەو رزگار دكر. ئەوئ ئۆپەرايى ھەستين نەتەو پەرورەيى گەھاندن ئاستەكا بى ھەفتا. ل مەھا ئيلوئى بەرنامە يا سۇفيەتى دو گافين بچووك بەر ب پيشتر چوو: پارتى يا توودە (كۆميونيست) ل ئازربيجانى نافى خوە گوھارت و كر پارتى يا دەمۆكرات و قازى مەحمەد و كوردين دى جارەكا دى ژبو ئىكەتى يا سۇفيەتى ھاتن فەخويندن^(۲).

جارەكا دى زى چافى وان ب سەرۆكشاليارى كۆمارا سوشياليستى يا سۇفيەتى يا ئازربيجانى، جەعفەرى باقرۇقى كەفت. كوردان ژ باقرۇقى را گۆت كۆ ئەو دخوازن دەولەتەكا كوردى دابەزىنين و ھىقى يا ئاليكارى يېن درافى و چەكى يېن ئوورسان دكن. باقرۇقى ژ كوردان را گۆت كۆ لەزى نەكن و گۆت كۆ ئازادى يا كوردان گەرەكە نە تەنى ل سەر ھىمى سەرەكەفتنا ھىزىن گەلىنى يېن ئىرانى، لى ل سەر ھىمى سەرەكەفتنا وان ھىزان ل ئىراقى و تركىي زى بەھيت ئافاكرن. وى كورد پشتراست كرن كۆ بەرژەوھەندى يا وان د پشەقانى يا سۇفيەتى دا يە، و ھندەك سۆز و وەدە يېن نەئەشكرا ژبو ئاليكارى يېن درافى و لەشكرى دان. وى ژ مېھقانين خوە را گۆت كۆ

(۱) كريسى كۆچىرا ھىشتا پىقە دچت و دنقيست: "ئو سەيرە يە كۆ قازى مەحمەد قەت نەبوو ئەندامى كاركوما (=كوميتە يا) نافەندى يا كۆمەلەيى، لى ترسا ھىمدارين كۆمەلى بچە ھات و قازى مەحمەدى گەلەك زوو ريكخسى ئىخست بن دەستى خوە و ئەو ب ئاوايەكى وھا بريقە دېر دا بېزى سەرۆكى وى يە" (كۆچىرا، پ ۲۰۷).

(۲) ئەف وەغەرا كوردان ۱۰ رۆژان فەكىشا و برىتانيايى ژ بەر وى پر شاش بوون. رىچاردى ستافورد كريس، باليوژى برىتانيايى ل مۆسكۇفايى ژ دەولەتا سۇفيەتى ھندەك روھنكرنان دخوازت. سى رۆژان پاشتر، باليوژى برىتانيايى ل تەھرانى، سىر ريدەرى بۆلارد، زى ھەر ژبو وى مەرەمى دچت مۆسكۇفايى. (كۆچىرا ۱۹۹).

ھایی وان ژ کوردی ئیراقی، نەمازە مەلا مستەھایی بارزانی ھەبەت کۆ وئ دەمی د سەرھەلدانەکی دا بوو و قازی مەحمەد پشتراست کر کۆ ئەو مەروۇفی بریتانیاییانە.

ل پاییزی ئوورسان ب دزی ٢٠٠٠ ١٢٠٠ تەنەنگین کۆ ژ جەندرمە یین ئیرانی وەرگرتبوون دان کۆمەلەیی. کۆمەلەیی جەینەک چئ کر و د وئ جەینی دا قازی قالا سۆز و وەعدە یین ئوورسان کر و داخووا گۆھرینا نافئ کۆمەلەیی کر. ل گۆرە یی داخووا باقروۇفی نافئ وئ کر پارتی یا دەموکراتا کوردستانی و ل بن ئالایی دەموکراسی و گەلسەریخوایی تەفگەرا خوە ب ئاواپەکی پەنی و ئەشکرا بدوومین^(١).

لئ ئەف گۆھرین نەبوو ئەگەرا گۆھارتنا ئاواپ ریکئێخستنا وئ ئان ژ ییدەبوون و ژۆردەستی یا کۆمیونیستان: قازی مەحمەد ھەر بریاربەدەست بوو. پارتیی بەرنامەییەکا ھەفت خالی پەرژاند کۆ ئارمانجا وئ حوکمی زاتی بوو نە خوەسەریەکا تفاق.

١. گەرەکە کوردی ئیرانی خوەدی یین مافی خوەرێقەبرنی بن د رێقەبرنا کارووبارین ھەریمە خوە دا.

٢. زمانی کوردی گەرەکە زمانی دیوانی بت و خویندن ژ گەرەکە ب وی زمانی بت.

٣. جقاتەکا ئستانی ب زووترین دەم و ل گۆرە یی ھیمقانوونا (=دەستووری) ئیرانی بەیئت ھەبژارتن.

٤. کارمەندی دەولەتا کوردی گەرەکە کورد بن.

٥. داھاتا کوردستانی گەرەکە ل ویدەری بەیئت مەزاختن.

٦. پارتی یا دەموکراتا کوردستانی ھەمی شیانین خوە بکاربئینت ژبوو براتی یا درست تەفی خەلکی ئازربێجانی و کێمانی یین کۆ ل کوردستانی دژین.

٧. پارتی گەرەکە ب رێ یا بەرەب پێشیرنا خویندن و ھینکرنی، ساخەمی یا گشتی،

بازرگانی و جۆتکاری ژبوو چێترکرنا ئاستی باروودوخی سنجی، ساخەمی و

ئابوری یا خەلکی کورد بچەبت.

(١) لی کریسی کۆچیرا ژ زار دەفی دیرۆکنفیسین پارتی یا دەموکراتا کوردستانا ئیرانی فەدگێرت کۆ د جەینەکا کۆمەلە یا ژبانی کوردستانی دا ل رۆژا ١٦ ئ تەباخا ١٩٤٥ ئ ب پێشھارا قازی مەحمەدی حزبا دەموکراتا کوردستانی ھات دامەزراند (کۆچیرا ٢٠٨) لی دیرۆکنفیسین مینا ولبامی ئیگلتن و ئارچیبالدی رۆزفیلدی دبیزن کۆ ل پاش فەگەریانا ژ باکووی ئەو کار کر.

ل چريا پيشين ئوورسان ھېزىن خوه ل ئازربيجانى خورتتر كرن، ھەتا نېفەكا ھەيڤا چريا پاشين، چەكدارىن كۆمپۇنىست، ژ وان چەكدارىن ئازربيجانى ژ ئالى يى دى يى سىنۇرى سۆڧىيەتى و ئازربيجانا ئىرانى، ھېزىن لەشكر و پۇلىسى ئىرانى دەركرن و ب ڧى ئاوايى دەستھلاتا تەھرانى ل تەڧرىزى داوى بوو. ل ۱۲ ئى كانوونا پيشين جڧاتا نەتەوھىي يا كۆمارا خوەسەرا ئازربيجانى ل تەڧرىزى جڧينەك چىكر كۆ تىدا پىنج ئەندام ژ كۆما ۱۰۱ ئەندامان كورد بوون. ژ ئەندامىن كورد را گەلەك زوو خوەيا بوو كۆ رژیما ئازربيجانى دخوازت كۆ رییى نەدت كوردان كۆ بگەھن دەستھلاتى. لەوما ئەو ڧەگەريان مەباتى. ل ۱۷ ئى كانوونا پيشين، خەلكى مەباتى نیشانا نەتەوھىي يا ئىرانى ل سەردەرا دائىرا دادى ئىخست و ئالايى كوردى ھلدا. ل رۆژا دويى ژ ھەيڤا كوردى يا رىبەندانى ئانگۆ ۲۲ ئى ھەيڤا كانوونا پاشين يا سالا ۱۹۴۶ ئى قازى مەحمەدى، كۆ كنجەكى لەشكرى يى ئوورسان ل خوه كر بوو و شاشكا مەلاتى ل سەرى بوو، ل بەرانبەرى جڧاتەكا كەسەھى يىن مەزنىن باژارى و سەرۆكىن گەلەك عەشیرەتان، كۆمارا كوردى راگەھاند. كاكلا ئاخڧتەنا قازى ئەو بوو كۆ كورد گەلەكى جدا نە و ماڧى وان يى دياركرنا سيئود و چارەنڧىسا خوه ھەيە و ئەو ھشيار بوونە و ھەڧال و دۆستىن خورت ھەنە. ئەڧ بوويەر ھەمى، ژ دوور ڧە ل بن چاڧدىرى يا ئەڧسەرەكى سۆڧىيەتى بوو. وى ئەڧسەرى پاردارى يا وى راگەھاندنا نە ب دلى ئوورسان نەكر.

دەولەتا كۆ ل مەباتى ھاتى دامەزراندن ژ رىبەرىن خوەپارىز يىن باژار و عەشیرەتان پىك ھات بوو. دەولەتەك بوو ژ چينىن بلندىن كوردان. ژ سالۆخە تىن پىشڧەروو يىن وى بەرنامە يا خويندن و ھىنكرن و ژىنڧرەھى يا وى بوو كۆ ل گۆرە يى پىڧانين وى رۆژى يىن ئاسيا يا رۆژئاڧا ئازادىخوازەنە و لىبەرال بوو. دەستھلاتا دەولەتى د دەستى قازى مەحمەدى دا كۆم بوو و ب رى يا چەند كەسىن باومرپىكرى ل سەر چەند ھىلان ل بەشىن جۇربجۇرىن كۆ ھاتبوون دامەزراندن دابىش دىبوو. دەستھلات ل دڧەرىن عەشیرەتى ھەر د دەستى سەرۆك عەشیرەتان دا ماڧە. سۆزىن ئوورسان ئەو پشەڧانى يا رەڧانى و رووھى بوو كۆ پشەتا دەولەتى پى گەرم بوو.

ل رەشەمەھى ۵۵۰۰ رەشاشېن بىرنۆ و كۆلت، تەھەنگ، دەبانجە و تەقەمەنى، ھىندەك دژەتانكىن مۆلۈتۆف كۆكتىل^(۱) - يېن پېكھاتى ژ بتلېن بەنزىنى و پەتيلەيەكا پەروو د گەروو يا بتلى دا- گەھشتن. لى دەما كۆمەكا كوردان سەرەدانا تەفرىزى كر، ئوورسان ژى پرسىيار كر كا ژبو چ كۆمارەكا كوردى ھاتى يە دامەزىراندن.

ژ قازى مەھمەدى ھات خوەستىن كۆ بچىت تەفرىزى، ۋى ژى ئەشكرا كر كۆ تىشتى كۆ يەرماكۆفى^(۲) ئوورس دىتى ھەمى تىشتەكى كفش و خەميا دكت.

ئوورسان دوبارە كر كۆ كورد تەنى ب ئىكبوونا ب كۆمارا ئازرىجانى را دكارن بگەھن مافىن خوە يېن نەتەۋەيى: ئەو ژى چاخى كۆ تركىي و ئىراق ژى رزگار بېن. ژ دەستپىكى ھەتا داۋى يا كۆمارى، قازى ژ بەر گرېدايىبوونا نەتەۋەپەرەمران ب پىشتەفانى يا ئوورسان دئىشا. ۋى ھەست دكر كۆ دەولەتا مەھاباتى تەنى ب ھارىكارى يا ھىزەكا خورت دكارىت بەرسىنگى تەھرانى ئان ھەر دەولەتەكا دى بگرت. ل وان دەرئافان، ئەو ھىزا خورت تەنى رووسيا بوو. ترسا كۆ قازى مەھمەدى ژ دىلايىكرنا ئوورسان ھەبوو ئەو نەچاركر كۆ ب نەژدىلى بەرنامە يا وان بپەژرىنت يا كۆ دخوەست دەولەتا كوردى ل بن دەستھلاتا رژىما ئازرىجانى بت. لى كوردېن كۆ تەفى ۋى چوو بوون تەفرىزى ژبەر تۆرەبوون و غەيدىبوونا ئوورسان خوە نەدۆراند. بەرخوەدانا وان بوو ئەگەرا ئاخفتنەكا تىلەفۇنى دگەل باكوو كۆ ئەرىكرنا رژىما كوردى ژ ئالى يى ئوورسان ب دوو را ھات. كۆمارا كوردى پاشتر دەھ لوورى يېن رووسى، دەھ لوورى يېن كەفنىن ئەمىركايى و دەھ جىپ ۋەرگرتن. ئەفسەرەكى ئوورس ژبو ھىنكرنېن لەشكرى ھات، لى پىرانى يا ھىنكرنېن لەشكرى ل ستوى چار ئەفسەرېن ئارتەشى ئىراقى بوون كۆ تەفى مەلا مستەفايى ھات بوون مەھاباتى. دەولەتا كوردى خوە بەرھەف كر كۆ ھىزەكا لەشكرى يا خوەسەر و نەگرېدايى ب پىشتەفانى يا عەشىرەتان چى بكت. ب كۆمكرنا چەكداران ژ مەھابات و ھاوردۇرا وى، كۆمارا كوردى كارەبوو كۆ نىزىكى ۱۳۰۰ ئەفسەر و چەكداران رىكېتبىخت. لى ئەف ئارتەش چ جارن نەبوو خوەندى باندۆرەكا مىنا ئارتەشى كۆ پارتى يا دەمۇكراتا كوردستانى د شەرى نھا دا چى كرى يە. ھىزا لەشكرى يا راستىن يا

(۱) Molotov Cocktail.

(۲) Yermakov: رەنگە ئىك ژ وان ئەفسەرېن ئوورس بت كۆ زىرەفانى يا مەراسىما راگەھاندانا كۆمارىنى دكر.

رژیمی ل سەر ملین شەركەری عەشیرەتی بوو یێن کۆ بەرهەفی شەری بوون، نەمازە ئەوین د بن رێقەبەری یا مەلا مستەفایی دابوون کۆ نەها بوو جەنەرالی ئارتەشی کۆمارئ.

تەهەر و شکی دەولەتان ل کۆمارا کوردی و ل ئازربەيجانی پر ژ هەف جدا بوون. دەولەتا تەفریزئ رژیمەکا ستالینی بوو ب هەمی ئاویین ترسکاری یا خوە فە. ل کوردستانی چ پۆلیسین نەپەنی نەبوون، چ کادری کۆ ل سۆفیەتی هات بن هینکرن نەبوون، و چ بەرنامەیهکا مارکسیستی ژ نەبوو. چ بزاف ژبو چیکرنەفە یێن زەفی و خودان-زەفیاتی نیی و شۆرەشا جفاکی ژ نەبوون. هەفبەندی یێن هەردو رژیمان زوو تیک چوون. توخیبێن هەفیشکین نافیهرا ئازربەيجانی و دەفەرین کورد بوون بابەتی گەنگەشەیهکی کۆ تۆرەیی یا کوردان ل بەرانبەری بزافین تەفریزئ ژبو داسەپاندنا ژۆردەستی یا خوە ل کۆمارا کوردی زیدەتر کر. ل نیسانا سالا ۱۹۴۶ئ سۆفیەتی خوەست کۆ ب رئ یا دانووستاندن هەردو رژیمان ل هەف بئیت. ل ۲۲ئ نیسانئ پەیمانەکا دۆستینی و هەفالبەندی هات مۆکرن کۆ ژیکنەگرتن ئەردی یێن سەرەکی هەر وەکی خوە هشتن. بریار بوو ئەو ژیکنەگرتن ل پاش رزگارکنا ترکیی و ئیراقی ب ئاوایهکی ئیکجاری و داییمی چارەسەر بین. ل هەمان هەیفی، نیزیکی ۶۰ جوانین کورد بەر ب باکوو هاتن شاندن دا هەر وەکی ئوورسان سۆز دابوو ل ویدەری بخوینن. ل پاش تیکچوونا دەولەتا مهاباتی هەمیان، بل ژ چەند کەسەکان، پیکۆل کر کۆ فەگەرن وەلاتی خوە.

داخوایین چەندجارەکی یێن چەکین گران ژ ئالی یئ ئوورسان فە بی بەرسف مان. چ ئالیکاری یێن درافی ژ نەبوون. ئیزگەهەکی رادیویی کۆ دەنگی وی ب زۆر ژ مهاباتی هەتا توخیبێن رژیم کوردی دچوو هەبوو و دەنگی وی نەدگەشت کوردین ئیراقی و ترکیی. سۆفیەتی نەپەژراند بوو کۆ ئیزگەهەکی بهیزتر بدن وان. ل داوی یا مەها نیسانئ، ئارتەشی ئیرانی ل بەر بوو کۆ هیزا خوە نیشا بدت، ب ستوونەکا ۶۰ چەکداران بەر ب باکور ژ سەقزی دەرکەفت و هوندری ئەردی کۆمارئ

بوو. دهما ئەو ب سەيرانكى ژ بۆ فراڤينى راووستيان، ھيژين مەلا مستەفايى ئيريش كر سەر وان و ئەو شكاندن. ستوون ب شەرىپزەيى ڤەگەريا سەڤزى^(۱).

ل وئ دهما كۆ كوردین مهاباتی ل ژیر ریڤەبەری یا دەولەتەکا کوردی بەر ب ژيانەکا باشتر دچوون، سئوود و چارمنڤیسا وئ دەولەتی د ھەڤرکی یا دناڤبەرا ئیکەتی یا سۆڤیەتی و ھيژین روژناڤایی دا، کۆ وەلاتین یەگگرتی یین ئەمریکایی سەریکشی یا وان دکر، دھات بریاردان. ل داوی یا شەری جیھانی یی دویى ستالینی خەباتەك دەست پی کر دا وان ھەریمین ناسیایا روژناڤایی کۆ د شەری جیھانی یی ئیکى دا ل سالا ۱۹۱۷ئ ژ ئالی یی بۆلشفيكان ڤە هات بوون بەردان ل ئیکەتی یا سۆڤیەتی ڤەبگەرینت. ھەر د وئ دەمی دا کۆ ئانکارا د بن گڤاشەکا مەزن دا بوو، ئوورسان خەبات دکر کۆ ئیمتیازا دمرئیخستنا نەفتا باکورا ئیرانی ژ تەھرائى بستینن. روژما توودە یا ستالینی یا تەڤریزی پرتەر مینا ریخوہشکرەکی ژبو زیدەکرنا ئاھا ئیرانی ب سەر ئاھا رووسیایی ڤە دھات بەرجاڤ، ژبەرکۆ مینا ترکیی ئەڤ ھەریم ژى بەری شەری جیھانی یی ئیکى د بن دەستھلاتا ئوورسان دا بوو. لى دەرھەڤا ئیرانی ژى، ھيژین روژناڤایی ل بەرانبەری بزاڤا ئوورسان بەرخوہددا. ئەو دۆز ل جڤینین دیپلوماتیکین نەتەوہ یین ئیکگرتی دا بەر ب پیش چوو.

ھەیا دەستپیکا مەھا گولانی ھيژین لەشکری یین رووسیایی ژ ئیرانی دەرکەڤتن، ھەر چەندە کۆ ئیرانی و ئوورسان دانووستاندنن ھەری داویى کۆتا نەکر بوون، ئارتەشی ئیرانی ژبو ڤەگەراندنا دەستھلاتا شاھی بەر ب توخیی روژناڤایی بەرھەڤ نەبوو و ھەبوونا ئوورسان ل دەڤەری، ھەرچندە لەوازتر، لى ب رەنگى قونسولین سۆڤیەتی و نوینەرین بازرگانى ل ئازربيجان و کوردستانی ھەر دەوام دکر.

(۱) ئەڤ شەر ھەر ئەو شەرە کۆ ب ناڤى شەری قارئاوایی ھاتی نیاسین. ڤەسەنى ئەرفەع گەلەك ب کورت-ڤەبری قالا وی شەری دکت و ناخوازت وئ شکەستنا لەشکری ب درستی ڤەبگيرت. کۆچیرا ژى دبیژت کۆ ھيژین ئیرانی ۸۰۰ چەکدار بوون و ۲۱ کەس ژ وان ھاتن کوشتن و ۱۷ کەس بریندار بوون و ۴۰ کەس ژى ھاتن دیلکرن (کۆچیرا ۲۱۷). لى بارزانی دنڤیست کۆ ۸۰ شەرکەرین ئیرانی ھاتن کوشتن. و ۱۲۰ کەس ژى ھاتن دیلکرن، ۱۷ شیست-تیرین گران و دو توپ و دو سەد (۲۰۰) تڤەنگ ژى دەستکەڤتین کوردان بوون. ھەروەسا، ئەو دبیژت کۆ داستانا قارئاوایی ل روژا سیی ژ مەھا گولانی بوویە نە ل ۲۹ئ مەھا نیسانی (بارزانی، بەرگى ئیکى، ۱۵۳ - ۱۹۵۴).

ب درېژاهی یا مههین گولان و خزیرانی رژیم تهفریزې ژبو لهفهاننا دگهل
موزهفهرې فیرووز، یی ئالیگری کۆمیونیستان، کۆ ژ ئالی یی سهرۆکشالیاری ئیرانی ژبو
فی کاری هات بوو دهستنیشانکرن، دانووستاندن دکر. لهفهاننا وان فهگهریانا
نازربيجانی بۆ سهر ئاڅا ئیرانی مسۆگهر دکر. پارلهمهنتویا نازربيجانی وهکی جفاتهکا
ئستانی هات نیاسن و رژیم تهفریزې زی بی دهستتیوهردان وهکی خوه مافه، لی دهولهتا
مهباتی هات پشتگوهقه هافیتن. ب فی ناوایی، ستالینیان بنگههکی قانونی ژبو
دوومانده دهولهتا خوه دانا و رژیم نهکۆمیونیستی یا کوردان ل بهتهنی ما. کوردان
خوهست کۆ ب ئیریشهکی بۆ سهر سهنهندهجی بهرسقا خهتهرا بهرب-زیدهبوونا
نارتهشی ئیرانی بدن. گرتنا وی بازاری دی گفاشا ئیرانی ل سهر رژیم مهباتی کیم
کربا، لی کوردان ژبهه پیکولا ئوورسان نهو ئیریش سار فهکر. ل شوونا وی ئیریشی
ناگرهسهک دگهل تههرانی هات چیکرن.

ل مهها تهباخی سۆفیهتیان شیردت ل قازی مهحمهدی کر کۆ بچت تههرانی و
هیمهکی قانونی دناف دهولهتا ئیرانی دا ژبو رژیم خوه دابنیت. قازی وهها کر و
سهرۆکشالیاری ئیرانی پیشنهه کر کۆ تهفایا کوردستانا ئیرانی ببت ئیک ئستان و ل بن
ریشهبهه ری یا حوکمدارهکی مهزن بت. لهفهاننهکا وهها دی نازربيجانی و کورد ژ ئالی
یی قانونی فه وهکهفه کران. قازی ههست دکر کۆ نکارت بی رازیبوونا ئوورسان وی
پیشنهاری بپهژرینت. لی بالیوزخانهیا سۆفیهتی نهو نهپهژراند، ژ بهر کۆ نهдохهست
حيله و دهکان ل رژیم تهفریزې بکت، لهوما قازی فهگهریا مهباتی و چ نهکر^(۱).

هافینا سالا ۱۹۴۶ئ دهما زیدهبوونا گفاشا کۆمیونیستان و ئالیگری وان ل ئیرانی
بوو. گرھ و خوهنیشادان ژ ئالی یی کۆمیونیستان فه دهاتن ریکئیخستن. نهندامین
توودهیی (کۆمیونیست) ژبو جارا ئیک پارداری جفاتا شالیاران دبوون.

(۱) نهز نزام کا نهؤ گوتنا نفیسفانی چهند راسته، لی نهگهر راست بت، نهؤ کاری قازی مهحمهدی
ئیخاندت و شهرمزاریهکا مهزنه. دبت سهدهما نهپهژراندنا وی پیشنههاری ئیرانی باوهنه کرنا قازی
مهحمهدی ب سۆزین ئیرانی بت، نه بهرنهمری یا وی ژبو رووسان.

كوشتى ھات راكيشان^(۱). قازى مەھمەدى دەست ژ بەرخوهدانى شوش و ل ۱۶ كانونا پيشين ل مياندوناقى خوه دا دەستى جەنەرال ھومايوونى.

ل پاش خوهدانەدەستى، قازى پېكۆل كر كۆ خوين نەھىت رېھتن. مەلا مستەفايى ھېقى ژى كرىوون، لاف كرىوون كۆ برەفت، لى سەرۆك كۆمارى كۆمارا كوردى باوهر نەدكر كۆ ئىرانى دى وى بكوژن. مەھاباد ب بى دەنگى ھات گرتن و ژبو جىگربوونا دەستەلاتا ئىرانى چ نەقەومى. خەلكى چ سەرھلەدان ل دژى دەولەتا كوردى چى نەكرن^(۲).

قازى مەھمەد ل خانى يى خوه ھات دەستەسەركرن و ئەندامىن كومىتە يا نافەندى يا پارتى يا دەمۇكراتى ھاتن گرتن. ل دەستپىكا سالا ۱۹۴۷، قازى ل دادگەھا لەشكرى ھات دادكرن. ل چاخك (= سەھەت) ۳ ئى رۆژا ۳۱ ئى ئادارا وى سالى ئەو، براى وى و پىمامەكى وى، ھەر ل وى مەيدانا كۆ كۆمارا كوردى لى ھات بوو راگەھاندن ھاتن ل سىدارەدان. پېنج سەرۆكىن دى يىن كورد ژى ل مەھا نىسانى ھاتن خەندەقاندن، ۳۱ كەسپىن دى ژى ھاتن گرتن.

مەلا مستەفايى ھەفتىھەكى بەرى خوهدانەدەستا قازى ھىزىن خوه ژ مەھاباتى فەكىشا بوون. پشتى خوهدانەدەستا وى ژى، مەلا مستەفا چوو سەرەدانا جەنەرال ھومايوونى و گۆت كۆ ئەگەر دەولەتا برىتانىيى ساخى يا وان ئەولە بكت ئەو دى فەبگەرن بارزانى. مەلا مستەفايى ئەو پېشنھار ب خوه را بر تەھرانى ژى و ھەيھەكى ل ویدەرى ل كلوبا ئەفسەران ما. دەما برىتانىيىيان گۆت كۆ ئەو نكارن ئەولەكاريەكا وەھا بكن، ئىرانىيان پېشنھار كر كۆ بارزانى ل دەفەرا چىايى ئەلەوند ل نىزىك ھەمەدانى ل رۆژھالەتا

(۱) كەسى ب دوو جىپا ئارتەشى را ھاتى راكيشان بىرىيا، شالىيارى پەرورەدە و ھىنكرنى بوو (كۆچىرا ۲۲۳).

(۲) راستە، لى ژبو پاراستنا وى ژى چ براژ نەكرن. د ھەقدىننا ھەرى داوين يا قازى مەھمەد و مەلا مستەفايى بارزانى دا، پشتى كۆ بارزانى پر لاژ دكت كۆ ئەو خوه نەدەت دەستى دەولەتا عەجەم، قازى دىبىژت كۆ ئەز ناخوام خوين بھىت رەتن. لى مرۆف دكارىت بىبىژت كۆ ھىقى يا وى ب ئالىكارى يا ھىزىن كورد ژبو پىشتەفانى يا كۆمارى نەمايوو. قازى ب چافىن رۆندك- تژى فە ژ بارزانى را گۆت: بل ژ مرۆفەن خوه پىشتا خوه ب چ كەسەكى گەرم مەكە، ژبەر كۆ زەھفن كەسپىن كۆ ژبو من سويند خوار بوون، و نھا ژبو خزمەتكارى يا لەشكرى ئىرانى بەرىكانى دكن. (بارزانى، بەرگى ئىكى، ۱۶۹).

هه‌ڕیما کوردستانی ئاکنجی ببن. مه‌لا مسته‌فا ب وێ پێشنه‌اری قاییل بوو، لێ شێخ ئەحمه‌دی نه‌په‌ژراند. جه‌نه‌رال هوما‌یوونی چوو سه‌ره‌دانا شێخ ئەحمه‌دی و وی گۆت کۆ بارزانی دێ ل به‌اری ب زۆر و هه‌یزا خوه‌ فه‌گه‌رن بارزانی. جه‌نه‌رال هوما‌یوونی ژ شێخ ئەحمه‌دی را گۆت کۆ بارزانیان سێ بژار هه‌نه: ئەو ب زووترین دهم فه‌گه‌رن ئیراقی، چه‌کی خوه‌ دانن ئەردی ئان شه‌ری بکن. جه‌نه‌رال ژ نه‌غه‌دی ده‌رکه‌فت و گه‌ف دا کۆ دێ ل پاش دو رۆژین دی ژ بۆ گرتنا وی گوندی فه‌گه‌رت. وی وه‌ها کر، لێ هه‌تا ئەو هات کورد چوو بوون.

ل زفستنا دژوارا کوردستانی، دهما پرانی یا رێ یێن چیا‌یی ب به‌فری داگرتی بوون، په‌نابه‌رین کورد رێ یا خوه‌ به‌ر ب وه‌لاتی خوه‌ شه‌قاند. چارده‌ شه‌فان پستی ده‌رکه‌فتنا ژ نه‌غه‌دی، ده‌وله‌تا ئیرانی فرمان دا عه‌شیره‌تا هه‌رکی کۆ ئیریشی بکن سه‌ر بارزانیان. ل ١٤ ئاداری ئارته‌شی ئیرانی ژ ئیریشین خوه‌ ده‌ست پیکرن و ژ بۆ نه‌هه‌یلانا بارزانی یێن کۆ ل چیا یێن توخی‌یی یێن نافه‌ه‌را ئیرانی و ئیراقی خوه‌ ئاسی کربوو چ ژ ده‌ست هات کر. لێ داخوازا فه‌گه‌ریانا بۆ وه‌لاتی ل جه‌م وان به‌یژتر بوو. نامه‌یه‌ک ژ ده‌وله‌تا ئیراقی گه‌هشت ده‌ستی شێخ ئەحمه‌دی کۆ تیدا سۆزا ئەوله‌یی یا ژیا‌نا وان هه‌بوو. ل ده‌ستپێکا مه‌ها نیسانی وی رێ ژ خه‌لکی خوه‌ را فه‌کر کۆ ژ توخی‌یی ده‌رباز ببن. سێ که‌فنه‌ ئەفسه‌رین ئارته‌شی ئیراقی گو‌ه نه‌دا مه‌لا مسته‌فای و ته‌فی شێخ ئەحمه‌دی چوون. ئەوه‌اتن دادکرن و خه‌ندقاندن^(١). مه‌لا مسته‌فا و کۆمه‌کا دی ژ مرو‌قین خوه‌ ل نیقه‌کا مه‌ها نیسانی ب رێیه‌کا دی دا چوون بارزانی.

(١) یا راست ئەوه‌ کۆ عزه‌تی عه‌بدله‌زیزی، مسته‌فای خۆشنا‌ف، مه‌حه‌دی مه‌هوودی قودسی و خه‌یرو‌للا‌یی عه‌بدلکه‌رمی گو‌ه نه‌دا مه‌لا مسته‌فای و خوه‌ دا ده‌ستی ئیراقی و ب سه‌ر سۆزا عه‌بدلئیه‌می وه‌سی را کۆ ژ وان را گۆت بوو ناهین کوشتن ئەو هه‌ر چار ل رۆژا ١٩ ئه‌زیرانا ١٩٤٧ هاتن شه‌هیدکرن. ته‌نی میرحاجی ئەحمه‌دی و عه‌بدله‌هه‌مانی مفتی فه‌رمانا بارزانی به‌ج کر و خوه‌ نه‌دا ده‌ست. به‌کری عه‌بدلکه‌رمی، نووری یێ ئەحمه‌دی ته‌های، جه‌لالی ئەمین به‌گی و مه‌حه‌دی سالحی ب نه‌یتی چوون ئیراقی و ژ خه‌ندقاندنی رزگاربوون. (بارزانی، به‌رگی ئیکی، ١٨٣).

گههشتن رووباری، هه می کورد ل رووباری ئاڤا بوو بوون. ئه وهتا سالا ١٩٥٨ئ، پشتی کۆ عهڤدلهکهریمی قاسمی کۆمارا ئیراقتی یا کورد و ئهرهبان راگههاندی نهڤهگهریان^(١).

کۆمارا مهباتتی نیشادا کۆ دهولهتهکا کوردی دکارت ب باشی دهستهلاتداریی بکت. رژیم قازی مهحمهدی ههر چنده کۆ پشتهفانی یا هه می کوردان ژ ی پ را نهیوو، ل ب ئاوايهکی ئامداگرتی و گهلهمپهری جهی ریزی بوو و گوهداری ل دهات کرن. بهرفاژی رژیم تهفریزی، کۆمارا مهباتتی ب بریارا سهروکی خوه و ژ بهر گفاشا دهرفهیی، نه ژ بهر گفاشا نافخوهیی، داوی بوو.

ههستا نهتهوهپهروهري دناڤ کوردین ئیرانی دا هیشتا مایه، ل نهیهنی یه. لهوما پر زهحمهته کۆ مروڤ بهرسینت (=تهخمین بکت) ههتا چ توخییهکی ریکتیخستی یه. ئاریشه یا ههری داوین دناڤهرا کوردان و تههرانی دا کۆ د وهشانین تهفانه دا هاتی یه بهلافکر، ل سالا ١٩٥٠ئ قهومی، دهما ئارتهشی ئیرانی و هیژا ئهسمانی عهشیرهتا جوانرویی ل نیزیکی توخیی ئیراقتی و قاسی ٢٥ میلان دووری باکوژی رۆژئاڤا یا کهرمهشانی ئیخست بن ئیریشان. ئه وه ئیریش ژ بهر نهदानهدهستا وان چهکان بوو یین کۆ عهشیرهتا جوانرویی ژ ئهفسههین دراڤ-خوههین ئارتهشی ئیرانی کری بوون.

ب دیتنا تههرانی کورد ژ ی پارهکن ژ پرسگریکا مهزنا عهشیرهتان کۆ ژ پهري باکوژی وهلاتی ههتا کهنداڤا فارسی فهگرتی یه. ههیهجان و گهرمی و هیقی یین کوردین ئیراقتی ل دهستیپکا رژیم قاسمی دهولهتا ئیرانی نهچار کر کۆ هندک بزافین روومهتی ژبو کوردین ئیرانی بکت. پارتیهکا کوردی یا پان-ئیرانی د بن ریفهبهری یا ههر ب ناڤ یا ئیجسانی نووری دا هات دامهزاندن. ئیجسانی نووری سهروکی شهین ١٩٢٧ئ ههتا ١٩٢٠ئ ل دژی ترکیی بوو. فی پارتیی خوه ژبو پاراستنا کهلهپۆژی ئیرانی ژ خهتهرا نقشین سامی و ترک تهرخان کری یه و ئامیرهکی نهدلخۆشکهره ژبو پروپاگهنده یین وهها کۆ پشتهفانی یا کوردان ل تههرانی ب ری یا چیکرنا ههستا کهلهپۆرهکی فرههنگی و چاندی یی ههڤیشک زیده بکت.

بیگومان ههستین قهنج و ئالیگری یا ئیرانی ل جهم نهتهوهپهروهین راست و درست یین کورد ههنه. ههستهک ههیه کۆ ئیرانی کیمتر ژ ترک و ئهرهبان دوژمنی ههبوون و کیینی یا کوردانن. کورد ب کيفخوهشی قه قالا پسامیینی یا خوه ب فارسان را دکن.

(١) ژبو زانیین زیدهتر بنهیره کتیا: بارزانی، مسعود، بارزانی و بزوتنهوی رزگاربخوازی کورد (١٩٣١-١٩٥٨)، چاپی یهکه می کوردی، ١٩٩٨، دهۆک.

شهرى نهال ئىراقى

سەرووكانى يا شەرى نهال ئىراقى دانەمەزراندا دەولەتەكا كوردى ل ويلايهتا مووسلى ل پاش شەرى جھانى يى ئىكى يە. لى ئەگەرا راستووراست يا فى شەرى ژ شۆرەشا ۱۴ ئى تىرمەھا ۱۹۵۸ دەست پى دكت^(۱).

دەما دەستەكەكا ئەفسەرىن ئارتەشى ئىراقى پاشاتى يا مالباتا ھاشمى و دەولەتا نوورى يى سەئىدى ھەرفاندى، عەفدلىكەرىمى

(۱) د راستى دا، ئەو نه شۆرەش لى كوودەتايەك بوو كۆ ژ ئالى يى ئارتەشى قە ب رىقە چوو. لى وەكى تىشتەكى بەلاۋ ژ وى كوودەتايى را دىيژن شۆرەش. خەلك ژ دەستەلاتدارى يا پاشاتى ل ئىراقى ماندى بوو بوون. ئەگەرىن وى ماندى بوونى و خەز ژى نەكرنا پاشاتى زەحف بوون، ژ وان كىرنەھاتىبوننا وان، ب دەستى برىتانيان ھاتنە سەر دەستەلاتا وان، مايى-خو-تىكرنن بەردەوام يىن ئىگىزان د كارووبارىن نافخو و دەرڧە يىن ئىراقى، چافلىكرن.. ئەگەرىن دى ژى ھەبوون، لى ئەڭ ھەمى بوون سەدەما وى كۆ خەلكى ئىراقى ب وى كوودەتايى مەست و سەرەخو ش بىن و ناڧى وى بكن شۆرەش. پاشا و مەلىك خرابىن، لى نه ژ بەر ناڧ و لەقەبا خو، ژ بەر تەھەرى دەستەلاتدارى يا خو. و سەرۆك-كۆمار ژى قەنجىژن ژ پاشايان، لى نه ژ بەر ناڧ و لەقەبا خو، ديسان ژ بەر تەھەر و تەخلىدى دەستەلاتدارى يا خو. لى بەرھەمى شۆرەشىن ئىك ل دوو ئىك يىن ئىراقى (ھەروەكى ھاتى نافكرن) تەنى گۇھارتنا ناڧى مەلىكى بوو و چ ژ دەستەلاتدارى و شىۋازى دايشكرنا وى نە گۇھارت. ب ناڧى "كۆمارا ئىراقى" ئىراق نەبوو "كۆمار".

قاسمی گہلہک زوو وەکی کەساهی یی سەرەکی دناڤ سەرۆکێن شوڤەشی دا هات نیاسین و سیبەرا وی هەمی هەڤالین وی، ژ وان عەڤدلسەلامی عارقی کۆ پشتی چەندەکی هات زیندانیکرن ژێ، ژبەرچاڤان نەپەن کرن.

پاشاتیی جەیی خوێ ژ کۆمارەکا ئەرەب و کوردان^(۱) را ڤالا هشت. و ئیراڤی خوێ ژ ریکخستی یا پەیماننا ناڤەندی (=سەنتۆیی)، کۆ ریکخستیهکا بەرگریی بوو و ئەمریکاییان بن لی دانا بوو، ڤەکیشا^(۲). لەوما ئەندامین وی کیم بوون و تەنە ترکیی، ئیران، پاکستان و بریتانیا یا مەزن مانەڤە. نەتەوێپەرورین کورد ژ پەیماننا بەغدايي دترسان و د پەیماننا بەغدايي دا ترسا هاریکاری یا بەغدايي، ئانکاری و تەهران ل دژی کوردان ددیت^(۳). لەوما خوێڤەکیشانا ئیراڤی ژ وی پەیماننا هەستا کوردان ژبۆ پشتهڤانیکرنا رژێما نوو تیڤن دا.

(۱) مەرەما نفیسڤانی ئەو بەند ژ سەرڤانونا ئیراڤی ل پشتی شوڤەشی یە.

(۲) ریکخستی یا پەیماننا ناڤەندی (Central treaty Organization) ئان سینتۆ (CENTO) ل ۲۱ی تەباخا ۱۹۵۹ی وەکی جیڤەرەکا پەیماننا بەغدايي هات هەبوونی. د ڤی پەیماننا دا ئەندامین پەیماننا بەغدايي (ئیران، بریتانیا، پاکستان و ترکیی) بل ژ ئیراڤی پاردار بوون. وەلاتین ئیکگرتی یین ئەمریکایی ئەنداما ڤی پەیماننا نەبوو، لی چاڤدیری یا وی دکر و پاردار ی کرایین وی و هاریکاری یا لەشکری یا وەلاتین ئەندام دکر. ئەڤ پەیمان خەلەکا ناڤەندی یا دۆزەنا بەرخوەدان و بەرەڤانی یا رۆژناڤایی دەهات حەسباند و پەیمانین ناتۆ و سینتۆ دگەهاندن هەڤ. پەیمان ل سالا ۱۹۷۹ی ب دەرچوونا ئیرانی ژ وی پەیماننا (ب ئەگەر شوڤەشا ئیسلامی) و پاشتر ژ ب دەرچوونا پاکستانی و ترکیی هات هەلوەشاندن.

(۳) پەیماننا بەغدايي: ل رەشەمەها سالا ۱۹۵۵ی ئیراڤی و ترکیی ئەڤ پەیمان مۆرکر و راگەهاند کۆ وەلاتین ئەندامین جڤاتا ئەرەبی و وەلاتین دی یین کۆ دلئالۆزی ئاشتی و تەناهی یا رۆژەهلاتا ناڤین و ژ ئالی یی هەردو وەلاتین پەیماننا ڤە پیناسین ب وان هاتیە کرن دکارن بێ ئەندامین پەیماننا. ل سالا ۱۹۵۵ی ئیران، بریتانیا و پاکستان ژ بوون ئەندامین وی. ئەمریکایی و بریتانیایی پەیماننا بەغدايي مینا خەلەکا باکوری یا بەرگری یا ژ رۆژەهلاتا ناڤین ل بەرانبەری ترسا سۆڤیەتی دحەسباند و سۆڤیەتی ژێ ئەو نامیرەکی دەستی وان زیندەگافیکەران ددیت کۆ ئاشتی و تەناهی یا ناڤەتەوێپە ناخوازن. ل مەهین گولان و خزیڕانا سالا ۱۹۵۷ی، نوینەرین ئەمریکایی پاردار ی کارکۆمین (=کۆمیتە یین) ئابۆری و لەشکری یین پەیماننا کر. لی ئەمریکا ب خوێ نەبوو ئەنداما پەیماننا. ئیراق، پشتی کوودەتا یا تیرمەها ۱۹۵۸ی، ل ئادارا سالا ۱۹۵۹ی ژ پەیماننا دەرکەفت و ل تەباخا ۱۹۵۹ی ناڤی پەیماننا بوو ریکخستی یا پەیماننا ناڤەندی (سنتۆ) و بنگەهی وی ژ بەغدايي چوو ئانکاری.

د راستیی دا ژی، چەند هەقیقەت دەستپێکی ل پاش شۆرەشی دەما دۆستینی یا بێ بەفل یا کورد و ئەرەبان و بەغدايي و باکورێ کوردی یی ئیراقي بوو. ئیراقي، خەین ژ چەند فافارتۆیه‌کان، نقوومی پیلین هیقیان بوو بوون و شۆرەش مینا بەرسپیدە یا رۆژەکا نوو یا بالکیش و خوەش دخوەیا. د فێ کاودانا سەرخوەشی و سەرگەرمیی دا، مەلا مستەفا و چەند سەد کوردین کۆ تەفی وی چوو بوون سورگۆنی ل سەر داخوازا عەفدەلکەریمی قاسمی ژ رووسیای فەگەریان. بارزانی ب ژینفرەهی و ب دەرەجەیا جەنەرالی د ئارتەشی سۆفیەتی دا ل ویدەری ژیا بوو، ل گەلەك جهان، و ژ وان ژی، ل بنکەیی زمانان ل مۆسکۆیی ژ خوە را خویند بوو. لی نه ئەو، نه ژی مۆقین وی یین کۆ ھندەك ژ وان ب کیژین رووسی را زەوجی بوون ژی، جەیی باوەری یا ئوورسان نەبوون. دازدەھ سالی د دووری یا ژ کوردستانی و ژیانەکا مێشانکی ل جەم هیژەکا مەزنا جیەانی کۆ ژ ئالی یی تەکنیکی فە پر ژ وەلاتی مسکینی وان پێشکەفتیتر بوو، وەفاداری یا وان ژ بۆ کیینی یا کوردی یا وان و بەرژەوهندی یین وی وەلاتی لەواز نەکر بوو.^(۱)

قاسمی بخیر ھاتنەکا گەرم ل بارزانی کر. ترۆمبیلەکا مەزن یا دەولەتی دایي و درافەکی باش لە بەردەستی وی دانا. بارزانی وەفاداری یا خوە ژ بۆ رژیمی راگەھاند. ئەوی کەرب و کینا خوە ژ ئیمپەرئالیزمی دازانین و پەسنا شەری دژبەری ئیستیعماري کر. ئەوی ژ کوردین ترکیی و ئیرانی خوەست کۆ وان مافان ژ خوە را بستین یین کۆ برا یین وان ل ئیراقي ھەنە. سال بەر ب داویبوونی دچوو و کوردان ژبۆ ژینی پر هیقی ژ کۆماري ھەبوون. ئەرەبان ژی پر هیقی ب ریبەری یەکتا، کۆ ئیدی قاسم ب وی نافى دەات نیاسین، ھەبوون.

لی ریبەری پارتیەکا سیاسی نەبوو، و گەرەك بوو ئارمانج و هیقی یین قەنجین خوە ژبۆ ئیراقي گۆری و قوربانی یی وان بزافان کربان دا دناقبەرا ھەردو دەستەکی مەزن، ئانگۆ نەتەوہەرەری ئەرەب و کۆمیونیستان، دا ئەو ل سەر دەستەلاتی

(۱) ژبۆ پێزانین پرتەر بنھێرە کتیبأ: بارزانی و بزوتنەوہی رزگاربخوازی کورد.

بەشتىبان^(۱). پارتى يا بەسس ھىشتا گرنگ نەبوو بوو. قاسمى ئەو ھەردو د ھەف بەرددان، و دخووست ب رى يا مەزاختنا بېقاما دراڧ و دەستھلاتا دەولەتتى وەقادارى يا ئارتەشى ژخوہ را مسۆگەر بكت.

ل بن حوكمى پاشاتىي ئارمانج و وەعدە يىن كۆميۇنىستان جھى خوہ د دلى كوردىن لاو يىن خویندا دا، كۆ ھىقى يا داويكرنا پاشدامانا جفاكى و ئابورى يا كوردان د كۆميۇنىسمى دا دديت، ڤەكر بوو. تەنى روىسيائى ھندەك ھەڤدەردى و خەمگىنى يا خوہ ژبو كوردان ددا خويان، ھەرچندە ئەو ھند ژى جارنا نەدما و جارنا ژى گۆرى بەرژەوئەندى يىن سۆڤىيەتتى و كۆميۇنىزما ئىراقى دكرن. ژ سالا ۱۹۵۶ئ ھەتا شۆرشا ۱۴ئ تىرمەھى كۆميۇنىستان ب رەنگەكى نەمازەيى پشەفانى يا رىڭخستى يىن پىشەروو يىن كوردى ژبو لاوان، قوتابيان و ژنان دكر.

لەوما ل دەما شۆرشى پارەكا مەزن ژ خویندا يىن كوردان ئان كۆميۇنىست ئان ژى ئالىگرېن وان بوون. ئەڤ چەپى ب خوہ ژى دبوون دو پارچە: ھندەك ژ وان پشەفانى يا پارتى يا كۆميۇنىستا ئىراقى دكر و ھندەكان ژى يا كۆميۇنىستىن نەتەوہەپەرورەين كورد.

دەما كۆ پارتى يا كۆميۇنىست يا ئىراقى دەڤ ژ پشەفانىكرنا رىڭخستى يىن كوردان بەردا، چەپى يىن نەتەوہەپەرورە رۆژ ب رۆژ ژ ھەڤالين خوہ يىن شۆرشقان دلايىتر بوون.

ل ئادارا ۱۹۵۹ئ، چەپيان ب پشەفانى يا قاسمى خوہنىشادانەكا مەزن سازدا كۆ گەرەك بوو ل مووسلى ھاتبا كرن. سەردارى لەشكرى يى ئستانى، سەرتىپ (=برىگادىيەر) عەبدلوهابى شەواف، ئەرەبەكى نەتەوہەپەرورە كۆ مسريان پشەفانى يا وى دكر، داخووا ھەلوەشاندىنا وى خوہنىشاداننى كرن. دەما قاسمى پىكۆل كرن، شەوافى شۆرەشەك دەست پى كرن. شۆرەش ب لەز ھات تەپەسەركرن و قاسمى ھىزەكا

(۱) ھەيە كۆ وى ھەلپەرسى و خوہپەرسى يا بەرچاڤا خوہ، عەڤدلىكەرىم ژ وان پارتى يىن سىياسى يىن ھەڤدژين كىرنەھاتى ڤىر بووبت. ل شوونا ھندى كۆ وان پارتىيان ئىك بگرتبا و چەوتى و نەراسى يىن عەڤدلىكەرىمى ژى سەفا بكربان، ھەر ئىكى ژ وان خوہ ل جەم عەڤدلىكەرىمى شرىن دكر و رۆژ ل پەى رۆژى لەڤەب و نازنافىن مەزنى ژبو زەعمى چى دكرن ھەتا ئەو رۆژ ھات كۆ زەعمى ژخوہ باوہركر كۆ ژ تەڤان ژىرتىر و بئاقلەزە. راستە دىيژن: ل ھەر وەلاتەكى دىكتاتورەك دەستھلاتى بگىرت، وەلاتى يىن وى وەلاتى ھەركەس ب خوہ دىكتاتورەكى بچووكە.

"بەرخوهدانا نەتەوھەي"^(۱) چيكر دا ھېزىن رەكەبەرىن نەتەوھەيپەرورەين دژبەرى چەپيان ژناف بېت. فان چەكداران (كۆ ژ ئالى يى دەولەتتى ڧە ھاتبەون چەكداركرن) ئانەھى يا وان ھەبوو كۆ كارەساتان ب سەر سەرى رەكەبەران بئىنن. مەلا مستەڧاى پاردارى يا كارەساتين مووسل و كەركووكى نەكر و ۋا ڧەيت بەرجاڧ كۆ ژبۆ شەۋافى خەمگىن بوويت. لى يىن دى، كوردىن چەپى، پاردارى كر^(۲).

رژىما قاسمى ژبۆ گھۆرىنا بنەتارى يا باروودوخى ئابۆرى و جڧاكى يى كوردان و ئەرەبان ب راستى چ نەكر ئان تىشتەكى كىم كر. ئەو پىرۆژە يىن مينا سكرى دەرەندىخاننى ل نىزىكى سلىمانىي كۆ ل دەما قاسمى داوى بوون پلانين وان ل دەما دەولەتا نوورى يى سەئىدى ھاتبەون دارىھتن. لى قاسمى رى ل بەرانبەرى كوردىن نەتەوھەيپەرورە ڧە كر كۆ ب رى يا ۋەشانين كوردى و ب ئازادىيەكا ۋەرنەنگ كۆ بەرى ھىنگى نە ل ئىراقى و نە زى ل چ ۋەلاتەكى دى ھاتبەو دىتن ھىڧى و ئارمانجىن خوە بئىنن زمان. ل داوى يا سالا ۱۹۵۹ئ، قاسمى برىار دا كۆ پارتى يىن سىياسى ئازاد بكت و پ.د.ك زى ژ وان بوو. نەتەوھەيپەرورەين باژارى ل بەغدايى، مووسلى، كەركووكى و سلىمانىي ژ مېژ بوو ھزرا پاشەرۆژەكا دەمۆكراتىك و گەلسەريخووانە و چاڧنھىرى يا نەمانا وى دۆزەنا عەشیرەتى و دەرەبەگى دكر يا كۆ پر ژى دترسيان و ژى ھەز نەدكر.

(۱) ھېزا بەرخوهدانا نەتەوھەي ئان بەرگرى مىللى ھىزەك بوو كۆ د پىنگاڧا پىشىن دا ژبۆ پاراستنا كۆمارا ئىراقى ژ خەتەرىن دەرڧەي ھاتبەو پىك ئانن. ل رۆژا ۲۲ئ تىرمەھا ۱۹۵۸ئ و ل گۆرەي ڧەرمانا لەشكرى يا ھژمارە ۹۸۹ئ و دىن سەرۆكتى يا سەرھەنگ (=عەقىد) تھايى بامەرنى دا ھات دامەززانند. كۆمىۋنىستان دەورەكى بەرجاڧ تىدا ھەبوو. ھۆڧىتى يا وان ھىزان، نەمازە د تەپەسەركرنا سەرھىلدانين شەۋافى و كەركووكى دا، بوو سەدەما ھىلەشاندىنا وى (بارزانى، بەرگى دويى، ۷۲ و ئەرڧەع ۱۲۴).

(۲) برىگادىر (=عەقىد روكن) عەبدولەھابى شەۋاف ئىك ژ ئەفسەرىن شۆرەشا ۱۴ئ تىرمەھى بوو، لى پىشى شۆرەشى دناڧەرا وى و عەبدولسەلامى عارفى دا ھەڧنەھاتن چى بوو بوون. دەما ل پىشى شۆرەشى برىار ھات دان كۆ شەۋاف بىت دەستەلدارى گىشى يى لەشكرى، عارفى ئەو ڧەرمان ل ۱۵ئ تىرمەھى (رۆژەكى پىشى سەرکەڧتتا شۆرەشى) ھىلەشانند و ئەو كر ڧەرماندارى لەشكرى يى مووسلى. شەۋاف ب ڧى ئىشا و دلى وى ژ شۆرەشى و عەڧدلىكەرىمى، كۆ پىشتا وى نەگرت بوو، ما. كەيسەپەرىسان ئەو تىھن دا كۆ دەست ب سەرھىلدانەكا لەشكرى دژبەرى عەڧدلىكەرىمى بكت. رۆژا ۸ئ ئادارا سالا ۱۹۵۹ئ، ل رادىو يا مووسلى سەرھىلدان راگەھاند و ل رۆژا ۹ئ وى ھەيڧى پىشى ۳۴ چاخكان (=سەعتان) ئەو شۆرەش ب ئارىكارى يا لقى مووسلى يى پارتى يا دەمۆكراتا كوردستانى، دەستەكا بەرخوهدانا نەتەوھەي يا سەر ب كۆمىۋنىستان و ئارتەشى تىك چوو.

توندی و نەرمی و چاواپی یا وی گەلسەریخوایی رەنگ دگوارەت، لی باندۆرا مارکسیەتی ل سەر خویندايان تەفی ھایداری یا وان ل سەر وی راستیی بوو کۆ دەستی وان د وی پشکا مەزن ژ کوردان دا نەبوو کۆ ل گوندان دژیان. خەلکی گوندان ھیشتا شوپپاریز (=موتەحەفز) بوون و ب ئەگەرا دۆخی جفاکی و ئابۆری یی خوە، نھیری نا خوە بۆ جیھانی و ھەفاداری و پیگری یین عاتیفی یین خوە ب رژی فە ب دۆزنا دەرەبەگی فە گریدایی بوون و رەوش نھا ژی ھەر وھا یە. خوینداییین "پیشقەروو" یین باژاران دشیان پشتا خوە ب چینا ناڤین و پارەکی ژی چینا پیشقەرووین (= کاسب) نزم گەرم بکن. ئەم دکارین بیژین کۆ پرۆلیتاریا ئانگۆ چینا کارکەرین کوردان ھەر نەبوو. کارکەرین پیشەسازی یا نەفتی و باربەرین لۆر^(۱) یین بەغدايي ژی چینەکا کارکەران کۆ خوەدی ساویرەکا سیاسی بت پیک نائینن.

لەوما پیشقەروو یین باژاری تەنی دکارن ب ھیقی یا دەولەتی د ریفەبەری یا دەولەتی دا، د ئارتەشی دا و د پیشەسازی یین بن دەستھلاتا دەولەتی دا بگەھن دەستھلاتی. خزانی و نەداری یا سەرمايەداری یا کوردی ژ ئالی یی ژیدەری مەزن ب وی ریزی یە کۆ بقیٹ نەفتی دەولەت دی ببت سەرووکانی یا وەرارا ئابۆری. ژیدەری سەرەکی یی داھاتا ئیراقي ژی داھاتا نەفتی یە کۆ ھەر ژ زوو دا د دەستی دەولەتی دا یە.

کیم گەس ژ نەتەوہەپەرەرووین کورد ھیمین زانستین ئابۆری و جفاکی کۆ ژ سالۆخە تین ریبەری یا پارتی یین مارکسی و جفاکی-خوایین (سۆشیالیستین) رۆژئافایی نە خویندەن. ھزرین ھوورین بیردۆزا مارکسی گەلەك کیم ھاتنە فامین (=فامکرن) و پر کیم ژ وان ژی ب کاودانیین جفاکا ئیراقي عەلەقەدار و گریدایی نە. لی تیھنا شۆرەشی و ھەستا بەربەرینی دناقبەرا پیشقەروو یین کۆ دل-ئالۆژی پاراستنا بەرژەوہندی یین خوە یین جیگرەوویی نە، ب ئاوايي فۆرموولەکی دەھات دیارکرن کۆ ژ مارکسینی ھات بوو و وھا دخویا کۆ کاودانیین خەباتا خوینداییین کوردان روھن دکت.

کەیسەپرستی یا کۆمیونیستین کۆ ژ پشتەفانی یا قاسمی قەزەنجا خوە ددیت و زیدە بی دلۆفانی و دلرەفی یا کارین ترسکاری یین وان ل سالا ۱۹۵۹ئ، گەلەك کوردین چەپی

(۱) ئەڤ لور دی ھەر فەیلی بن!

ژ وان دوور كرن. هەر د وئ دەمى دا، هيمانەكا دى دناڤ پ.د.ك دا دبوو خوهدى باندۆر، ئەو ۋى نەتەوئەپەرورەيىن كىريارخواز (=پراگماتىك) بوون كۆ ھەرچندە بەرنامە يىن جفاكى يىن وان تەڤلەھەڤ بوون، لى د ئارمانجىن خوە يىن سىياسى دا نەرمەرى بوون. وان ھىقى ھەبوو كۆ بكارن پىشتەفانى يا لەشكرى ژبو پارتىي پەيدا بكن. خويندايىن ژ عەشیرەتان ڤەڤەديايى ئەڤ ئىك ژ دەستان نەدھات. مەلا مستەفا مەزنىن ئەندامى ڤى دەستەكى بوو. ئىكى دى ژ وان سەيید جەلالى تالەبانی بوو كۆ ژ ھنگى وەرە مینا شانەكى سەرەكى يى كوردان ل بەغدايى، ڤاھىرەيى و ئەوروپايى دىخەبت و وەكى سەردارەكى لەشكرى يى سەرکەفتى د شەرىن ھاوردۆرا سلیمانیى دا خوە نیشادایە. ھەر وەكى چاوا دلانا ژ كۆمىونیستان و ئالیگرىن وان زیدە دبت، وھا ۋى دەنگى ڤان مروڤان بەیتر و خورتەر دبت. ھن كورد ب ئىكجارى ژ خەيال و خەونان بدەرکەفتن: كەڤنە كۆمىونیستەكى ل سالا ۱۹۶۱ئ ژ من را گۆت كۆ خوەزى كەسپىن كۆ من دىخوەستن سەرۆكىن من بوونا، ژ بەر ئىخانەتا وان بەتابان گرتن و نەفت پى دا بکریان و بشەوتاندبان. لى ل دەما وەرگرتنا پۆھیلانا (=ئىجازە يا) ڤەرمى و رەسمى مۆرا مارکسیبوونى ب سەر ئەنى يا پەیرەو و پرۆگرامى پارتى يا دەمۆكراتا كوردستانى ڤە ما. ل دەستپىكى پارتىي خوە مینا پارتیەكا مارکسى-لەنىنى دانىاسین. لى ئەڤ سالۆخت بەرى كۆ قاسم ل سالا ۱۹۶۰ئ پىنیاسینى ب پارتىي بكت ھات ھافىتن.

شەرى ھوندى يى پارتىي دناڤبەرا ھەڤالىن كۆمىونیست و دۆ-كۆمىونیستان ب ژۆردەستى يا يىن داوین داوى بوو. ل وئ دەما كۆ ئەڤ بوویەر ل بەغدايى و بازارین دى يىن كوردستانا ئىراقى دڤەومین، رەوشا ژيانا گوندان ھەر مینا جاران بوو. ل مەھا گولانى ل سالا ۱۹۵۹ئ، مەلا مستەڤاى جارەكا دى شەرى عەشیرەتىن زىبارى و برادۆست كر و وەكى ھەر جار بسەرکەفت و گەلەك تڤەنگ و چەكىن سڤك ب دەست خوە ڤە ئانین. ھەرچندە كۆ بارزانى سەرۆكى پارتىي بوو، لى رىبەرى كەتوارى و واقعى ئىبراھیمى ئەحمەدى بوو كۆ ل بەغدايى بوو. ئەو مافناسەكى ئافسالڤەچوویى و ئەمیندارى گشتى و سەرنڤیسەرى خەباتى بوو. ژ دەستپىكا سالا ۱۹۶۰ئ ھەتا چرىا پىشین، پارتى ل سەر راگەھاندنا وەڤادارى يا خوە ژبو قاسمى بەردەوام بوو، لى ھزرا نەمازە و نەھىنى يا ئەندامبوونى تىشتەكى دى بوو. ھەتا چرىا پىشین ئىدى پارتى ل بەر

دلّی قاسمی کھفت بوو و سالحي یووسفی، ئیک ژ ئەندامین کارکۆما (=کۆمیتە یا) نافەندی یا پارتیی ھات گرتن.

ل کانوونا پاشین ل سالا ۱۹۶۱ئ، ئەندامەکی دی یی مافناس یی کارکۆما (=کۆمیتە یا) نافەندی ب نافئ عومەرئ مستەفای، کۆ ژبەر ب کەلەش بوونئ ب دەبابە (تانک) دەھات نیاسین، ھات گرتن. ل رەشەمەھئ ئیبراھیمی ئەحمەدی رەخنەیک ل سەر ئاخذتەکا قاسمی گرت کۆ تیدا ژبو دلّی نەتەو پەرورەین ئەرەب ددا سەر کوردان و د خەباتئ دا بەلاف کر. ھەداریک ژبو گرتنا وی ھات دەرکرن و وی خووە فەشارت.

ھەتا نیفەکا ھەیفە ئاداری پینچ کەس ژ ئەندامین کارکۆما (=کۆمیتە یا) نافەندی ھاتن گرتن. ل ۲۱ئ ئاداری، گێژنا نەتەو ھیی یا کوردان، نەورۆزی، جەلالئ تالەبانی ئاخذتەکا نەتەو پەرورەنە ل شاھیک بەغدايي کر. ئەو ئاخذتن رۆژا پاشتر د خەباتئ دا ھات بەلاف کرن و فەرماندارئ لەشکری یی بەغدايي جەنەرال عەبدی ئەو رۆژنامە بەرەبەندکر. ھەتا داوی یا گولانئ پارتیی ئیدی ھەو ب ئەشکرا کاردکر. ئەو سەرۆکین کۆ نەھاتبوون گرتن، کاری پارتیی ب ئاواپەکی نەپەنی ریفە دبر.

ل چریا پشینا ۱۹۶۰ئ، مەلا مستەفا چوو بوو رووسیایی. کەس ل دەرڤەیی پ.د.ک نزانن کا ئەو ب درستی ب ژفانا چ تشتەکی چوو بوو و چ سۆز و وەعدەیک ژی مومکینە کۆ ھات بت دان. ل رەشەمەھئ ئەو ژ سۆفیەتی فەگەر یا بوو و ل بەیرووتئ ژ رۆژنامە یا ئەلنەھزەیی را گۆتبوو کۆ دخوازت داخوازا رەوا یا کوردان بی کۆ چ زیانەک بگەھت ھەبوون و تیکۆزی یا کۆمارا ئیراقئ ب جە ببت. نەتەو پەرورەین کورد ھەرگاف ل سەر فئ خالی پیکۆل کری یە. ل وئ دەما کۆ مەلا مستەفا نە ل ئیراقئ بوو، جەنەرال عەبدی ئەو خانی و ترۆمبیل کۆ دەولەتی ژ وی را تەرخان کریوون ژئ ستانندن و مووچە یی ھەیفانە یی وی ژی راگرت. بارزانی چوو بارزانی.

ھەتا بہارا ۱۹۶۱ئ ل سەرانسەری ئیراقئ قاسم بوو بوو مەرفەکی نەحەزکری و نەفیایی. ھەرچەندە کۆ ل بەرچافی ھەندەکان ھیشتا ئەو مەرفەکی باش بوو. ل ژبەر زکرنا دراڤ و پارە و دەم و ژی یی خەلکی تەنی ژبو مانا خووە ل سەر دەستەلاتئ ب ئاواپەکی ئامداگرتی نەفرین لئ دەھاتن کرن. ژ پاییزا بەھۆری و فردا، رۆژیم ل دژی کۆمیونیستان دەرکەفت بوو. لئ، ھیشتا جەھ خووە ل جەم نەتەو پەرورەین ئەرەب نەفەکری یە. ل خەزیرانی قاسمی پشەقانی یا ھەندەک ئەرەبان ژخووە را قەزەنج کر،

ئەو ژى ب راگەھاندنا مەرەما لەشكرى يا ئىراقى ژبۆ بدەستقەئانىنا مافى خوە ل ناخا كویتی كۆ ھەر ل وان چاخان خوەسەرى يا خوە ژ بریتانیایى ستاند بوو. شیخ ئەحمەدى بارزان ژى ئىك ژ وان ب سەدان سەرۆكان بوو كۆ وەفادارى يا خوە ژبۆ قاسمى و كۆمارى ل وى دەراقى راگەھاند.

مەلا مستەفا ل جەھى باف و كالین خوە پى حەسیا كۆ ژ ئالى یى عەشیرەتین ھەفسى، دوژمنین كەفتین بارزانیان، د بن گەفەھەكا مەزن دا یە و ئەو گەفە د زیدەبوونى دا یە. مەھا خەزیرانى شاندەكا نەتەوہەپەرودەرىن كورد خوەست كۆ ژ قاسمى لافى بكن دا نەخوەشى و چارەرشى يا كوردان، نەمازە بریارا ئاكنجیكرنا ئەرەبان ل دەفەرین عەشیرەتین كورد و بەھایى كیم یى بەرھەمى تووتنى، كۆ ژ ئالى یى دەولەتى فە ھاتبوو فەبرین، داوى ببن. قاسمى ئەو شاند نەوەرگرت. ل پاش فى نەوەرگرتنا دژوار، عەباسى مەحمەد ئاغای ھەفگرتنەكا لەشكرى دناقبەرا عەشیرەتین سلیمانیى دا چىكر. ئەف بوو سەبەبا شاندنا ستوونەكا ئارتەشى ژ كەرکووكى بەر ب سلیمانیى. ستوون ل دەرەبەندا دەرەندىخانى ژ ئالى یى ھیزین عەباسى مەحمەدى ھات سەكناندن. ئەف بوویەر ھەپە كۆ ھەفروووبوونا لەشكرى يا مەزن يا ھەرى پېشن بت دناقبەرا دەولەتى و كوردان دا د وى شەرى دا یى كۆ نھا ژى دووم دكت.

قاسم ب تەنگاسى يا كویتی فە مژوول بوو و خوە ب سلیمانیى فە ھای نەدا، ب وى ھىقى كۆ دى ھیور ببت. لى ل دەستپىكا تیرمەھى شەرى ناقبەرا كوردان و ھیزین دەولەتى ل جەھین دى ژى دەست پى بوو. دھات گۆتن كۆ نیزیكى دو ھزار كەس ژ عەشیرەتا گۆیان یین سووریایى ژى پاردارى يا شەرى جەمیلە رەشىدى ل زاخویى ل باكورا رۆژئاڤا يا كوردستانا ئىراقى كرى یە. ژیدەرى فى سالخى، جەنەرال مەحموودى رەزاقى، جەنەرالەكى ئارتەشى ئىراقى، سالخ ددت كۆ ھزار و پینج سەد كوردین مەنگور ژى ژ ئىرانى ھاتنە و تەفى براپین خوە یین كورد ل ئىراقى شەرى دەولەتى دكن. مەلا مستەفاى ل نیقى يا تیرمەھى پاردارى يا شەران كر و ئیریش كر سەر عەشیرەتین زىبارى و سۆرچى كۆ دخوەست ب پشەقانى يا دەولەتى ئیریشى بكن سەر بارزانیان. مەلا مستەفاى سەرکەفتین خوە یین بېژمار دوبارەكرن فە و دوژمنین ماى بەر ب تركیى رەقیان. دھیت سالخدان كۆ بارزانیان ۳۵۰ كەس كوشت بن، ھزار كەس بریندار كر بن و ۶۰۰ چەك ژى بدەست ئیخست بن. ھەتا فى قۇناخى ژى سەرھلەدان ھەر ب

ئاوايەكى كەفەن ژ رەنگى سەرھەلدايىن عەشیرەتى يېڭى ل دژى دەولەتى بوو. ل تەباخى، خەللى ھەلەبچەيى و چەمچەمالى جەندەرمە دەرکەرن. ل باکور ژى ئاکرى، ئامىدى، دھۆك و زاخۇ ب دەستى سەرھەلدايىن كۆ ئاشوورى ژى د ریزىن وان دا ھەبوون ھاتن گرتن.

ل داوى يا مەھا تەباخى، مەلا مستەفاى، پىشتى كۆ ھەمى دوژمىنن خوە يېڭى عەشیرەتى ژ قادى دەئىخست بوون و جەي خوە پەيت كرىبوو، ھىدارىەكا داوين ژ قاسمى را شاندى و تى دا ژى خوەست كۆ "قۇناخا بھۆر" ئان "قۇناخا فەگۇھاستى" (=فەترەيا ئىنتىقالى) (يا كۆ تىدا ھەمى دەستەلات تەنى د دەستى قاسمى ب خوە دا بوو) داوى بىت، دەستەلاتا خوەيى (=ھۆكمى زاتى) يى كوردان پى نىاسىن پى بھىت كرن و ئازادى يېڭى گەلسەريخووانە (=دەمۆكراتىك) بھىن فەگەراندىن. بەرسقا قاسمى ل داوى يا ھەفتى يا پىشىن يا ئىلۇنى ئەو بوو كۆ ئارتەشى ئىراقى ئىرىشا مەزن يا خوە يا ئىكى د شەرى ئھا دا بۇ سەر بارزان دەست پى كر.

ل وى چاخى پارتى يا دەمۆكراتا كوردستانى ب جەلەنگى فە پاردارى يا شەرى نەكر. سەرھەلدايىن عەشیرەتى ل باکور كەفت بوون بن ئىرىشىن ھىزا ئەسمانى يا ئىراقى كۆ تىدا ئامىدى، دھۆك و ئاکرى ب رۇكىتان ھاتبوون ھىگافتن. دانەزانا ئىكى يا ۋەشانى و رۇژنامەفانى يا ھەبوونا ئارىشەيان ل كوردستانى ل ۱۵ ئىلۇنى چى بوو، دەما ۋەشانان و رادىۋىيى تىلا خوە درىژ كرى يە سەر بارى دژوارى باگورى ۋەلاتى. ھەردو دەزگەھىن راگەھاندىن دوبارە كر كۆ ب ھزاران تەلەگرام و نفىسۇكىن پىشتەفانىي ژ ئالى يى سەرۋكىن ئەرەب، كورد و توركان فە گەھىستە قاسمى. ئالۋزى مينا بزافەكا ئىمپىريالىستان و دوۋفەلانكىن وان ھات ناساندىن. ئىرىشىن ئەسمانى يېڭى بەردەوامىن باگورا رۇژئافايى بەر ب پىشەرى، شارەزۋرى، و دەرەبەندىخانى، بەر ب باشور و رۇژھەلاتى فە، بەلافە بوون.

ل ۲۳ ئىلۇنى قاسمى كونفرانسەكا رۇژنامەفانى كر كۆ ۵ سەعتان فەكىشا. وى برىتانىيى و ئەمىركايى ژبۇ شۆرەشا كوردان تاوانباركرن و گەفە كر كۆ دى بالىۋزخانە يا برىتانىيى، كۆ ل گۆرە يى گۆتەنا وى ۴۰۰،۰۰۰ (چار سەد ھزار) پاوندىن سترلىنى ژبۇ تىھەندانا سەرھەلدايان مەزاخت بوون، دابىخت. لى وى راگەھاندى كۆ پىشتى رۇژەكى ئان دوان پاشمايى يېڭى سەرھەلدايان دى ب تىقافى بھىن فەبەراندىن.

وی گۆت کۆ پ.د.ك هاتی یه هلوه‌شاندن، ژبه‌ر کۆ نه‌کاری یه ل گۆره یی قانونی جقینه‌کا سالانه چی بکت. وی پارتی وه‌کی ئامیره‌کی بریتانیایی دا نیاسین و گۆت کۆ مه‌لا مسته‌فا ئان هاتی یه کوشتن ئان ژێ و هلاتی ره‌فایه. چ ژ فان گۆتنان ژێ د راستیی دا نه راست بوون.

ل چریا پی‌شین، ل-خوه-کرنا کنجین کوردی ژبو کارمه‌ندی‌ن شه‌هرمداری (=به‌له‌دیه) یا هه‌فلیرئ هات به‌ربه‌ندکر. هه‌ر ل وی مه‌هی عه‌شیره‌تا خو‌شنا ل ده‌فه‌را هه‌فلیرئ و هه‌مه‌وه‌ندی‌ن کۆ ل چیا یین نافه‌را که‌رکووکی و سلیمانیی دژین، پاردارای یا ئیریشین ده‌وله‌تی ل دژی بارزانیان کر. جاره‌کا دی مه‌لا مسته‌فای رکه‌به‌ری‌ن خوه شکاندن و چه‌کین زه‌حفتر ب ده‌ست خوه ئی‌خستن.

هه‌تا ٢٣ئ چریا پاشین، ئارته‌شی ئیراقی جهی خوه ل ئستانا سلیمانیی ئه‌وقاس به‌یز و په‌یت کر بوو کۆ قاسم ب خوه بشیت سکر دهره‌ندی‌خانی فه‌بکت. هه‌تا وی ده‌می شیوازی گه‌له‌مه‌په‌ری یی شه‌رکاریی خوه ئه‌شکرا کر بوو. شه‌ر شه‌ره‌کی پارتیزانی بوو. کوردان ئیریش دکرن سه‌ر پر با‌زاران لی نه‌دخوه‌ست کۆ چ با‌زاری‌ن گرنگ بی‌خن بن ده‌ستی خوه. لی، ئه‌و دخوا‌زن کۆ له‌شکرگه‌هی‌ن ئیراقی ژ هه‌ف دابه‌رن و بنکه یین خوه بپاری‌زن. ژ مه‌ها پی‌شین یا شه‌ری، سریمه‌کا دوومدارا کوردان ده‌ست بی بوو کۆ ئارته‌ش و جه‌ندرمه یین ئیراقی ل شوون دا ده‌شتن و چه‌کی خوه ژێ دگه‌ل خوه دانی^(١).

به‌غدا ته‌نی دکاری پشتا خوه ب یه‌کانین خوه یین ئه‌رمب فه‌ گه‌رم بکت یین کۆ ژبو شه‌ری مینا یین کورد چه‌له‌نگ و ژیه‌اتی نه‌بوون. ئه‌رمبان ژ چه‌ند ئالیه‌کان فه‌ مینا نه‌شه‌هره‌زایی یا ل ده‌فه‌ری‌ن چیا یی و هه‌وایی ویده‌ری زیان ددیت. بل ژ چه‌ند په‌فچوونه‌کان، ئارته‌شی عیراقی د شه‌ری‌ن خوه یین دژبه‌ری کوردان دا چ ژ خوه چی نه‌کر.

گه‌له‌ک عه‌شیره‌تی‌ن کۆ د پی‌شدا ئالینه‌گر بوون ئان ژێ ئالیه‌گری‌ن ده‌وله‌تی بوون، نه‌ها خوه دابوون ئالی یی شو‌ره‌شقانان. نه‌ته‌وه‌په‌روه‌ران د به‌رساند (=دخه‌مناند، ته‌خمین

(١) کریسی کۆچیرا ژ زارده‌فی دانایی ئادام سمیتی فه‌دگیرت کۆ نیزیکی ٧٠ ئه‌فسه‌ری‌ن کورد ری‌ژین ئارته‌شی ئیراقی هیلان. ئیک ژ وان ژێ عه‌بدلوه‌هایی ئه‌ترووشی بوو کۆ پاشتر ل سالی‌ن ١٩٦٥ئ و ١٩٦٦ئ بوو فه‌رمانداری ئه‌نی یا سلیمانیی و ل سالی‌ن به‌ری داشکه‌ستا ١٩٧٥ئ، به‌رپرسی نفی‌سینگه‌ها له‌شکری یا پ.د.ك. بوو.

دكر) كۆل داوى يا سالا ۱۹۶۲ئى تەنى سى ئان چار هزار كوردان ل ئالى يى دەولەتى شەر دكر. ئەف ھېزىن عەشیرەتى يىن دژبەرى نەتەودەپەرودەران درافەكى زەحف، چەك و ھاریکاری ژ دەولەتا بەغدایى وەردگرتن.

دەولەتى گرانترین زیان ب رى يا ئیریشین ئەسمانى ل كوردان دئىخستن. ھیزا ئەسمانى يا ئیراقى ب بالافرین شەرکەر و بومبەافیزین بریتانیایى و سۆفیهى دەات تىكۆز كرن.

ل سالا پېشین يا شەرى، نىزىكى ۵۰۰ گوندان ب ئیریشین ئەسمانى ھاتن كافلكرن. ل فان داویان، نەتەودەپەرودەران سالخ دایە كۆ ئەف ھژمار گەھشتى يە ۱۰۰۰ گوندان. چەند بالافر و بالزفرۇكىن (=ھەلىكۆپتەرین) ھیزین ئەسمانى ژ دەست چوون، لى شۆرەشقانان چ بالافر و چ چەكىن دژى بالافران نەبوون. مینا ھیزین ئەردى، ھیزا ئەسمانى ژى د ھنگافتنا ئارمانجین لەشكرى يىن سەرھلدايان دا سەرگەفتى نەبوویە. ل شوونا فى چەندى، بالافر ژبۇ نەھیلانا دەخل و دانى، ویرانكرنا گوندان، فەبراندنا تەرشیان و ترساندنا خەلكى نەشەرکەرئى مینا ژن و زارۆان دەین بكارئانین. سەرھلدايان سالخ دایە كۆ ل زفستانا ئىكى ل پاش شەرى ۸۰,۰۰۰ (ھەشتى هزار) كەس بىخانوومان بوونە.

بزاڤین كو ژبۇ وى چەندى دەاتن كرن دا كۆما نافنەتەودەى يا خاچا سۆر بكارى ھاریکاری يا ھنگافتى يىن ئیریشان بكت بى ورج مان. خاچا سۆر يا نافنەتەودەى تەنى دكارى ل سەر داخوآزا كۆمى ل وەلاتى ھافلدار ب دۆزى را دابكەفت قادا كریارى. كۆما ھەیفكا سۆر يا ئیراقى خوە ژ داخوآزەكا وھا دا پاش. ئیلیۇیشن ل سەر باراندنا بومبىن ناپالم و مىگ و بالافرین شەرکەرین ھۆنتەر ژى ل سەر گوللەباراندنا ژ نزمایى و بومبەباراندنا ب رۆكىتان بەردەوام بوون.

ل چرىا پاشین يا سالا ۱۹۶۱ئى، دەما رووسیایى وەرگرتنا كویتى ل نەتەودە يىن ئىگرتى فیتۆ كر، پەيوەندى يىن قاسم و ئىكەتى يا سۆفیهى چىتر بوون. دەولەتا بەغدایى فەرمان دا كۆ نابت چ تىببىنىيەكا نەخوەش ل سەر ئىكەتى يا سۆفیهى د وەشانین ئیراقى دا بھیت بەلاڤكرن. ئوورسان د پرۇپاگەندە يىن خوە دا ئیریشین سەر قاسمى سەكناندن و كۆمىونیستان ژى گازى يا خوە ژبۇ چارەسەرى يا ئاشتیانە يا شەرى نەشرینى دژبەرى كوردان ھیورتر كر.

ب دریاھای یا زفستانی کەت-ئوو-مەت پیکدادان ھەبوون، لێ ھەردو ئالی ژبو دەستپیکرنەفە یا شەرین تەقاف، گەرەک بوو ھەتا بەاری، دەما بەفرا چیاپان دێھوژی و رێ فەدبوون، ل ژ فان بامبان. ل سەری سالا نوو ھەفەپەیقینین ساڤا یین ئاگرەسێ دناڤبەرا رژیما قاسمی و کوردان دا دەست پێ بوون. ھەتا نیقی یا ئاداری ھەفەپەیقین تووشی شکەستنی ھاتن و ل دەستپیکا نیسانی شەرین گران جارەکا دی دەست پێ بوون. ھەتا نیقی یا ھەیفی، بەتەلیۆنەکا سەرھلداپان ب سەرۆکتی یا عیسی سووار ئیریش کر سەر ستوونەکا ئارتەشی و ٨١ کەس کوشتن، ١٣٣ کەس بریندار کرن و ٢٢١ کەس زی دیل گرتن. سیاسەتا دیلگرتنی ژ ئالی یی سەرھلداپان فە وھا دەھات ھەسباندن کۆ دی مەعنەویاتین شەرکەرین ئیراقتی ھیشتا کیم بکت. شەرکەرین سادە زوو دەھاتن بەردان، و گەفە لێ دەھات کرن کۆ جارەکا دی نەفەگەرن. لێ ئەفسەر دەھاتن فەھیلان. ھەتا بەارا ١٩٦٢ی، تەکتیکا کۆمیونیستان ھات بوو گوھارتن و وان دخوەست ژ شەری سەرئەکەفتی و گرانی کۆ ھەر سال ٢٠ ملیۆن پاوەند ژێ را دەھاتن مەزاختن ئالافەکی ژبو ھەرفاندنا قاسمی چی بکن. ل ھەفتی یا ئیکی ژ ھەیفە گولانی، کۆمیونیستان خوەنیشادانەکا مەزن ل بەغدايي ریکتیکست و تیدا خوەست کۆ شەر ب ئاواپەکی ئاشتیانە بەیت چارەکران. ھیشەتەکا مەزن یا چەند ھزار کەسی ل جادە یا سەرەکی ل دەرڤەیی ھۆتیل بەغدايي کۆم بوو بوون و ژ ئالی یی ھیزین تەناھیی فە تەقە لێ ھات کرن. ھەر ل وێ ھەفتی سەرھلداپان ئیدیعا کر ٢٠٠٠ جەندرمە یین کۆ ژ بو رزگارکرنا سوپا یین ئارتەشی یین کۆ ل پینجوبینی کەفت بوون ناف ئابلوقەیا کوردان ھاتبوون شکاندن و ب فی ئاواپی ١,٣٠٠ شەرکەر ھاتن دیلگرتن.

نیسانەکا دەرەنگ، چەکدارین عەشیرەتین کورد یین ئالیگرتن دەولەتی ئیریش کر سەر گوندین ئاشووریان ل باکورا بازاری مووسلی. نیزیکی ٧٠٠ زبباریان کۆ ھەرنیکی ژ وان ھەیفانە ھەشتی پاوەند ژ بەغدايي وەردگرتن^(١)، ب سەرۆکتی یا زبەیری مەحمود ئاغای دەستھلاتا ترس و ساویری ئیکست بوو گوندین دەفەرا نافبەرا مووسلی و نامیدی. ھیزا ئەسمانی یا ئیراقتی بومب ھافیتن سەر دیر و کتیبخانە یا دیرا نامیدی

(١) ل وێ دەمی موچەیی پشمرگەبەکی زگوردی ٧٥٠ فلسین ئیراقي بوون و پشمرگەبەکی خوەدی ژن و زارۆ ٣ دینار وەردگرتن (کۆچرا، ٢٦٩).

و پاشتر ژى ئه وودمر ژ ئالى يى زىباريان فه هات تالانكرن. سيويخانه يا ل تهنشت ديږى ژى ب بهر كهفت.

ئوو پاشتر ل بهارا سالا ۱۹۶۲ئ، ئه گهر و هوكارهكى نوو، لى يى ههرى گرنگ، هوندى شيوازا بهر خوه دانا كوردى بوو. پارتى يا دهموكراتا كوردستانى ب چالاكى پاردارى يا شهرى كر و ريبهرى يا لهشكرى يا ئهنى يا سليمانىي گرت ستوهى خوه. پارتىي ريكنيخستنهكا لهشكرى و سياسى چيكر كو ل تهفيا ههرىما باشورى كوردستانى بهلاف بوو. پ.د.ك. ل بهر بوو كو د شهرى كوردان دا وى رولى بلهيزت كو ئهنى يا رزگارى يا نهتهوهيى يا ئه لجهزاييرى د شوڤشا دژبهري فهره نسايبان دا لهيست بوو.

وهكى تهفا يا كوردن كو شهرى بهغدايى دكر، پارتىي ژى مهلا مستهفا مينا ريبهرى مهن و سهروك دديت، لى دناقبهرا بارزانى و پارتى يا كو ئه و ب ناف ريبهرى وى بوو نهتهبايى ههبوون^(۱). لى ئه و هند دژوار و توند نهبوو بوون. خهتهرا وان ژبو دهمى هيشتا نههاتى بوو. مهلا مستهفا ژبو ريقهبرنا كارين دهولهتى ل كوردستانى خوه حهوجهدارى چ پارتيهكا سياسى يا ريكنيخستى نابينت. وها دهيت خويان كو ئه و ئاليگرى دهولهتهكى بت كو د دهستى دهستهكهكا روهنهران دا بت، دوزنه دهرههكى بهيت چيكرنهفه، مينا تو ببيژى دهستهلات د دهستى تهههرهكى پارتيهكا ويگ^(۲) يا كوردى دا بت. ئيراهيمى ئهحمهدى، ئه ميندارى گشتى يى پ.د.ك. باوهري ب شيوازهكى

(۱) ههر نهف لهفنههاتن و گرى ل جهم وان چهند كهسان بوون ئه گهرا پر كارهسات و مالويرانى و براكوژيان. دهستهكا كو جهلالى تالهبانى و ئيراهيمى ئهحمهدى سهروكتى يا وى دكر خوه پر پيشقهروو دديت. لى ههروهكى نفيسفان ژى دنقيست كيم كهسان ژ كوردن نهتهوهپهروهرين وى چاخى شههرهزاييهكا باش د خويندين جفاكى و ئابورى دا ههبوو، و تشتهكى وها ژ ماركسيزمى فيم نه دكر. ئه و تشق كو دزانى ژى نه ل گزهرى كاوداين كوردستانى و جفاكهكا كوردى بوو كو چينا وى يا پروليتهر هه ما ههر نهبوو. لى گهنجين كو ئيراهيمى و جهلالى سهركيشى يا وان دكر دوور ژ كهتوار و باروودوخى كوردستانى و د پونژ و خهپالان دا مهلا مستهفا ب پاشقهروو و عهشيرهتى و كهفنهپهرست ددا نياسين. مهلا مستهفاى ئه گهر چ هنيرهكا دى يا زندهتر ژ وان گهئان ژى نهبوو بت، ئه و قاس بهس بوو كو پرتز ژ وان واقعى جفاكا كوردى دنباسى.

(۲) ويگ (Whig) دهستهيهكا سياسى يا مهن ل برىتانىا يا سه دسالين ۱۸ئ و ۱۹ئ كو دخوهست دهستهلاتا شاي كيم و يا په رله مانتويى زنده بكن. ئه ف پهيغا ويگ ژبو وان ئه ميريكايى بين كو د شهرين خوه سهري يا ئه ميريكايى دا دخوهست ژ برىتانيايى خوه سهر بين ژى دهات بكار ئانين.

دەولەتتى ھەيە كۆنە د نەتەو ەيىن نوو پىرادگەھن دا تىشتەكى بەرنىاسە و پارتىيەك ب تەننى دەستھلاتى دگىرت و د كارووبارىن خوە يىن دەفەرئى دا ئالبىنەگر دىمىنت و پرتىر ژ ھندى كۆ جفاكىخواز (=سوشىالىست) بت پىشقروو ەيە. ل ۲۹ئى كانوونا پىشىن ل سالا ۱۹۶۲ئى، دىقىد ئادامسىنى د رۆژنامە يا ساندى تەلەگرافى دا سالخ دا كۆ ئىبراھىمى ئەحمەدى د دەرھەقا دەستھلاتا پارتىيەكا ب تەننى دا گۆت: نەا ل فېدەرئى تەننى پارتىيەكا دى ھەيە ئەو ژى پارتى يا كۆمىۇنىستە كۆ ب قاسمى را دژبەرى مە شەرى دكت.

جەلالى تالەبانى جداتى يا نافبەرا پارتىيى و مەلا مستەفاى ب فى ئاوايى دياردكت: "ھەلبەت مەلا مستەفا رىبەرئى مە يى مەزنە. ئەم بى وى نكارن چ بكن و ئەو ژى بى مە نكارى. باروودۇخ گەلەك مىنا جداتى يا نافبەرا گاندى و پارتى يا كونگرېسا ھندستانى ەيە." باوهرى يا ب رۆلى پاشەرۆژى يى پارتىيى كۆ د فى ھەفۆكى دا دھىت تىدەرئانين، نىشانى شىوازى ھزرىن و ئارمانج و ھىقى يىن پارتىيى نە.

ژ بەھارا سالا ۱۹۶۲ئى ھەتا پايزا وى سالى، پ.د.ك. ل ھەرىمىن شۆرەشى خوە ب تىكۆزى رىكئىخست و بچووكترىن يەكانىن ئارتەشى رزگارى يا كوردى ژى كادرى سىياسى يى خوە ھەبوو. ئەگەر خوارن ژ خەلكى بازارفان را نىيە، لەشكرى پ.د.ك. تىرە. پارتىيى ۵۰ خايىنن بەرگومان و سىخورىن پۇلىسان ل بازارى سلېمانىيى و ھژمارەكا بچووكتر ژى ل كەركووكى و ھەفلىرى كوشتن. ب بەلافتربوونا رىكئىخستەفە يا لەشكرى يا ھىزىن عەشیرەتى، باندۇرا پارتىيى پرتىر بوويە. كادرىن ئەفسەر يىن ئارتەشى رزگارى يا كوردستانى ب كەفەنە ئەفسەرىن ئارتەشى ئىراقى دەستەبەر بوونە. لى بارزانى سەردارى ھەرى بلندە و ھەمى شۆرەشقان دىژن كۆ فەرمانىن وى دگافىدا دھىن بچەكرن.

ل تەفا يا ھافىن و پايزا سالا ۱۹۶۲ئى شەھران دووم كر. ھىزا ئەسمانى يا ئىراقى ل بومبەبارانكرنا خانىيان، تەرشىيان و دەخل و دانى و رىقىنگىن رىيان نەووستيا و سەرھلدايان ژى دەف ژ كەمىندانان و خوەبەر-فەنووساندنىن ژبو ستوونىن ھارىكارىيان و ئىرىشىن سەر بىكە يىن لەشكرى بەرنەدا. نەتەو ەپەرور مەزنىن وان دەفەرئى چىيى بوون يىن كۆ ترۇمبىل و تانك نەدگەھشتنى. ئەو ل دەفەرئى نزم و ل دەشتان ژى خودان شىيان بوون و بەر ب رۆژئافا ھەتا پەرئى دجلەيى ئىرىش دكرن و ب رى يا ئىرىشىن شەفانە يىن پارتىزانى ترس ئىخست بوو لەشكرگەھىن بازارىن سلېمانىيى،

يى خوه فە كيشا بوو و تىنكەكا (=هاتنووچوونەكا زەھف يا) رۇژنامەفانان ب ھشيارى و ھايدارى فە و ب رى يىن جداجدا دا دجوون و دھاتن كوردستانى. ل نوويۇركى نەتەوئەروەرىن كورد خوەست كۆ رى ل بەرانبەرى وان بھيت فەكرن دا نفيسىنگەھەكى ژبو پەيداكرنا پشتهفانىي ژبو دۇزا خوه ل ويڈەرى فەبكن. دوما دەولەتەن ئىراقى، تركىي و ئىرانى گلى و گازند كرن، شاليارى يا دەرڤە يا وەلاتين ئىكگرتى يىن ئەمريكايى گۆت كۆ ژبەر بنگەھى نەتەوە يىن ئىكگرتى، نوويۇركى جەھەكى نەمازەبى ھەيە و دەولەتا ئەمريكايى ئىدى نكارت ب ئاوايەكى ھەزى كوردان ژ وى تشتى كۆ ل دوما شەرى دژبەرى فەرنسايبان ژبو ئەلجەزايريان ھاتبوو كرن بى پار بكت.

ھەتا ھەيڤا كانوونا پيشين مەعنەوياتين ئارتەشى ئىراقى گەلەك نزم بوو بوون و بازارفان ژ شەرى سەرنەكەفتى نەرازى بوون. ھەلويسا قاسمى ل بەرانبەرى كويتى ژى چ فەريژەكا بەرچاڤ نەبوو. پارتى يا بەعس ب سەر ھندى را كۆ ب سەدان كەس ژى ھات بوون گرتن، ب بەرفرەھى ب ھيژتر دبوو. خوەنیشادانين دژبەرى قاسمى ل بەغدايى چى بوون و پرتەر خوينرېھتن ب دوو را ھات. ھەتا داوى يا سالى رۇژنامە يىن بەغدايى ژبو جارا شەشى مرنا مەلا مستەڤاى راگەھاند. سەرھلدايىن كۆ نھا پرتەر باوهرى ب خوه ھەبوو، سياسەتا خوه دەرھەڤا ديلاڤ دا گوھارت و ۲۰۰۰ كەسەن كۆ ب دىلى د دەست دا بوون ئازاد نەكرن. ل ۱۰ ئى كانوونا پاشين، قاسمى داوين-گەفەكا (=ئۆلتىماتۆمەكا) دى راگەھاند و تيدا ژ سەرھلدايان خوەست كۆ خوه بدن دەست و ھەر ھنگى ژى فرمان دا ئارتەشى كۆ ژ پاراستنا جھى خوه پېڤەتر چ تشتەكى نەكن. ل ۱۸ ئى كانوونا پاشين شېخ ئەحمەدى جارەكا دى وەڤادارى يا خوه ژبو قاسمى دەربرى.

سى ھەينيان پاشتر، ل ۱۸ رەشەمەھى، عەڤدلسەلامى عارقى كوودەتايەك كر و رۇژما كۆ ل پاش شۆرەشا ۱۹۵۸ ئى دامەزريا بوو داوى كر. ل رۇژا شەمبىي قاسم ھات گوللەباران كر. دەولەتا نوو دبن دەستھلاتا پارتى يا بەعس دا بوو كۆ بزافەكا نەتەوئەروەر يا ئەرەب بوو كۆ د نھيړينەكا گشتى دا علمانى و جڤاكيخواز (=سوشىاليست) بوو و پارىزفانين نەتەوہي يىن وان (حەرەس قەوميان) ھندەك كارين درندانە و ھۇفانە دژبەرى كۆميۇنىستان و چەپى يىن دى بريڤە دبرن.

د راستی دا، ل مه ها كانوونا پاشين ژ ئالى يى رژیما قاسمی فه ئاگر به سهك هات بوو راكه هانندن و ژ ئالى يى رژیما به عس ژى هات دوومانندن. دهوله تا نوو و كوردان دهست ب دانووستاندنان كر، ديل هاتن فه گه رانندن و دۆرماندانا ئابوری يا كۆ قاسمی ل سهر ههریما باكوری دانا بوو هات هلانين. هنارتی يى سهرهكى يى كوردان ل به غدايى، جهلالى تاله بانى، ل ئيكى ئادارى ژ وهشانان را گۆت كۆ نهو دهره هقا فه ريژا دانووستاندنان دا گه شبينه. وى گۆت كۆ نهو شۆره شا كوردی وهكى تشته كى داوى بووی نابینت، ههرچنده كۆ دهوله تى زارهكى و ب دهف سۆز دايه كۆ پینياسينى ب داخوازا كوردان ژبو دهسته لاتا خودی (=حوكمى ذاتى) بكت. كوردان نها نهوله كاريه كا نقیسی دخوست. ل پینجى ئادارى دانووستاندن ل گونده كى نیزيكى سلیمانى دهست پى بوون فه. جهلالى تاله بانى جاره كا دی نمینه ندهی سهرهلداييان بوو. ل ۱۰ ئى ئادارى جقاتا نه ته وهی يا شۆره شى يا نهینى راكه هاند كۆ نهو پینياسينى ب مافین كوردان ل سهر هیمى لامهركه زيه تى دكت. رۆژا پاشتر، جيگرى سهرۆكى ئيراقى، سالحى نه لسه عدى، كۆ نها ري به رى دهر كرى يى بالى توندرى يى به عسا ئيراقى يه، گۆت كۆ ئستانين كوردی ل گۆره یى مافین خه لكى ژبو هلبژارتنا پاشه رۆژا خوه و ب بهرچاقدانى يا زه لالا باروودوخى ئيراقى دى بين خوه دی يین ریشه به ريه كا خودی.

لى دانووستاندنان بى گه هشتنا چ له فه اتنان ههر دووم كرن. ل ۸ ئى ئادارى پارتى يا به عس ل سووریاى دهسته لات گرت دهستى خوه و ب چوونا قاسمی هه وایه كى ناشتى يا نافخوهی يا نه ره بان دناقه به را به غدايى و ديمه شقى دا چى بوو. مسر، ئيراق و سووریا ل قاهره یى جقيان و ل نيسانى له فه اتنه كا سى قولى ژبو پيكنانينا فه دراسیونه كى مۆركر.

جهلالى تاله بانى چوو مسرى و سهرۆك-كۆمار ناسر ديت. ناسرى گۆت كۆ نه گهر نه ره بان باوه رى ب ره وایوونا هه ستين نه ته وهی يین خوه هه بت، فيجا پيدقى يه كۆ ژبه ر سنج و نه خلاقى پيزانينى ب مافى كوردان ژبو ريقه بهرنا خوه بكن^(۱). تاله بانى ژ

(۱) لى ل سالا ۱۹۵۹ ئى نه ندامين پارتى يا ده مۆكراتا كوردستانى ل سووریاى هاتن گرتن. نه ف بووهر ژى ل ده ما ئيگرتنا مسرى و سووریاى چى بوو. نه و ب ده سقى كولونيل سراجى هاتن گرتن و تشته كى بهر نياسه كو سراجى فه رمانين خوه ب ئاوايه كى راستوراست ژ سهرۆك-كۆمارى كۆمارا نه ره یى يا ئيگرتى: جهمالى عه بدلناسرى وهردگرتن (كه ندال ۱۹۸).

ئالى يى خوه فه ناسر پشتراست كر كۆ دەستھلاتا خوهىي (=حوكمى زاتى) يى كوردستانى د پاشەرۆزى دا ل كۆمارا ئەرەبى يا ئىكگرتى دى ببت پشتهفانى وى كۆمارى. تالەبانى فەگەريا ئىراقى بى كۆ چ پشتهفانىەكا ب كرىار ژ ئالى يى ناسرى فە بهيت كرن و ژ بەرژەنگان وھا دخویا كۆ ریبەرى مسرى د ھەر بارەكى دا پى چى نەبووى ددیتن.

ل داوى يا نىسانى كوردان نووترين مەرچىن خوه ژبو لەفھاتنى پيشكىشى دەولەتا بەغدایى كرن. د وان دا ھات بوو كۆ ئىراق گەرەكە وەلاتەكى ھەفگرتى يى پىكھاتى ژ دو نەتەوہ يىن كورد و ئەرەب يىن خوهدى مافىن وەكھەف بت، جىگىرى سەرۆك كۆمارى ئىراقى گەرەكە كوردەك بت كۆ ژ ئالى يى كوردان فە ھات بت ھلبزارتن و جىگىرى سەرۆك ئەرکانىن ئارتەشى ژى گەرەكە كورد بت. كوردستان ژى گەرەكە دەفەرەك بت كۆ ئستانىن سلىمانى، كەرکووكى، ھەفليرى و بازارىن كوردى يىن ئستانىن مووسلى و دىالەيى فەبگرت و ژ ئالى يى جقاتەكا كارگىرى يا خومىي ريفە بچت و جقاتا خوه يا قانوندانانى ژى ھەبت. كورد گەرەكە ل گۆرمىي ريزە يا ھيشەتا خوه د سەرھزمىرا ئىراقى دا ببن ئەندامىن جقاتا نەتەوہىي يا شۆرەشى^(۱) (دەولەتا ئىراقى ل وى دەمى). داھاتىن نەفت و گۆمرگان ژى گەرەكە ھەر ل گۆرمىي وى بناغەيى ريزەيى بهين دابەشكرن و گەرەكە ل گۆرمىي فى ريزەيى ل مەنسەبىن دەولەتا نافەندى، خزمەتكارى يىن بازارفانى و جھين خويندنگاران بهين وەرگرتن. ب ئاوايەكى ھووتر، كوردستانى ۳۰ ژ سەدى ژ داھاتا نەفتى دخوەست، لى ئەف ھژمار ژبو داخوازىن دى تشتەكى وھا بوو كۆ رەنگە بەھاتا گوھارتن.

دەستھلاتا ريفەبەرى يا كوردى ل دەفەرا پيشنھاركرى دى دادكرن، كارووبارىن نافخوہ، پەرورەدەكرن، ساخلەمى، چاندن و داچاندن، كارووبارى توتنى، شەھرەدارى (=بەلەدىيە)، كارووبارىن گوندان، كارووبارىن جفاكى و كار، وەرارا جفاكى و ئابورى و گەريان و گەرىدەيى (=سياحەت و تووريزم) بگرتبان ستوھى خوه. بزافىن لەشكرى يىن ئارتەشى ئىراقى ل دەفەرى تەنى ب ئانەھى يا ريفەبەرى يا كوردى دى مومكن

(۱) The national Council of the revolution.

ببن. هلبژارتنيځ جځاتا قانوندانانې كؤ جځاتا ريځهبرنې ژ وې چې دبت دې راستووراست و نازاد و نهيني بن^(۱).

كوردان پېشنهار كر كؤ بريارا كارووباريځ دهرځه، بهرگرې، شوغلېځ عهلهقهدار ب نهفتې ځه، گؤمركان، دهرنيځستنا درافي، گههاندن و ځهگواستن، پرسين وهلاتيني (= جنسيهي)، درافنامه (= بوودجه) يا نهتهوهي و وزهيا نافؤكي (=تيهنا زري، ئاتومي) د بن دهستهلاتا دهولهتا نافهندي دا بت.

خزيرانهكا زوو، تالهباڼي و هندهك ژ نهندامين دي يين شاندا كوردې ل بهغدايي دلمايي و كيځنهخوښ ځهگهريان كوردستاني دا ب مهلا مستهفای را بشيورن. هاتي يه گؤتن كؤ كاربدهستين بهعسي ل بهغدايي رؤژا ۹۹ ځزيراني ژ وان نهندامين شاندا كوردې را كؤ ل ويډدري مابوون گؤتي يه كؤ دهولهتي مهرجين كوردان پهژراندنه و نها دي وان ببن فرينگههي دا بهر ب كوردستاني بفرن. لي ل شوونا هندي ځه و برن ئوردنگههي رهشيد، بنگههي مهزن يي لهشكري يي نيزيكي بهغدايي و هاتن زيندانيكرن. وي رؤژي جځاتا نهتهوهي يا قومانداري يا شورشي راگههاندنهك دهركر كؤ تيډا تهځ كوردستان دنيځست بن دهستهلاتا لهشكري. ههر هنگي ژي، ئيريشهكا توند و تيژا بهرفره ژ ئالي يي ئارتهشي و هيژا نهماني ځه دست پي بوو.

چ ژ ههر دو ئاليان نهخهبتې بوون كؤ ل دهما بهردهوامي يا دانووستاندان جهې خوه موكم بكن، ههرچنده كؤ خوهلفاندن ژبو ځي مهرمي ل كار بوون. كورد ل سهر بهيژكرنا جهې خوه ب ري يا كؤمكرنا باج و چهكان، تهقهكرن ل يهكانين ئارتهشي ئيرافي يين كؤ هوندري دهقريځ بن دهستهلاتا سهرهلدايان دبوون و ځهترساندنا كوردپن كؤ ب چهلهنگي پشتهفاني يا سهرهلداني نهذكر بهردهوام بوون. ل ههفتي يا ئيكي ژ خزيراني، زنجيرهكا پهځوون و پيكدادانان چې بوون كؤ تيډا شهركهريځ ئارتهشي ئيرافي و نهندامين كوردپن ئاليگريځ بهغدايي، سوارين سلاههديني (=فورسان سلاههدين)، هاتن كوشتن و برينداركرن.

(۱) ځه داخوازيځ كوردان همي دكارن د بن نافي دهستهلاتا خوهي (=حوكمي زاتي) ئان ئوتونومي دا بهين نافكرن، لي تهني بهندا كؤ دييژت "براځين لهشكري يين دهولهتا نافهندي گهركه ب نانهي يا دهولهتا دهستهلاتا خوهي (=حوكمي زاتي) بن" بيها فيدهاليزمي ئان تههرهكي كونفداراليهتي ژي دهيت.

ل دەما ئاگرىبەسى دادگەھەكا سەرھلدايان چار مرۆف ل خانەقەينى، جەئى كۆ دەزگەھەكى گىرنگ يى بۆرى يېن نەفتى لى بوو، دادكرن و كوشتن. ل جەھەكى دى، عومەرى مستەفايى دەبابەى دادگەھەك دامەزراند بوو و كېشە يېن سىياسى داد دكرن. سەرھلدايان خەلك تى گەھاند بوو كۆ تەنى ب كارمەندىن وان را تىكەليان چى بكن و سەرەدمەرى يا كارمەندىن دەولەتا بەغدايى نەكن، ئەف ھەمى بوون موھانە د دەستى رۆيما بەعس دا دا شەرى دەست پى بكت فە.

د راستىي دا، دەولەتا بەغدايى، مينا نەتەوئەپەرورەين ئەربىن چاران، نەدكارى ھەمى داخوازىن كوردان بچە بكت. ئەگەر وى تىشەكى وھا بكرىا دى خوە ب ئاواپەكى پىر خەتەر لەرزۆك و بەرزەبىر بكرىا. پارتى يا بەعس نەچار بوو كۆ بەرزەوئەندى يېن ئەرەبان بەر ب پېش ببت نە كۆ نەرم بكت. و ھەرچەندە كۆ شەرى دو سالان زى دووم كر بوو، بەعسى و ئارتەشى ئىراقى دھزرىن كۆ دى بكارن ب تەفگەرەكا لەشكرى يا گەلەك خورتەر ژ يا قاسمى وى ئارىشەيى داوى بكن.

مرۆفەين بارزانى: عەشیرەت و پارتى، مينا دەرەبەگ، پاشقەرەو و ھەقالبەندىن ئىمپىريالىزمى و سەھیۆنىزمى دەھاتن نىاساندن. ئەو ب فەھەواندنا كۆمىۆنىستىن كۆ ژ دەستى دادكرنى رەفيا بوون و خوە ژ دەستى پارىژفانىن نەتەوئەبى فەرساندبوون دەھاتن تاوانباركرن. د راستىي دا، پ.د.ك. ھۆمارەكا كۆمىۆنىستان، و ژ وان ئەندامەكى كاركۆما (=كومیتە يا) پارتى يا كۆمىۆنىست كۆ رەفيا بوو باكورى وەلاتى، ئىخست بوون گرتىگەھى.

بەعسى ژبۇ گرتنا مەلا مستەفاى-ساخ ئان مرى-خەلاتەكى سەد ھزار پائەندى دانا و ئېرىشەك ئانى سەر كوردستانى كۆ د دژوارى و خورتى و بەرفەرەھىيى دا سەر ژ ھەمى ئېرىشىن قاسمى ستاند. ھىزىن ئەردى و ئەسمانى يېن ئىراقى ب ئاواپەكى رىكئىخستى ل ھەف ھات بوون كۆ گوندىن كوردستانى و ئوردىگەھان كىم بكن. شاندىن بەلافكرنا فەلاتىي (=مەسىحىيەت) پىشتى ھنگى ل لەندەنى سالخ دا كۆ ھىزىن بەغدايى ھاودۇرا ھۆمارەكا گوندان گرت و خەلك دناف دا ھىلا و پاشرا ب تۆپان و بالافران خانى ب خانى گوند كافل كرن. ھات سالخدان كۆ ل ۱۳ئى خىزىرانى يەكینەيەكا ئىراقى مەرتالەك ژ ۇن و زارۆ يېن كوردان چىكر دا د پىشت وان دا بەر ب پېش دا بچت. دەما ۇن و زارۆ چوون، سەرھلدايان تەفە ل ئارتەشى كر، تانكىن ئىراقى زى ب دوو ۇن و زارۆان دا چوون و ئەو

د بن زنجیرین خوه دا په رچقاندن. چەندین هزار کورد ژ جهی خوه ل کەرکووکي بهر ب ددهرین باشووتر ل ئیراقی هاتن فهگواستن.

دهولەتا به عسی یا سووریایی پشتهفانی یا خوه ژبو ددهولەتا ئیراقی راگهاند و پینج هزار شهرکهرین سووری ژبو پارداري یا شهرى شاندن. ددهولەتا کۆمارى یا یه مهنی ژى به رههفی یا خوه ژبو ئالیکاریکرا ئیراقی د شهرى دژبهرى کوردان دا دیار کر.

دهه روژان پشته دستپیبوونهفه یا شهرى، چار شالیارین ددهولەتی ب نیشانا نهرازیبوونا خوه ژ باروودوخی خوه ژ کارى فهگیشا. دو کورد دناف وان دا هه بوون: شالیاری کارووبارین دینی و ئهوقای سهرتیب (= بریگادیهر) فونادی عاری و شالیاری چاندن و دچاندنی باباعهلی، شالیاری پیشه سازی سهرله شکر (= ماژور ژهنه رال) نه جیبی تالبی و شالیاری شه هره داریان سهرله شکر مه موودی خه تتاب^(۱).

کاره ساتین به عسیان ل دژی کۆمیونیستان و نه هیلانا ریکنیخستنن وان ل ئیراقی بوون سه به با تیریبوونا هافلی یین ئیکه تی یا سۆفیه تی و ئیراقی و ل داوی یا مه ها خزیرائی کۆمارا گه لی مه غوولستانى ژ و تانتی^(۲) ئه مینداری گشتی یی نه ته وه یین ئیکگرتی خوه ست کۆ سیاسه تا توخمکوزی یا کۆ رژیما ئیراقی دژبهرى گه لی کورد بکار دئینت دابکه فت سهر میزا گه را داویتر یا روونشتنن جفا تا گه له مپهری یا نه ته وه یین ئیکگرتی. ل ۹ ئ تیرمه هی، شالیاری دهرقه یی سۆفیه تی ئاندری یی گرومیکو^(۳) دهره فا کریارین شهرى دا نهرازیبوونه ک دا ده ستی بالیوژی ئیراقی ل مۆسکوفایى. دو روژان داویتر، شاندا سۆفیه تی ژبو جفا تا فه ره نه گی (=کولتورى) و ئابوری یا نه ته وه یین ئیکگرتی^(۴) (= یوونیسکو) پيشنه ار کر کۆ توخمکوزی یا ئیراقی دابکه فت سهر میزا

(۱) د کتیی دا Kattah هاتی یه نفیسین.

(۲) و تانت: (U Thant) (سالا ۱۹۰۹ ئ ژ دایک بوویه) خه لکی وه لاتی بورمایى یه کۆ ژ سالا ۱۹۶۱ ئ هتا سالا ۱۹۷۱ ئ ئه مینداری گشتی یی نه ته وه یین ئیکگرتی بو.

(۳) Andrei Andreevich Gromyko.

(۴) The United Nations Economic, Social and Cultural Council.

جقاتى. پېشنھار ژ ئالى يى ئەندامىن رۇژئافايى فە ھات فېتۇ كرن^(۱). شاندې ئەمريكايى، جۇناتانى بېنگھام^(۲) شروڧەكر كۆ دەنگ دانا وى ل دژى پېشنھارنى نە ژبەر وى پرسى ب خوە، لى ژبەر نەھەژىبونى جقاتى ژبۇ سەرەدەريكرنا وى پرسى ل وى دەمى بوويە.

ل ۳۰ ئى خىزانى، سەرھلدايان راگەھاند كۆ د دو ھەفتى يىن ئىكى ل پاش دەستېبونى شەرى دا ۱۶۷ گوند ھاتنە بومبەباران ئان گوللەباران كرن، ۶۳۴ مروڧين باژارخان ھاتنە كوشتن و ۱،۳۰۹ كەس ژى بريندار بوونە. دناڧ ھنگاڧتيان دا ۱۳۷ زارو يىن بچووكتى ژ ۳ سالان ھەبوون. ل ۲۰ تىرمەھى، شاليارى بەرگريى يى ئىراقى سالى مەھدى يى عەمماش د ھەڧپەيڧينەكا رۇژنامەڧانى دا گۆت: ب ديتنا من ئەڧ نە شەرە. ئەڧ سەيرانەكا نەتەوھىي يە كۆ ئارتەش ب ئالىكارى يا خەلكى باژارخان^(۳) ژبۇ نەھىلانا چەتە و ئەشقيان دكت.

رۇژا پاشتر، كوردان تەكنيكاريى ئەلمانى يىن شريكە يا نەڧتا ئىراقى رەڧاندن و چاردەھ شەڧان داويتر دان دەستى ئىرانى. ب درىژاھى يا ھافىنى دەولەتا بەعسى قالا پرۇژە يىن پېشڧەبرنا دەڧەرا كوردى دكر ژبۇ وى دەما كۆ ئىدى شۆرەش داوى دبت. ل ۱۴ تىرمەھى سەرۇكشاليار ئەحمەدى ھەسەنى ئەلبەكر گۆت كۆ دەھ مليۇن پاونەند ژبۇ چىكرنەڧە و ژنوڧەئافاكرنا وان دەڧەران ھاتنە تەرخان كرن كۆ ب دەستى بارزانى ويران بوونە.

ل ئسرائىلى دەستەيەكا جھوويىن كوردستانى ژ دەولەتا ئسرائىلى خوەست كۆ دەنگى خوە دژبەرى شەرى كوردكوژىيى بلند بكن. شاليارى دەڧە يى ئسرائىلى بەرسڧاند كۆ ئەو بابەت نەكەڧتى يە بەر دەستى شاليارى يا وى. بەرڧاژى ھندەك پېشڧەچوونىن دونالى يىن بەرچاڧ د جوورەيەكى ھەڧبەندىيى دناڧبەرا ئسرائىلى و

(۱) سەدەمىن فېتۇيى د وى يارى يا سىياسەتى دا، د وى لەيىستكا دىرۇكى دا ھەيە كۆ ئەڧ بوو بن: ئىكەتى يا سۇڧيەتى داخواز كىروو، دەولەتا ئىراقى دژبەرى كۆمىونىستان ژى بوو!! كورد ژى گەڧەيەك دژبەرى پەيمان سىتۇيى دھاتن ھەسباندن!!

(۲) Johnathan Bingham.

(۳) ئەڧ باژاروار جاشىن عەمماشى بوون.

كوردان دا، وها دهيت بهرچاڤ كۆ چ ژ وان پيشقهچوونان ژ ئالى يى كوردان ب خوه فه دهست پى نهيووين.

مينا ئيرانى و ترکان، كورد ژى دۆزا فهلهستينى ب تشتهكى پهيوهنديدار ب ئهرهبان فه دزانن كۆ ب ئاوايهكى راستووراست ب وان فه گرېدايى نينه. كورد هشارن كۆ ب ئاريكارى خوهستنا ژ ئسرائيلى جيهانا ئهره ب پرتى ژ فى نهكن دوژمنى خوه. لى بهغدايى ههر ئيديعا دكر كۆ پهيوهنديهكا وها ههيه.

ل تهفا يا تيرمهه، دلئالۆزى يا لهشكرى يا سهرهكى يا هيزين ئيرافى گرتنا رى يا چيايى يا نيزيكى رهواندزى بوو كۆ توخييهكى خوهرسكى دناقههرا ئهنى يين شهرى يين باكور و باشوور چى دكر. ل پاش شهرهكى گران، هيزين ئيرافى دهرتهنگا رهواندزى ئيخست بن دهستهلاتا خوه. لى، ئهف ئيك سهركهفتنا يهكانه يا بهرچاڤ يا ستراتزى يا هيزين ئيرافى بوو ل تهفا يا هافينا سالا ١٩٦٣ئ. كوردان پيڤول دكر كۆ سهركهفتين دى يين كۆ بهغدايى قالا وان دكر نهگرنى بدن نياسين، و ببيژن كۆ وان نهخوهستى يه خوه ل وان جهان ئاسى بكن يين كۆ ژ ئالى يى ستراتيجيكى نهگرنى بوونه. بيگومان كوردان گهلهك ئهرى ژ دهست دان، لى بهرى كۆ سال داوى ببت ئهوه فهگهراند بوون بن دهستهلاتا خوه.

ل دهستپيكا هافينى جهلالى تالهبانى وهكى شاندئ مهلا مستهفاى چوو ئهورووپايى دا چهلهنگى يين نهتهوهپهروهري دناڤ خويندنكار و مشهختين كورد دا ريك بئخت و پشتهفانينى ژبو دۆزا كوردى بدهست فه بئيت. ههر هنگى، شاندئ يا مهغولى ل نهتهوه يين ئيگرتى ب كوتلهيا ئهفريكايى ئاسيايى را شيورى بوو و تى دهر ئانى بوو كۆ بريارنامه يا تاوانباركرنا ئيرافى دهرههقا سهردهرى يا وى دگهل كوردان ل جفينا گهلهمپهري ناهيت پهژراندن. ل ٢٦ئ تيرمهه مهغولستانى راگههاند كۆ ئهوه ژبو هندى كۆ بريارنامه يا وان ل مهها ئيلونى بكهفت سهر ميژا جفينى، ئيدى پيڤول ناكن. نوينهريين كوردان ل ئهورووپايى ب ئاوايهكى نهراستووراست ژ فى هاتن ئاگههداركرن، لى وان ههر ژبو بهرههفبوونا د جفينا نهتهوه يين ئيگرتى دا پيڤول دكر و شاندك ل دهما فهبوونا جفينى ل مهها ئيلونى هنارت نوويوركى.

دېپلوماسىيەتا كوردان د دەربرينا نەرازیبوونا خوە دا ژبو دەرولەتا بریتانیایى ژبەر فرۆتتا بالافریڤ لەشكرى ییڤ خوە ب ئىراقى ئىدى ب سەر نەكەشت. بەرفاژى وى دەر بریتانیایان فیزە نەدايە تالەبانى كۆ بچت ویدەرى، دژىتى یا خوە ل بەرانبەرى بزاڤا كوردى ئەشكراتر زى كر. ئەف كرپار زى پارەك بوو ژ "لەهفەتتا مەرفەماقوولانە (=جینتەلمەنەنە)" یا هیژین پەیمانە سینتۆیى كۆ بریتانیایى پشەقانى یا وى دكر و دخوەست چەلەنگى ییڤ نەتەو پەرورەرى ییڤ كوردى فەبەمىنت. ل پاش شۆرەشا پارتى یا بەعسى ل رەشەمەها ۱۹۶۳ئى ھافلى ییڤ بەغدايى و هیژین سینتۆیى گەلەك باشت بوو^(۱). ل پاییزا سالا ۱۹۶۳ئى ئەفەسەرین ئارتەشى تركیى جارەكا دى گەشت بوون مووسلى، لى فى جارى مینا چافدیڤرین تەفگەرا بەغدايى دژبەرى كوردان. دھات گۆتن كۆ ئەفسەرەین ئارتەشى ئىرانى زى ل باكورى ئىراقى ھەبوون و رۆژنامە یا ئەلئەھرامى ل قاھىرەيى ل ۸ئى چریا پېشین نفیسی كۆ دەرولەتا ئىراقى رى دایە بالافریڤ تركى و ئىرانى كۆ ل سەر ناخا ئىراقى بەشدارى یا زیڤەفانى یا كوردستانى بكن.

دەرما وەلاتین ئىكگرتى (یېڤ ئەمىركایى) فیزەيەكا ئەمىركایى دا تالەبانى كۆ پى بچت نوویۆركى، شالیارى یا دەرڤە یا بریتانیایى ھەلوپستا خوە گوھارت و فیزەيەكا دا وى. لى ئەو نەچوو بریتانیایى. نىزىكى داوى یا سالى بریتانیایى نەپەژراند كۆ فیزەيى بدت ئىبراھىمى ئەحمەدى، ئەمىندارى گشتى یى پ.د.ك.، لى ئەو د سەفەرا خوە دا ژبو بزاڤا نەتەو پەرورەيى راستى چ ئاستەنگان نەھات.

ل كوردستانى زى شەر مینا ھەرچار ب دژوارى بەردەوام بوو. چافدیڤرین لەشكرى ییڤ رۆژنافایى سالخ دا كۆ دناقبەرا خزیرانى و چریا پېشین دا ب گشتى نىزىكى ۱،۵۰۰ كەسان ھاتنە ھنگافتن كۆ پرانى یا وان ژ هیژین دەرولەتى بوونە. دەرەنگا سالى، چەند ئەفسەرەكین ئارتەشى كۆ ژ رۆژما بەعسى رازى نەبوون، خوەست كۆ خوە ژ

(۱) خویندەفانى ھىزا ناگەھدارە كۆ مە گۆت رىكخسى یا پەیمانە نافەندى ئانگۆ سىتۆ جىگرا پەیمانە بەغدايى بوو. لى ل پاش خوەفەكیشانا ئىراقى ل وى پەیمانە ل دەرما دەستەلاتدارى یا عەبدەلكەرىمى، وى پەیمانە نافى خوە گوھارت و بوو پەیمانە سىتۆ. بنگەھى وى زى ژ بەغدايى چوو ئانكارى. لى، نەھا دەرولەتا بەعسى خوە ژ فى پەیمانە و د كۆكا خوە دا ژ بریتانیا یا چەك-فرۆش نىزك دكت!

سەرهلدايىن كورد نيزيك بكن. نەتەوھەپەرورەيىن كورد نەبەژراند كۆ تەقى چ كەسەكى بىل ژ دەولەتتى دانووستاندنان بكن^(۱).

تيكەلى يىن دناقبەرا سەرهلدايان و بەغدايي دا ب ئىكجارى و ثقافى نەقەدىا بوون و دەات سالخدان كۆ دەولەتا ئىراقى ژبۆ بجهكرنا گەلەك ژ داخواز و خوەستەكيىن كوردان بەرهەفە. لى بەعسى بەرهەف نەبوون كۆ وەكى ھەريمەكا كوردى يا خوەسەر پىنياسيىن ب تەفا يا دەفەرەين كوردى يىن كوردستانا ئىراقى بكن. دەولەتتى پيشنھار كر كۆ ھەريما كوردى ھەر ئستانين سلېمانىي، ھەفليرى، چەمچەمالى و دھوكى بت. لى خانەقين و ئستانا نەفت-تژى يا كەركووكى ژى را نەدانا بوو. دانووستاندن د بەر ئيسكىن مرنى دا بوون، لى شەرى ھەتا زفستانى دوومكر. كوردان دەست ب سەر پىرانى يا وان دەفەرەان دا گرت فە يىن كۆ ل ھافىنى ژ دەست دابوون، و ل سەرى سالا نوو ئەو باژار ژى ئىخست بن دەستى خوە كۆ ژ ھەفتى يىن پيشين ژ شەرى ل سالا ۱۹۶۱ئ و فردا بەردابوون.

ل ۲۸ئ چريا پيشين كۆما نافنەتەوھىي يا مافين مرؤفان كۆ ژ ئالى يى نەتەوھە يىن ئىكگرتى فە پىنياسين پى ھاتبوو كرن دەولەتا ئىراقى ژبەر فەبراندىا ب كۆم و توخمكوژيەكا ب راست تاوانبار كر. كۆمى ب ئاوايەكى نەمازەيى دەولەت ژ بەر ھندى تاوانبار كر كۆ نەھيلا بوو خاچا سۆرا نافنەتەوھىي ئاريكارى يا كوردان بكت. ئەوى نەھيلانى خاچا سۆر ژ لىكۆلىنا باروودۆخى وان ئوردىگەھان كۆ كورد تيدا ھاتبوون زيندانىكرن ژى بپار كر بوو. ل داوى يا سالى دىقيد ئادامسىنى سالخ دا كۆ ئەف زيندانى نكارن پەيامان ژى ژ مالباتين خوە را فرى بكن ژبەر كۆ ئىراق ناخوازت پىزانيى ب ھەبوونا ديلين كورد بكت.

نەرازيبوونا ئارتەشى ژ دەولەتا بەعسى بەر ب زىدە بوون دجوو. رى ل بەرانبەرى پارىزفانين نەتەوھىي (=ھەرەس فەوميان) ھاتبوو فەكرن كۆ ببن ھىزەكا نىف-لەشكرى يا كۆ دەستھلاتەكا پر بەرفرەھ ھەبوو. مىلى توندري يى پارتى يا بەعسى ب سەرۆكتى

(۱) لى كرىسى كۆچىرا دىقيست: ژ سالا ۱۹۶۲ئ وەرە كورد ب جەنەرال تاھرى يەحيای را دپەيڧين. دناقبەرا تاھرى يەحيای، كۆ پاشتر ل سالا ۱۹۶۳ئ چەند مەھەكان سەرۆكى ئەرکانين ئارتەشى بوو، و كوردان دا سەرگوردەكى گەنج ب نافى كەرىمى قەرەنى دەات و دجوو. و ب سەر دودلى يا كوردان را ژى، ئەو ھەفپەيڧين چەند ھەفپەكان بەردەوام بوون (كۆچىرا ۲۸۱).

يا سالحي ئەلسەعدى گەفە كر كۆ دى دەولەتى بئىخت بن بەرنامەيەكا جفاكى-خوازانه (=سوشىالىستى)، ل وى دەما كۆ ئابۇرى يا وەلاتى ژ ھەر دەمەكا دى نەساختر و لەوازتر بوو، و بزاف و لەباتا لەشكرى ژبو شكاندنا كوردان ژى سەرگەفتن ب دەست فە نەئانى بوو. لەوما ل ۱۸ ئى چرىا پاشين، ئارتەشى د وان كاودانىن وەسا دا دەولەت ھەرفاند كۆ ب پىقانىن دىرۇكا نھا ژى تشەكى ئەجىب بوو. رىبەرى يا نافنەتەوھىي يا پارتى يا بەعسى، ب ھىمدارى خوە مىشلى ئەفلەق فە، ل بەغدایى بوون و دەولەت ئىراقى رىقەدبەر. ئارتەشى ئەف رىبەرى، كۆ ب ناسنامە يا خوە سوورى بوو "دەستەسەر كر" و دەولەتەكا لەشكرى دامەزراند، ل دەما كۆ ۵,۰۰۰ شەرگەرەين سوورى ژى ل مووسلى بوون و چ نەكر.

شەرى ل كوردستانى پىشتى كوودەتايى ھىور بوو، لى ب تفاقى نەراوہستيا. كورد ل سەر بدەستفەئانىنا سەرگەفتان بەردەوام بوون و پىشتى ھەفتى يا ئىكى ل مەھا كانوونا پاشين بازاری ھەلەبجەيى، ل نىزىكى توخىيى ئىرانى گرت. ل داوى يا وى مەھى دانووستاندنن رژد ل رانىي ل كوردستانى دەست پى بوو بوون. شەوگەتى ئاكرەيى، كۆ كوردەك بوو تازە ژ ھايرەيى فەگەريا بوو و بىرووباوہرين ناسرى ل دۆر لەفھاتنەكا ئاشتياىە ب خوە را ئانى بوون، ژى دناف وان دا بوو يىن كۆ پاردارى وان دانووستاندنن بوو بوون. ھەر سەرگەفتنەكا كۆ رىبەرى مسرى بدەست خوە فە ئىناىا دا جھ و پىگەھى وى ل ئىراقى بلند بكت، جھى كۆ بەرتەر ژى ب شۆرەشا دژى بەعسيان ھندەكى بەيتەر و پەيتەر ژى بوو بوو.

ل ۱۰ رەشەمەھا سالا ۱۹۶۴ ئى بارزانى و سەرۆك-كۆمار عارقى ئاگرەسەك راگەھاند. عارقى "مايى براين مە يىن كورد د چارچووفى نەتەوہ يا ئىراقى دا" راگەھاند. دىلين ھەردو ئاليان گەرەك بوو ب زووترين دەم بەھاتبان بەردان. ھەمى يەكانين ئارتەشى فەگەريان بنگەھين خوە. ئەو كوردن كۆ ھاتبوون گرتن ئان دەركرن گەرەك بوو بەھاتبان بەردان ئان فەگەراندبان سەر خزمەتا خوە يا دەولەتى. سەرتىپ (=برىگادىەر) عەفدلكەرىمى فەرحانى، شاليارى رىنومائىان، ھندەك پلان ژبو بەرنامە يىن تەلەفزيۇنى و رادىيوى يىن كوردى راگەھاندن.

ھەفتىەكى ل پاش ئاگرەسى، فەرماندارى گشتى يى لەشكرى ئىراقى. جەنەرال رەشىدى موسلى راگەھاند كۆ كاركۆمەك (=كومىتەيەك، لىژنەيەك) ژبو ئافاكرنەفە يا

باکوری وەلاتی ھاتی یە دامەزراندن و مەبلەغەکی بێھژمار ژ درافی زی ژبو ھی مەرەمی دی بھیت تەرخانکرد.

ل فان رۆژین پاش ئاگرەسی چ ئاخشەنەکا رەسمی دەرھەقا پارتی یا دەمۆکراتا کوردستانی ئان کاربەدەستین وی یین بەرنیاس، ئیبراھیمی ئەحمەدی و جەلالی تالەبانی، نەھات کەرن. ئەو سەرۆکی کوردی کۆ قالا وی دەھات کەرن تەنی سەرۆکی ھەما ب ناف یی پارتیی، مەلا مستەفا، بوو کۆ ئەو زی ل گۆرە یی خوە نەدھات بەھسکەرن. لی ھەتا دەما ئاگرەسی، پ.د.ک گەلەک بەر ب چیکرنا شۆرشەکی ل کوردستانا ئیراھی چوو بوو.

ژ دەستپێکا پارداری یا ژدل یا خوە د شۆرەشی دا ل ھافینا ۱۹۶۲ی وەرە، پ.د.ک.ی ریکتیخستنا بەرخوەدانا دژبەری بەغدايي و چیکرنا شۆرەشەکی د دۆزەنا سیاسی و جفاکی یا کوردان دا بەھەرا گری دا بوون. ئەف پیقاژۆ ل پاش ئاگرەسا سالا ۱۹۶۳ی کۆ ل ئەنجاما ھەرفیانا دەولەتا قاسمی چی بوو بوو بلەزتر زی کەفت بوو. ھژمارەک ژ کوردین کۆ کیم-زیدە خوە ل بەغدايي کز و کر کرېوو چوون باکوری وەلاتی، و شەھەزایی و بیرووباوەری یین سەرکەتین دەولەتا ئیراھی ب خوە را برن ویدەری. دناف وان دا نیزیکی ۷۰ ئەفسەرین ئارتەشی ھەبوون کۆ سەرتیپ (=بریگادیەر) زی دناف وان دا ھەبوون. ئەگەر ئەو ب راستی زی نەگەھشت بن پارتیی، دیسا ھەر خزمەتا وی دکن. ھیزین سەرھلدایی ب ئاواپەکی بەرفەرھ و ب کووری و دووری ژ دەستەکی عەشیرەتی بەر ب پینج بەتەلیونین لەشکری ھاتن گوھارتن. دەرەجە و پلە یین لەشکری زی ھاتن بکارنانین. ئاکادیمیایەکا لەشکری زی ل بن چاقدیری یا سەردارەکی پارێزفانین پاشاتی یا فەیسەلی ھات فەکەرن. ھەمی بەرھەفبووی یین وی ئاکادیمی ئەندامین پارتیی بوون.

د ریکتیخستنا بازارواری دا، زی پ.د.ک. وەکی دەستەلاتەکا دی فەکتۆ ئان دەستەلاتەکا ھەیی خوە بجھ کر. ریفەبەرەکا بازارواری یا کۆ ژ ئالی یی پارتیی بریفە دچوو ب جقاتین گوندان و دەستەلاتین خوەجھی یین مەزنتر فە دەست پی دبوو، دۆزەنەکا دادکرنی و قەزایی ژ بۆ سەرەدەری یا بابەتین تاوانکاری و بازارواری یین خوەروو ھاتبوو دامەزراندن، چەند نەخوەشخانە یین بچوو و کاردارین ریبەری یا

سیاسی ل ھەمی جھان ھەبوون. ب ئانەھى ئان بى ئانەھى يا بەغدايى پارتىيى دل تى ھەبوو كۆ دەولەتەكا كوردى يا نووژەن چى بكت.

سیاسەتا وئ دەولەتى دئ سیاسەتا پ.د.ك. بت. ھەرچندە پارتىيى دايە زانين كۆ دئ دەولەتەكا ئىك پارتى يا خودان دەستھلاتەكا نافەندى يا ب بیرووباوهرين چەپی دابمەزینت ژى، لى پارتى نە كۆمیونیستە. كۆمیونیست دوژمنين ئیسات-بوویي یين وئ نە. د مەرەمپن خوە یين د قادا کریارى دا وھا دیار دبت كۆ پارتى د چىكرنەفە و چاكسازى یين خوە دا ژ شاھى ئیرانى توندريت نەبت. شۆرشا كوردستانى نە دلئالۇزا چىكرنا جفاكيخوایي (=سوشیالیزمى) یە، لى دلئالۇزا گوھاستن و دەست-ب-دەستكرنا دەستھلاتا سیاسى و جفاكى ژ دەستى دەرەبەگ و سەرۆك عەشیرەتان بۆ دەستى ریبەریەكا بازارە كۆ بنگەھى وئ چينا نافینە.

مەزنترين بەرخوهدان و ئاستەنگ ل بەرانبەرى فى شۆرەشى مەلا مستەفا یە. ل داوى يا سالا ۱۹۶۲ئ سى ھزار ھەتا ۵,۰۰۰ شەرکەرپن وی پارا ھەرى بەرچاڤ يا ھیزين بەرخوهدانى بوون كۆ ھژمارا وان دگەھشت ۲۰,۰۰۰ كەسان. لى ھىشتا ب ئاوايەكى عەشیرەتى ھاتبوون رىكئىخستن. ئەو ماندەل و حاشا دكت كۆ نەھىلا بت دەستھلاتا پارتىيى ل دەفەرا بن باندۆر و دەستھلاتا وی بەلاڤ ببت. لى ل دەما ئاگرىبەسى چ ژ ھەڤ كەفتن و نەخوەشى دناقبەرا پارتىيى و بارزانى دا چى نەبوونە.

ل ههفتی یین پشتی ئاگر به سئ، به غدایی د به لافؤ که کی دا
ئزاد کرنا زیندانیان، فه گهراندنا که لووپه لئین خه لکی و ب گشتی
تشتین کۆ بهر ژهنگین فه گهریانا ناشتی و فه ژینا سهرهلدایان بوون
راگه هاندن. بارزانی سهروکی ئیکانه بوو کۆ قالا وی دهات کرن و
پارتی یا دهموکراتا کوردستانی د بنه تار را هات بوو
پشتگو هفه هافیتن.

رژدی یا دهولهتی ل سهر بهر به ندرنا زانیاری یین ل دۆر
باروودۆخی راست و درستی باکورئ وهلاتی ل هه یفا ره شه مه هی
هیشتا نه شکر تر ژی بوو، دهما کۆ دهولهتی دهسته یه کا په یامهنی رین
بیانی بری بنگه هی بارزانی ل رانیی. ههر هیقیه کا کۆ رژیمی ب فی
کریاری هه بوو بت ژی، نه م نزانین، لی هه قیه یی نا بارزانی نه و
ئیکستن کراسی بهر تهنگی. وی گۆت کۆ سهرهلدایان چه کی خوه
نهدانی یه ئه ردی و بهر هه فن کۆ شه ری ده ست پی بکن. نه و
پیقه چوو و گۆت کۆ له هه فاته نه کا نفیسی یا نه په نی دنا فبه را وان و
دهولهتی دا هه یه، ته فی کۆ ئاگر به سه کا راگه هاندی ژی هه یه.
جه لالی تاله بانی ژی ل ویدهرئ بهر هه ف بوو بوو و ل سهر ئارمانج و
ریک ئیکستن پ.د.ک ئاخفت.

په پامه نږه کی نه و ټاڅتني ټارزاني و تالهباني ب درستی راگه هاندن و ژ بهر وي ژ نيراقی هات دمرکرن. ههفتیه کی پستی وي هه فیه یقینی رادیو یا به غدایی به لاف کر کو ټارزانی ژ سهرهلدایان را گوتی یه چه کی خوه دانن و فه گهرن مالین خوه. رادیویی وها ژ زاردھی وی فه گیرا کو وی گوت بت ټاڅتني وی ب چه وتی هات بن پاچه کړن و فامین و وان چ له فهاتني نه پهنی نه بن. سهرهلدایان نه و راگه هاندن ب دمر و دمر نیخست. شاندا کوردی یا کو ژبو دانووستاندن چوو بوو به غدایی سار فه بوو. ل باکور هنده ک په فچوونین بچووک چی بوون.

ل داوی یا هه یقا نیسانی هیمقانونه کا بهر و دخت (=دهستوورده کی مووه قهت) هات دمر نیخستن کو چهی هیمقانونا یا سالا ۱۹۵۸ی کو تیدا نیراق وه کی کو مارده کا نه رهب و کوردان هات بوو سالخدان دگرت. هیمقانونا نوو ب ناوایه کی نه مازه ددا زانین کو گه لی نیراقی پارده ژ نه ته وه یا نه ربه و د فی دهره قی دا ناوایی هه فوکی وها بوو کو کورد ژی فه دگرتن.

ل وی دهمی پ.د.ک. راستی ته نگاسیه کی بوو بوو. ب کی می فه هنده ک ژ وی ته نگاسی ژ بهر چهی سیاسی یی نوو یی ټارزانی مینا ریبه ره کی کورد کو ب ته نی ژ نالی یی دهوله تی فه هات بوو نیاسین بوو. دهات گوتن کو نیبراهیمی نه حمه دی ژبو چیکرنا ناشتی دنا فبه را ټارزانی و پ.د.ک.ی خوه ژ نه مینداری یا گستی فه کی شا بوو و نه و مه نسه ب ژبو جه لالی تالهبانی فلا هشت، لی وی پیشنه ار کر کو، ژ بهر بهر به لافکرنا پشته فانی یا وی مه نسه بی، سی نه ندانم بهه فرا وی کاری بکن.

د فی ته نگاسی دا ټارزانی ژ نالی یی سیاسی فه بهیتر ژ جاران دمرکه فت. د شیورینه کا ب مه کته با سیاسی یا پارتیی را، وی شهش نقشست ژ دهوله تی را شاندن و تیدا ژ دهوله تی دخوه ست کو دانووستاندن ژبو دهسته لاتا خوه یی (=حوکمی زاتی) دهست پی بن و دهوله ته کا په رله مه نتویی ل نیراقی بهی ت دامه زانندن.

ئەو نەقشە بى بەرسەف مان و دەولەتتى ۋەلات بەر ب ئالى يى دەستەلاتداریەکا ئىك پارتى ھاژۇت. ل ۱۸ ئى خىزانى، پىشتى بەرھەفکەرنە نوو یا شالىاران، سەرۆکشالىار تاهرى يەحىاى راگەھاند کۆ ژ وى دەمى پىقە تەنى پارتىەکا سىاسى ل ئىراقى دى مافى وى يى کارکەرنى ھەبەت. ئەو پارتى ژى پىشتى ژ ئالى يى شالىارى نافخو، رەشىدى مسلحى، مینا بزاڤەکا سىاسى یا ئەرەبى یا ئىکبوونى ھات بوو ناساندن.

ھەر وى دەمى، جەپى پى يىن دەولەتتى، ئەگەر نەبىزىن يى مارشال عارقى ب خو، پىشتى جىقەنەکا ب ھەلکەفتەنە فەکەرنە پىرۇژە یا سکرى ئەسوانى دگەل سەرۆکىن دەولەتتىن دى کۆ نىکىتا خورىشەف ژى تىدا بەرھەف بوو بوو گەلەک بەپىزتر بوو. ل مسرى دەولەتە ئىراقى ب ئىکەتە یا سۇڤىەتتى را ئاشتىەک چىکر. ئىکەتە یا سۇڤىەتتى ژى سۆزدا کۆ ھارىکارى يىن زىدەتر بکت، ژ وان ژى ئالىکارى يىن بى مەرجىن لەشکرى. ھەبوونا ئوورسان ل ئىراقى ژ بەرژەنگان را وەھا دخویا کۆ دى مینا دەما قاسمى بەرفەرە بت. مسریان ژى مینا پىنگافەکا بەر ب ئىکبوونەکا گافب-گاف، سۆز دا کۆ ئالىکارى يىن لەشکرى بکت و دەست ب ھىنکەرنە کارزانىن پىدقى ژىبۇ ھىزا ئەسمانى یا ئىراقى کر.

ناسر و خورىشەفنى ژ سەرۆک-کۆمارى ئىراقى را گۆت کۆ پرسىگىکا کوردى تىشتەکى نافخوھى يى ئىراقى يە کۆ گەرەکە بى دەست-تى-ۋەردانىن دەرفەيى بەپىت چارەسەرکەرن. لى ھەردوان ژى رژدى ل سەر ھندى کر کۆ رەنگەکى دەستەلاتا خوھىي (=ھوکمى زاتى) ژ کوردان را بەپىت دان. ھىقى يىن کوردان ب سارى ژ وان گۆتن ئو ئاخفتىننى شاندى سەرھەلدايان ل قاھىرەيى شەۋکەتتى ئاکرەيى را ديار بوون. وى ژ ئىرىكى رۆلۆ، پەيامەنپىرى رۆژنامە یا لۆمۇندى (۲۴ گولانى) را گۆت: "ئەم باۋەرىن کۆ نەتەۋە یا ئەرەب دو کەسەھى يىن ھەرى بەرچاڤ پەرۋەردە کرنە؛ ھەزەرەتتى مەھمەد، چاردە سەدەيان بەرى نھا، و ئىرۆ ژى سەرۆک-کۆمار ناسر."

ئاکرەيى گۆت کۆ مەرجىن ئاگرەسەيى بچە نەبوونە- زىندانى ھىشتا د دەستى دەولەتتى دا مانە، جاش نەھاتنە ھەلۋەشاندن و نەتەۋەپەرۋەرىن ئەرەب

هېشتا ل باکورئ وەلاتى کاربەدەستن. وى بەربىنى کر کۆ دەولەتا ئىراقى دئ ل دەمەکا زوو کریارەکا دی یا لەشکرى دەست پى بکت.

مارشال عارقى ژى گەلەك ب دەكرانى و دافدۆزى بیرووباومرا دەولەتى، سى هەفتیان پشتى هنگى ژ رۆلۆى را گۆت (لۆمۆند، ۱۳ئ خزیرانى). سەرۆك-كۆمارى ئىراقى گۆت: "كورد ژى مینا وەلاتى یین خوە یین ئەرەب بسلمانن. ئەم ریز و روومەتا وان دگرین کۆ ب زمانى خوە بپەیفن. پرانى یا کاربەدەستین دەولەتى ل باکور ژ نقشى کوردانن، ئەو ژ فى زیدەتر چ دخوازن؟.. ریبەرى وان ب ثقافى دگەل من دا یە. ها ل فان نامەیان بنهیره یین کۆ مەلا مستەفاى بارزانى ژ من را شاننە و ب بەردەوامى مە ژ وەفادارى یا خوە پشتراست دکت. لئ ئەندامین پارتى یا دەمۆکراتا کوردستانى، یین ل دۆر بارزانى کۆم بوونە، شەرخوازن، سیخوون و ئامیرین دەستى ئیمپریالیستانن. بارزانى ژى مینا مە دخوازت کۆ پارتى تەپەسەر بکت."

باروودۆخى کوردین ئىراقى ل وئ دەما کۆ ئەف بەرهەفۆك دچوو بن چاپى وها بوو.

مارشال عارقى هەتا نەا خوە ژ نووفەکرنا شەرى دایە پاش، لئ چ ژى نەدایە نەتەوئەپەرورەین کورد. دانانا کوردەكى د ریزا جقاتا شالیاران دا، مەسعوودى مەحمەدى، شالیارى دەولەتى، ژى تشتەكى فالو و بى ورجە.

ئەشکرا یە کۆ مەلا مستەفاى گەلەك پرتەر ژ تشتى کۆ هەتا نەا ژ دەولەتى وەرگرتى ژئ دفتت. لئ وى چ دفتت نەهاتى یە زانین. ژبو پاراستنا جهى خوە مینا کەسى هەرى بلند دناف کوردان دا گەرەك ئەو هەر ژبو هیقى و ئارەزوین کوردان بخەبتت و ئەگەر پیدفى بت شەرەكى دی بکت.

پ.د.ك. ژى ئیدى هەو دئ بکارت فى ئاگرەسا چەکدار یا هەیی بپەژرینت. خوینگەرمى و گەرم و گورى یا شۆرەشفانى یا پارتى یا کۆ ژ هەمى ریکئىخستى و هەفبەندى یین نەتەوئەپەرورەانە یین پشین بهیزتر، پرپشتەفانتر و ریکئىخستیتەر، ناخوازت ب هیسانى وئ دەستەلاتا کۆ ل گەلەك دەقەرین کوردستانى د دەست دا یە هندا بکت. دەولەتا ل بەغداى ژى ناخوازت کۆ

دهستهلاتا وئ ل باکور ب دهستی سهرهلدا یین هیشتا چهکدارمایي بکهفت بهر نهمانی.

تهنی ئیک تشت کاودانین نها ژ سهرهلدا ییان را دکت کاودانهکی جهی قهبولی؛ نهو زی باوهری یا وان ب وئ چهندی کو ئەف قوناخ قوناخهکه ژ بو مسوگهر کرنا چارهسهریهکا سیاسی یا بن-بر، و کورد خوه ژ شهرهکی دی دوور دنیخن دا ری ل بهرانبهر ئیراقی قهببت کو هوندری کیانهکی نهرهبی یی مهزنتر ببت کو تیدا باندورا ناسری دی دهستهلاتا خودیی (=حوکههکی زاتی) ل ئستانهکی وی وهلاتی مهزن ژ بو وان مسوگهر بکت^(۱). لی ئەف تهنی گومانهکه. تشتی کو بیگومانه نهوه کو پشتی سی سالیین شهری، نهتهوهپهروه ری کورد ههردهم ژ وی جهی کو د هیمقانوونا وهلاتی دا ژبو وان هاتبوو دیارکرن، و وان ژبو وی جهی شهر دکر، دوورترن.

۲۲ ئ خزی رانا ۱۹۶۴ ئ

(۱) ههروه کی چاوا کوردین باکوری کوردستانی دخوازن ترکیی بکهفت ناف ئیکهتی یا نهوروپایی دا مافین کوردان د ترکیایه کی دا ئیدی وهلاته کی نهوروپایی یه باشتر بهین پاراستن!

Selected Bibliography

- Fredrik Bath, 'Principles of Social Organization in southern Kurdistan', *Universitetes Etnografiske Museum Bulletin* No. 7, Oslo, Brødrene Jørgensen A. s. 1953.
- Willaim Eagleton Jr, *The Kurdish Republic of 1946*, London Oxford University Press, 1963.
- C. J. Edmonnds, *Kurds, Turks and Arabs*, Lonson, Oxford University Press, 1957.
- Yashar Kemal, *Memed, My Hawk*, London, Harvill Press, 1957.
- Yashar Kemal, *The Wind From the Plains*, London, Collins and Haruill Press, 1963.
- E. R. Leach, 'Social and Economic Organization of the Rowanduz Kurds', *Monographs on Social Anthropology*, No. 3, London, London School of Economics, 1940.
- D. N. Mackenzie, 'The origin of Kurdish', *Transactions of the Philological Society*, 1961, Oxford, Blackwell, 1961.
- Vladimir Minorsky, 'Kurds' and 'Kurdistan', enteries in *Encyclopedia of Isiam*, London, E. Luzac, 1913.
- Basile Niktine, *Les Kurdes: Etude Sociologique et Historique*, Paris, Imprimerie Nationale, 1956.
- Arshak Safrastion, *Kurds and Kurdistan*, London Harvill Press, 1948.
- E. S. Soane, *To Mesopotamia and Kurdistand in Disgnise*, 2nd edition, London, John Murray, 1926.

- Paul Stirling, 'Rank in a Turkish Village', *British Journal of Sociology*, March 1953.
- Sir Mark Sykes, *The Caliph's Last Heritage*, London, Macmillan, 1915.
- Silvio van Rooy, 'The Struggle for Kurdistan', Survey No. 43, August 1962.
- Silvio van Rooy, (editor) *Betrifft: Kurden* Nos. 1-3, Amsterdam, International Society Kurdistan, Amsterdam Dec. 1960–Feb. 1961.
- Silvio van Rooy, (editor) *Kurdish Facts and West Asian Affairs* No. 4, et Sqq. Amsterdam, International Society Kurdistan, March 1961.

*نهف ژ ئالی یی نفیسفانی یه.

- پاچقه‌که‌ری ژبو ئاماده‌کاری یا فه‌رۆزان ژ فان ژیدهران مفا وه‌رگرتی یه:
- ۱- بارزانی، مه‌سعوود، بارزانی و بزووتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کورد، چاپی یه‌که‌م کوردی، وه‌رگی‌رانی: سه‌عید ناکام، چاپخانه‌ی خه‌بات، ده‌ۆک، سالی ۱۹۹۸ (دو به‌رگه).
- ۲- ارفع، حسن، کردها و یک بررسی تاریخی و سیاسی، بی نا، بی جا، بی تا.
- ۳- کوچرا، کریس، جنبش ملی کرد، ترجمه ابراهیم یونس، چاپ اول انتشارات نگاه، تهران، ۱۳۷۳.
4. Gerard chaliand (ed), *A people Without a country (The Kurdistan)*, Translated by Michael Pallis, Olive Branch Press, N. Y. 1993.
5. Joseph John, *The Nestorian and Their Muslim Neighbors, A Study of Western Influence on Their Relations*, Princeton University Press New Jersey, 1961.
6. C. J. Edmonds, *Kurds, Turks and Arabs, Politics, Travel and research in North–Eastern Iraq 1919-1925*, Oxford University Press, London 1957.

